

KORNITZER
APÁK
ES
FIUK
II

Apák és fiúk

AZ ORSZÁGOS KASZINO

KÖNYVTÁRABÓL

10

F. 1316

MAGYAR KÖNYVTÁRI INTÉZET K. V. BUDAPEST

APÁK ÉS FIÚK

APÁK ÉS FIÚK

NAGY MAGYAR ÉRTÉKEINK
— AHOGYAN FIAIK LÁTJÁK

ÍRTA: KORNITZER BÉLA

DR. VITÉZ JÓZSEF FERENC FŐHERCEG
Ő KIRÁLYI FENSÉGE ELŐSZAVÁVAL

MÁSODIK KÖTET

SZÉCHENYI IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI R. T.
KIADÁSA

Copyright 1940, by Müller Károly, Budapest

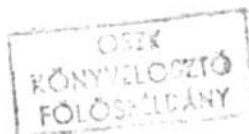
634.720/2

2003

Felelős kiadó: Dr. Szerlemhegyi Ervin

Készült a könyvnyomtatás feltalálásának 500. esztendejében
a Pesti Lloyd-Társulat könyvnyomdájában. — Igazgató: dr. Móricz Miklós.

herceg MONTENUOVO ALFRÉD

(Kallos Oszkár felv.)

herceg MONTENUOVÓ NÁNDOR

(Irisz felv.)

HERCEG MONTENUOVO ALFRÉD – HERCEG MONTENUOVO NÁNDOR

„A főudvarmester pálcájával hármat koppantott és a következő pillanatban felpattantak a szárnyas ajtók és belépett őfelsége a császár és király és az udvar a díszes kísérettel”.

A Monarchia és a trón idejében gyakran lehetett olvasni az udvari ünnepség külsőségeinek leírásánál a fenti részletet. A régi történelmi tablók szinességében elmaradhatatlan színfolt volt az első udvari méltóság, a főudvarmester, amint arannyal dúsan himzett frakkjában a trón előtt állt, mint a szuverén első képviselője.

A ma élő politikusok között, azok, akik politikai és társadalmi tényezői voltak a ferencjózsefi időknek és akik együtt voltak a főudvarmesterrel, a bécsi Herrenhausban — sokat meséltek nekem arról a hatalomról, amelyet Montenuovo Alfréd herceg, Ferenc Józsefnek húsz éven át volt főudvarmestere, nemcsak az udvari, hanem a politikai életben is jelentett — noha a politika nem tartozott a főudvarmester közvetlen hatáskörébe és azzal herceg Montenuovo Alfréd közismerten nem is foglalkozott.

A császárral való mindennapos érintkezése és a családi ügyeknek teljhatalmú intézése azonban — amely szintén a főudvarmester hatáskörébe tartozott — óriási hatalmat és befolyást biztosított Montenuovonak és ennek folytán még a mindenkori miniszterelnöknek is érdekében állott, hogy a herceg teljes szimpátiáját bírja.

Gróf Paar Eduard főhadsegéd és báró Bolfrass, a katonai iroda főnöke mellett senki sem állt olyan közel Ferenc Józsefhez, mint herceg Montenuovo.

Mária Lujza unokája

Személyének egyébként különös tekintélyt kölcsönzött az a körülmény is, hogy nagyanyja tudvalevőleg Mária Lujza volt és így közeli rokonságban volt Ferenc Józseffel. Mária Lujza Napoleonnal kötött első házassága után másodszor Neipperg grófhoz ment nőül. Ez a nemzetség a régi időkben „Neuberg”-nek írta nevét és ebből lett a leszármazott olaszos neve Montenuovo, ami ugyancsak „Új hegy”-et jelent. Mária Lujza főhercegnő édesapja I. Ferenc császár, Ferenc József nagyapja volt. Montenuovo Alfréd herceg közismerten zárkózott és szófukar ember volt. Ferenc József közvetlen környezetében egyébként sem volt divat a bőbeszédűség... Ujságírókat természetesen sohasem fogadott.

Érdeklődésre tarthat tehát számot, ha a régi osztrák arisztokrácia egyik legjellegzetesebb tagjáról, Montenuovo Alfréd hercegről közvetlen impressziókat nyújthatunk, fiának Montenuovo Nándor herceg magyar királyi titkos tanácsos, felsőházi tagnak érdekes emlékezései révén, aki — amint mondotta — most elsősorban válaszolt ujságíró kérdésére.

Zita királyné-úti lakásának intim hangulatú kis dolgozószobájában fogad Montenuovo Nándor herceg. Hatalmas teremű, szőke óriás Montenuovo Nándor. Pirosposzgás arcából, derült kék szemeiből egészség és kiegyensúlyozottság árad. A jó ember benyomását kelti a szó legprózaibb értelmében, aki az életben minden bizonnal kerüli az egyenetlenséget, a békét megbontó diszsonanciát. Mintha feszélyezné az interjú, de azért az óriások nyugalomával várakozóan tekint kérdéseim elé.

— Ha érdeklő atyám kora és annak a kornak jelesei, akkor itt képekben megláthatja őket sajátkezű aláírásaikkal együtt — mondja.

A falak valóban zsufolva vannak családi fotografiákkal, finom színes metszetekkel. Egy darab történelem ez. A főfalon a Sasfióknak, a Reichstadti hercegnek fotografiája díszlik. Egy másik kép: Ferenc József kinéz a Burg

ablakán, a kép alatt a császár sajátkezű aláírása. Victoria Eugénia fényképe, ugyancsak aláírással. Itt látom Vilmos császárt ragyogó díszes uniformisában 1909 évből. Ezt már Montenuovo Nándor herceg kapta, amikor Feltoronyban együtt vadászott a német császárral. Alfonz spanyol királynak egy egészen fiatalkori dedikált arcképe egészíti ki a fejedelmi portrésorozatot.

A herceg néhány érdekes és nagybecsű emléket mutat dédanyjától Mária Lujzától és Napoleon császártól. Egy finomművű kis asztalkát, felemelhető lapján Isabey festménye a Reichstadti herceg keresztelőléről. Gyönyörű fa-levélszekrényt mutat, rajta Napoleon monogramja a nagy „N” betű és „IR”, felettük a császári domborművű koronával. Oldalán nyílás van. A császár az elolvasott leveleket ott dobta be a művészi kivitelű levélszekrénybe.

Miután végignéztük a férfiak fényképeit és emlékeit, akik még nem is olyan régen Európa sorsát intézték — megkérem Montenuovo Nándor herceget, beszéljen édesapja pályafutásáról és magas udvari méltóságáról, amelyről még ma is annyi legenda és epizód forog közszájon.

— Atyám a bonni egyetemen fejezte be tanulmányait. A gróf Nádasdy-féle 9-es huszárezrednél szolgált, ott érte el tiszti rangját. Résztvett Bosznia okkupációjában. Ennél az ezrednél — talán tradícióból — szolgáltam később én is.

— 1876-ban nagy világműködő utazást csinált, amely annak idején még óriási feltűnést keltett. Volt Amerikában, Kinában, Japánban és Sziámban, ahol a császár vendége volt.

— Amikor hazajött, megnősült, Kinsky Franciska grófnőt vette el és gazdálkodni kezdett Bécs melletti birtokán és Magyarországon Németbolyon. Ezek a birtokok anyai ágon szállottak atyámra, akinek anyja Batthyány Júlia grófnő volt.

Édesatyjának udvari beosztása iránt érdeklődöm a hercegnél.

— Atyámat Lichtenstein Rudolf herceg főudvar-

mester mellé osztották be második főudvarmesteri minőségben. Lichtenstein herceg halála után 1908-ban atyám lett az első főudvarmester.

„Az udvar első tisztviselője“

— Az udvari hierarchiában milyen rangot jelentett a főudvarmesteri állás?

Herceg Montenuovo egy sárga könyvet vesz elő, amelyből kiderül, hogy az „Oberhofmeister“ udvari rangban közvetlenül a királyi család és a biboros herceg-primás után következett. Címei közé tartozott az „Oberst sämmllicher Garden“ is. Ez a cím kellően érzékelteti a díszes méltóság kiváltságos rangját.

— Mi tartozott a főudvarmester hivatalos hatáskörébe?

— Az udvar vezetése, a házirend pontos előírása és megtartása. Az ünnepek és minden az udvarral kapcsolatos esemény előkészítése, valamint a civilista összeállítása, amelyet a főudvarmester a miniszterelnökkel, illetve a kormánnyal egyetértésben készített elő. Az új civilistát — amely a trón összeomlásáig érvényben volt — már atyám készítette el Széll Kálmánnal, akivel — épúgy, mint Tisza Istvánnal — a legjobb barátságban volt.

— Az első udvarmester működési körének egyik igen lényeges területe volt az udvari színházak vezetése. Atyám ezekkel a kérdésekkel is igen behatóan foglalkozott és az ő működése idejére esik Mahler Gusztávnak a bécsi operaházhoz való szerződtetése. Hasonló működése volt atyámnak a Burgtheaternál is.

Montenuovo a magánember

— Főméltóságod atyját főleg nálunk Magyarországon igen kevesen ismerték személyesen. Egyébként is zárkozott egyéniség hírében állott, aki senkit sem engedett túlságosan közel magához.

— Szíveskedne föméltóságod ezzel a közhiedelemmel szemben saját felfogását lerögzíteni. Milyen volt édesapja, ha hazament a Burg aranycirádás termeiből családja körébe. Milyen volt Montenuovo herceg a magánember?

— Atyám zárkózottsága és szigorúsága kizárólag hivatalos minőségében és ténykedésében nyilvánult meg. Mint magánember és főleg mint családapa közvetlen, minden ceremóniától és etikettől mentes, jóságos és megértő ember volt. Minket, gyermekeit rendkívül következetesen nevelt és főképpen a kötelességtudást igyekezett minél intenzívebben belénk oltani, azt azonban mindig olyan szeretetteljes módon tette, hogy félelmet sohasem éreztünk iránta. Köztünk, gyermekek között mindenkor bizalmas, közvetlen és szeretetteljes volt.

Az etikett

— Atyámat a magyar közvélemény előtt sokszor ellenséges színben tüntették fel azért, mert a tradíciókhoz — meggyőződésből — rendkívül szigorúan ragaszkodott. Sokan büszkének, gögösnek tartották őt, mint akinek nem lett volna érzéke a kor új eszmeáramlataival szemben. Ez tévedésen alapszik — mondja Montenuovo Nándor herceg. — Atyám, aki rendkívül eszes ember volt, éppen ellenkezőleg, teljes megértést tanúsított minden új eszme iránt és szociális érzéke folytán át is érezte a változott idők új követelményeit. Mégis megrostált minden új gondolatot, amely a Burgban, magas hivatalában felmerült és a népszerűség kedvéért sohasem volt hajlandó kötelezettségeiből vagy elveiből jottányit is engedni. Azokat az eszméket, amelyek nézete szerint a monarchiát és az uralkodóházat veszélyeztették, természetesen a legerélyesebben utasította el. Atyámnak ebben a tekintetben inspirátora maga a császár és király volt, aki közismerten az elv és hagyományhűség klasszikus megszemélyesítője volt.

— Túlzásokba azonban atyám sohasem ment. Ezt a legjobban bizonyítja, hogy amidőn a király életének

utolsó éveiben már fáradt volt, atyám a túlfárasztó ceremóniákat lehetőleg egyszerűsítette, de azt mindig olyan módon tette, hogy a király a szokástól való eltérést észre ne vegye, mert tudta, hogy az ellen Ferenc József a legerélyesebben tiltakozott volna.

Montenuovo és Horthy Miklós

— A magyar urak közül kikkel volt főméltóságod édesatyjának közelebbi kapcsolata?

— Miután atyámnak édesanyja magyar volt, természetesen igen kiterjedt magyarországi rokonsága volt. Elsősorban ezekkel tartott fenn jóviszonyt és azonkívül mindazokkal a magyar urakkal, akikkel hivatalos minőségben közelebről megismerkedett. Különösen meleg jóviszonyban volt Széll Kálmán és Tisza István gróffal.

— Atyám rendkívül szerette Magyarországot és nagyon szeretett magyarul beszélgetni, amit még gyermekkorában tanult meg édesanyjától. Bár hivatalos elfoglaltsága folytán rendszerint németül és nyugati nyelveken kellett beszélnie, mégsem felejtette el a magyar nyelvet és szívesen használt fel minden alkalmat, hogy magyarul beszélhessen. Rövid szabadságidejét Magyarországon, németbolyi birtokán szokta tölteni.

— A ma élő közéleti férfiak közül évek hosszú során keresztül működött együtt Horthy Miklós Kormányzó úrral, aki tudvalevőleg mint a király szárnysegédje, több éven át teljesített az udvarnál szolgálatot. Horthyt rendkívül szerette és nagyrabecsülte. Egy ízben így nyilatkozott róla:

„Horthy korvettkapitánynak biztos, önálló ítélete van, azt hiszem nagy jövő vár rá.”

— Édesapámnak ez a kijelentése az udvari körökben nagy feltűnést keltett, mert általában igen fukarkodott az elismeréssel.

— Ezek az adatok bizonyára meg fogják cáfolni azt a téves feltevést — mondja herceg Montenuovo Nándor — mintha atyám magyarellenes lett volna. Családunk sír-

boltját éppen atyám építette fel Magyarországon, Németbolyon, ahova elődeit is áthozatta és végrendeletében külön kifejezte azt a kívánságát, hogy a németbolyi kriptában kíván nyugodni. Az az őszinte és mély részvét, amely 1927-ben bekövetkezett halálakor a megye és a község lakossága részéről a temetésen megnyilvánult, legfrappánsabb bizonyítéka a szeretetnek és fiszteletnek, amellyel őt Magyarországon is övezték.

A világháborúról beszélgetünk. Az utolsó erőfeszítésekről, amikor már minden eresztékében recsegettropogott a trón és a monarchia.

— Atyám 1917-ben meglátogatott a fronton. Erdélyben a gyimesi magaslatokon álltunk. Három napig együtt volt velem az állásban, miközben a román golyók és srappellek fejünk felett süvítettek. Egy közelében lecsapott srappellszilánkot haza is vitt emlékbbe.

Saját gyermekkoráról és eddigi pályafutásáról kérdzem ezután Montenuovo Nándor herceget.

Iskolapadban IV. Károlyjal

— 1888-ban születtem Margarethen am Moos-ban. Középiszkolai és jogi tanulmányaimat Bécsben végeztem.

— Gyermekkorom legkedvesebb emléke, hogy együtt tanultam boldogult IV. Károly királlyal. Osztálytársa voltam a Freyungen lévő Schotten-gimnáziumban és iskola után elmehettem vele játszani az Augarten-Palaisba, ahol annak idején laktak.

— Tanulmányaim befejezése után bevonultam katonának. 50 hónapig voltam a fronton és csak az összeomlás után 1918 novemberében szereltem le. Kétszer kaptam meg a katonai érdemkeresztet és négyszer a Signum Laudist.

— Amikor 1918-ban 50 havi frontszolgálat után fáradtság vett rajtam erőt és azt írtam haza, hogy szeretnék már a Hinterlandba menni, édesanyámtól azt a választ kaptam, hogy ő ezt nem helyesli — mert amint írta — „ha már eddig kitarottál, tarts ki továbbra is”. Természetes, hogy ezekután maradtam.

Találkozás Pilsudzkival

— 1914-ben Limanovánál gróf Herberstein Herbert parancsnoksága és Denk Gusztáv hadosztályfőnöksége alatt együtt küzdöttünk a lengyel légiókkal az oroszok ellen. Parancsot kaptam, hogy a másnapi együttműködésről szóló rendelkezést vigyem el a lengyel légió parancsnokságához. Késő este volt, amikor odaérkeztem. A parancsnok mélyen aludt. Nem akartak beengedni hozzám, de nem fágítottam, mert másnap támadni kellett az oroszokat. Mondtam, hogy keltsék fel a parancsnokot. Végre beeresztettek. Marconaképű, harcsabajuszú idősebb úr volt a parancsnok. Dörmögött valamit a bajusza alatt, de azért katonásan felkelt. A parancsnok a lengyelek későbbi nagy marsallja: Pilsudzki volt.

— A kommün alatt Bécsben voltam, közben a szerbek teljesen kirabolják Németbolyt. A baranyai szerb megszállás megszűnte után állandó tartózkodásra németbolyi birtokomra telepedtem le és hosszú, kitartó és szívós munkával lassanként helyrehoztam a birtokon ejtett károkat. Most is a gazdálkodás köti le minden időmet. Szeretem a földet, a gazdálkodást és mindent, ami a szakszerű gazdálkodással kapcsolatos. Gazdaságaim vezetése mellett résztveszek a megyei életben, a törvényhatóság és a közigazgatási bizottság munkájában is.

— Bizonyára e tevékenységemet honorálta a törvényhatóság, amidőn örökös megyebizottsági taggá választott. A megyei életben kifejtett tevékenységem során ismerkedtem meg Keresztes-Fischer Ferencsel, aki akkor Baranya vármegye főispánja volt. Azt mondhatnám, hogy ő volt tanítómesterem a megyei politikában és ezért mindig hálás leszek neki. Csak a legnagyobb elismerés hangján tudok megemlékezni hatalmas közigazgatási tudásáról, amely kivételes munkabírással és energiával párosul.

A politika

— Igen gyakran látom főméltóságodat a felsőházban. Érdeklí a politika?

— Mint a magyar törvényhozás tagja, nemcsak kötelességszerűen, hanem szeretettel és érdeklődéssel is foglalkozom az ország belpolitikájának és jólétének kérdéseivel. Főképpen a külpolitika és gazdaságpolitika az, amely legközelebb áll hozzám és alkalmat szoktam keresni arra, hogy ezekről a kérdésekről kialakult felfogásomat a legilletékesebbekkel is közölhessem.

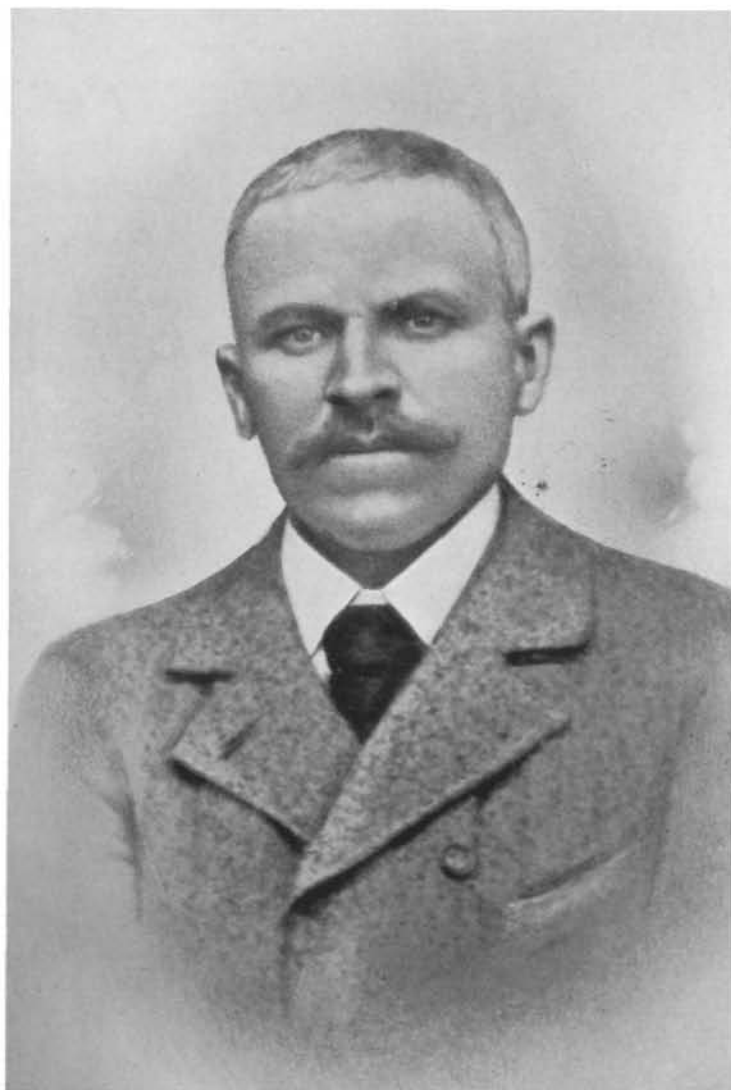
A belpolitika síkján mozgunk már, de Montenuovo herceg mosolyogva más irányba tereli beszélgetésünket.

— A napipolitikáról nem szívesen beszélek, mert annak inkább szemlélője vagyok mint részese. Most sietek haza Baranyába, mert már csendül a kasza és megkezdődött az aratás. A gazdának ilyenkor otthon a helye — mondja Montenuovo Nándor herceg a búcsúzásnál.

Csillogó szemekkel beszél az áldott, kalásztérlelő magyar rónáról, a magyar földről, amelybe egy külföldön eltöltött élet után pihenni tért Mária Lujza unokája, az ő édesapja: Montenuovo Alfréd herceg.

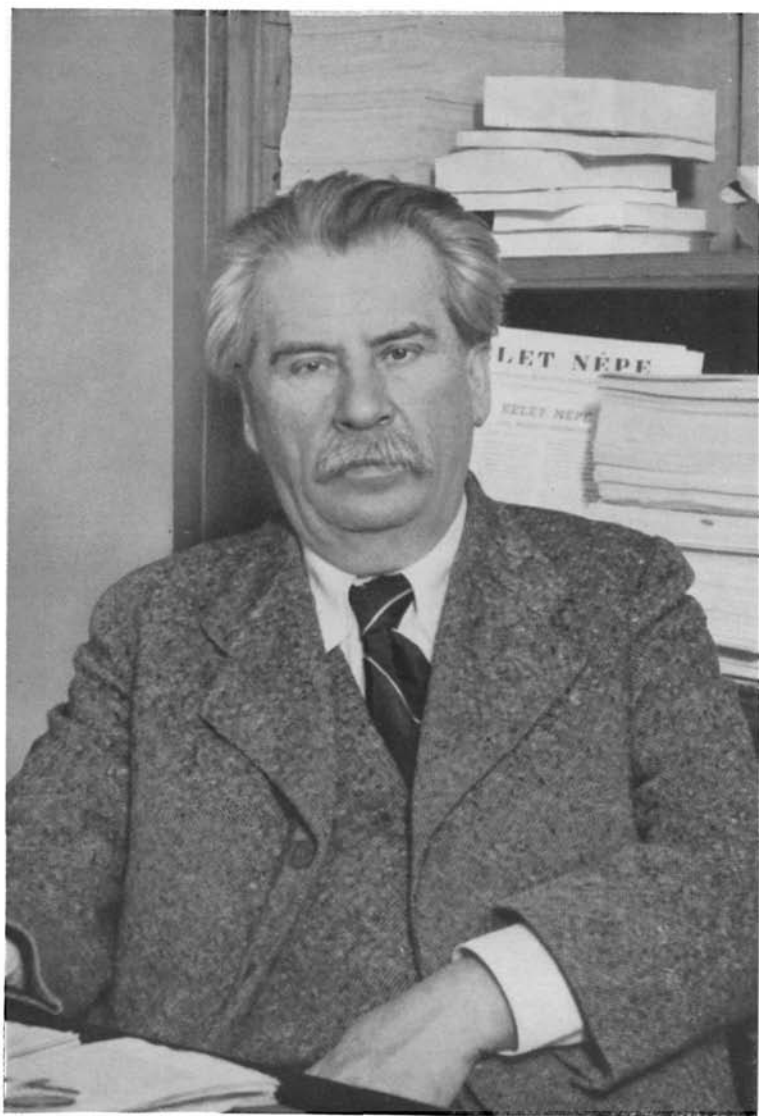

MÓRICZ BÁLINT

(Rep. Mórìcz Miklós igazgató tulajdonában
lévõ fénykép után)

MÓRICZ ZSIGMOND

(Irisz felv.)

MÓRICZ BÁLINT – MÓRICZ ZSIGMOND

A 70-es évek végén, Péter-Pál napján, a Szalmármegyei tiszaháti Csécse község egyik kis paraszti háznak udvarán élénk gyermeksírás szól belé a falu csendjébe.

A porta Móricz Bálint fiatal gazduramé — a síró jövevény hangja pedig a modern magyar irodalom egyik legnagyobb és legjelentékenyebb alakjáé: Móricz Zsigmondé.

Amidőn a sors szeszélye az ismeretlenségből, a jelentéktelenségből kikalapál egy-egy egyéniséget, egy-egy nagy karriert, abban mindig van valami meseszerű.

Minden népmesének és legendának a magva, hogy a földhözragadt zsellérgyerek hirtelen széttépi a sors rárakta béklyókat és óriás léptekkel megy az urak, a kiváltságosak osztálya felé — még hozzá annak lelegejére.

Lélekemelő, bizalmat, és egyéniséget fejlesztő, ha végigkísérjük az utat, amelyen a falu, a nép egyszerű fiai elhagyják a rögöt és a paraszti születés ólomsúlyával vállukon elérik a mesék boldog záróakkordjait.

A csécsei parasztházból kiindult nagy magyar karrier még nincsen pályájának végén. Nem látjuk a legmagasabb csúcsoakat, amelyekre a férfikora teljében, a munkakedvtől duzzadó író még lépni fog.

A visszapillantás erről a tüneményes pályafutásról később minden bizonnyal még érdekesebb lesz.

Ez azonban már az utánam jövő krónikások feladata lesz.

Egy ötholdas gazda . . .

Móricz Zsigmondot új lapja, a „Kelet Népe” szerkesztőségében kerestem fel.

Bájos leánya és titkárnöje, Márta társaságában — aki mellesleg most lett az újságírókamara tagja — beszélgetünk.

Feladatomban meglehetősen nehéz. Eddigi interjúmban a politikus, közéleti férfiú, apa és a legtöbbször szintén közéleti életet élő fiú pályafutását írtam meg. Ezeknek útját többé-kevésbé a járási, megyei szolgálat, majd országos közélet hivatali stallumai jelezték. A Móricz-komplexum ezzel szemben gordiusi-csomószerű, amelyet szét kell vágni, atomokra kell szedni, ha akarjuk, hogy az „állásoktól” és pozícióktól mentes szabad magyar élet nekilendülését teljes pompájában láthassuk.

— Ismerőseim között édesapám csinálta a „legnagyobb karriert” — ez az első szava Móricz Zsigmondnak édesapjáról.

— Salf made man volt a szónak legigazibb értelmében.

— Már három éves korában árvaságra jutott, de annyira független és eredeti emberré tudott fejlődni, hogy huszonhat éves korában „szemet vetett”, öt holdas kis parasztleány létére „az özvegy csécsei papné leányára” . . .

— Amidőn apám 1851-ben a világra jött, már vége volt a jobbágykorszaknak — tehát „szabadnak” született. Mégsem az új törvényes szabadság hatott rá, hanem az árvaság falusi különös szabadalma. Az árva-gyerekeknek ugyanis mindent szabad. Az árva fiút senki sem bünteti, mindenki sajnálja, övé az egész falu minden pora és zúga.

— Igen ám, de ezek a kedvezések, „előjogok” csak addig jártak, amíg a gyermek legénnyé nem cseperedett. A falu élete döbbenetesen megszabott síneken halad. Az egyenlő lelkek, az egyenlő munka, az

egyenlő életmód teljesen, végzetesen és megváltoztathatatlanul egyenlővé teszi az életeket. A falusi ember iratlan törvénye, hogy köteles azzá válni, amivé a falu lelke őt eredetileg elrendelte. Ugy van az már elrendelve, hogy többre senki se vihesse, mint ahol az apja hagyta és mindenki megtartsa az apai pályát.

— Apám mint fiatal legény — folytatja Móricz Zsigmond — egyáltalán semmi hajlandóságot nem mutatott arra, hogy ebbe a faluközösségbe beleilleszkedjék és ennek a faluparancsnak alávesse magát.

— Rendkívüli ambíciók dohogtak benne. A legkisebb növésű ember volt a faluban — még a katonamértéket sem ütötte meg — és falán a természet hibáját akarta korrigálni, amikor mindenben a legnagyobbat akarta produkálni.

— Nevét még az ötödik faluban is ismerték.

— Amikor fiatalkoromban mendikás voltam Csekében, majdnem minden parasztházban megkérdezték, hogy nem a „Móruzs Bálint” (a falusiak így ejtették nevünket) fia vagyok-e Csécséről?

— Az egész falunak elállott szeme-szája például, amikor apám 1877-ben hozzáfogott gerendákat faragni — bár soha faragó balta nem volt a kezében — és tavaszra kivetette a vályogot anyjának Tisza melletti telkén és maga építette fel a házat.

— Amikor egyszer megkérdeztem tőle:

— Honnan tanult meg édesapám házat építeni? — vállat vont és kurtán így szólt:

— Építeni kellett, hát építettem...

Móricz Zsigmond természetes gesztussal kíséri apjának ezt a magyar paraszt őstehetségéből fakadó magabiztos kijelentését.

„Építeni kellett, hát építettem”... Igen, ebben már benne van a „Sárarany” írójának meglátása és hite a föld népéről, a magyar parasztról, akiről oly felejtetetlen és monumentális jellemzést adott e művében.

Gyakran visszatérő refrénként hallok Móricz Zsigmondtól a szót: „apám paraszt volt”.

Ahogy ezt mondja, nagy melegség, sőt büszkeség érzik ki belőle.

— Milyen paraszt volt Móricz Bálint?

— Én, aki ott éltem, ott nevelkedtem közöttük, elég jól ismerem a magyar parasztot — válaszol Móricz Zsigmond. — „Parasztot” mond és nem „fajtámat”. Azt sem mondja, hogy „dübörgő rögök”, „sorsközösség” — mint annyian a friss-sütetű „paraszt-szakértők” között.

— Édesapám izig-vérig paraszt volt — mondja. — Annak érezte magát, az maradt. Semmi ellentmondás nincsen abban, ha megállapítom, hogy ugyanakkor minden gondolatával és ténykedésével ki akart válni a megkövesedett parasztleletből. Egész életében lenézte a „sült parasztokat”, akik otthon száradnak és betűt sem tudnak vetni. Paraszt létére uriasság, fölény és kultúra volt benne. Volt bátorsága ahhoz, hogy széttörve a falu vastörvényeit, parasztfársai fölé emelkedjék és hogy gyermekei iskoláztatásával megvesse alapját családjá „úri” életének — miközben ő maga a szónak trivális értelmében parasztnak számított . . .

— Édesanyám néhány szavával tudnám talán a leg-hűbb képet adni apámról, akinek halála után anyám többek között ezeket mondta róla:

— „Apádat nem szabad másnak nézni, csak ami volt. Vadember volt . . . Ősember . . . óriási erő volt benne. Amit ő csinált, azt kevés ember csinálta volna utána. A testi ereje is, a lelki ereje is ilyen roppant nagy volt. Ahogy ő ezt a nagy családot oly nehéz körülmények között együtt tartotta, felnevelte, a testvéreimből embert csinált, úriembereket, mikor ő nem is volt az. . . Benneteket mind kitanított, egyetemi műveltséget adott a fiainak és a leányainak is — az emberfeletti munka volt, mert hiszen egészen tanulatlan volt. . . Minden iskola nélkül a legvakmerőbb vállalatokba bocsátkozott és ha nem is sikerült mind, vagy egy sem, annyit elért velük, hogy eltartott bennünket. Ezt csak egy ősember tehette meg” . . . Eddig anyám.

Vágyak a barázda mellett

— Édesapám nem volt vagyongyűjtő ember — folytatja Móricz Zsigmond. — A pénzt sohasem becsülte. Ellenben virtuskodó ember volt. Állandóan valami versenyben élt, ha nem mással, önmagával, mindig meg akarta tromfolni a világot. Mikor már hat fia volt, maga mellé vett bennünket és úgy ment végig velünk Sárospatak főutcáján, hogy elfoglaltuk az utcát keresztbe:

— „No kinek van hat ilyen fia?” — gondolta magában ilyenkor apám.

— Ha az iskolában nem volt jó a bizonyítványom, felhúzta szemöldökét és rámcsudálkozott:

— „Minek hagyod magad ilyen senkitől leverni?”

— És mikor 69 éves korában kitört a Károlyi-forradalom, azt mondta:

— „Ejnye fiam, miért nem veszed kezedbe ezt a kis országot?”

— Realitások nélküli embernek a kitörései ezek, aki mindent a fantáziára épített és aki féktelenül hitt magában és gyermekeiben.

A szerkesztőségben vége van a munkaidőnek, már nem kattognak az írógépek. Móricz Zsigmond csendesen beszél az ő egyedülálló, eredeti ízes modorában. A hatalmas őserőn, kultúrán és széles műveltségen keresztül sokszor olyan „kitételeket” is hallok, hogy valósággal megdöbbenek: — a tiszaháti paraszt szólásmódja, hangja ez, ahogyan ők, a kis bogárhátú házak lakói beszélnek.

Sokáig nézem Móricz Zsigmondot. Keresem a lezármazás, az átöröklődés jegyeit, nemcsak szellemiekben, de fiziológiában is. Megtalálom. A magyar paraszt alakjának klasszikus megszemélyesítője a nagy író. — A felületes szemlélő ezt hatalmas „magyaros” bajuszában véli elsősorban felfedezni, pedig ez csak jelleg, dekorum, mondhatjuk így is: maszk.

A magyar típus félreismerhetetlen jeleit ott találjuk tempós, kimért, megfontolt nyugodtságában, amelyből csak a nagy méreg zökkenti ki — igaz, hogy

ekkor alaposan. Ott találjuk sziklának tűnő mozdulatlanságában, amelyből a szükséges emóció után, azonnal szilaj, bátor, vad cselekvésre lendül át.

Amidőn impresszióimat közlöm Móricz Zsigmonddal, így válaszol:

— Nagyon helyesen érzékeli több tulajdonságomat. Itt van mindjárt az a bizonyos „bátorság” — amelyből még politikai jelszó is lett — mondja derüsen. — Bizonyos fajta fizikai bátorságot örököltem édesapámtól.

— Jól emlékszem, hogy egész kicsiny gyermekkoromban édesapám feltett egy tinónak a hátára, akár csak egy lóra. Én kis vesszővel kezdtem ütni a tinót, mire az eszeveszett rohanásba kezdett. Minden félelem nélkül „lovagoltam” a megbokrosodott tinó hátán. Még most is hallom apám hangját, aki a jelenetre így kiáltott anyámnak:

— „Nézd, anyja! Nem fél ez a betyár köjök.”

— Így mondta jóval később Blaha Lujza is, mikor a „Sári bíró” premierjén kint állottunk a színpadon a függöny előtt:

— „A kutyaházi, még csak nem is remeg a keze!”

— A háborúból is van személyes bátorságomról, vagy inkább vakmerőségemről egy emlékem: amikor egy ízben az orosz fronton téli bundában álltam ki a lövészárkok tetejére, biztos célpontot mutatva ezzel a 60 méterre lévő orosz vonalaknak.

Megható szeretettel beszél édesanyjáról, aki — amint mondja — a nemesség, jóság és szeretet megtestesítője volt. De gyönyörű szavakat talál szülőfalujára, Csécsére is:

— Csécse számomra szín, hang, íz, szag és tapintás. Az őt érzék indukciója kitölti szülőföldemről minden élményemet:

— Kis udvarunk három oldalról magas deszkapalánkkal volt bekerítve, a negyedik oldalon állt az ócska zsindelyfedeles ház. Ha kinyílt a kapu, akkor az egész falut lehetett látni, középen a fatornyos templommal. A házunk tudniillik éppen a falu végén volt, szembefordulva az utcának.

— Csécsén kezdtem meg az iskolát — ahová édesapám maga vitt el. Ekkor történt, hogy édesapám legnagyobb „tranzakciója” egy „tüzes gép” (így hívták akkor a cséplőgépet) vásárlása és annak tragikus módon való felrobbanása szétzúzta a boldog csécsei otthonunkat. Minden pénz elúszott. Csődbe kerültünk. Tarthatatlan lett a helyzet. A falu kilökte magából az elesetteket... Mennünk kellett. Elköltöztünk két faluval arrébb, Istvándiba, ahol édesapám minden előzetes képzettség nélkül ács, később építési vállalkozó lett. Amikor jóval később felkerült Pestre, már négyemeletes ház és villák építésére is vállalkozott.

— Istvándi házuk — ha szabad azt a nyomorúságos kis viskót annak nevezni — még hozzá elhagyott vidéken is volt. Egyetlen kis szobából és még kisebb konyhából állott az egész.

Most nyílik az ajtó, magas, őszhajú, élénktekintetű úr lép be: Móricz Miklós, a Pester Lloyd nyomdaigazgatója, Móricz Zsigmond testvéröccse.

— Igen jó gyerek volt Miklós — mondja a belépő öccséről Móricz Zsigmond. — A tügyi szegényes otthonban egy ágy jutott kettőnknek. Ugy össze tudta húzni magát, hogy én kényelmesebben aludhassak...

Színesen gördül tovább az emlékezés során az ifjú Móricz Zsigmond élete.

Istvándi és Tügy után következnek a debreceni kollégiumi évek. Ezek az évek inspirálták később a nagy író a „Légy jó mindhalálig” című remekművének megírására.

— Én is beteges gyermek voltam, akár a Miklós öcsém — folytatja Móricz Zsigmond. — Az első negyedévben betegségem miatt csekély 187 órát mulasztottam és ezért karácsonykor bizony nagyon gyenge bizonyítvánnyal mentem haza. Gyula bátyám ekkor azt mondta: „ne küldjétek vissza ezt a gyereket az iskolába, csapjátok ki a malacok közé, hadd heverjen őszig s majd meggyógyul.”

— Én sírtam, mert rendkívül szégyeltem magam, hogy a kollégiumban ismételnem kellett, de végül

Gyula bátyám tanácsa győzedelmeskedett. Otthon maradtam és a Gránarium-tó mögötti sárban meggyógyultam. A tó vastag fekete sarában — amint később kiderült — rádium volt és az gyógyított meg.

Gyulai Pál ajánlólevele

A kollegiumi diákévektől a legelső budapesti szárnypróbálgatásokig — ez az időpont az, amely engem talán legjobban érdekel Móricz Zsigmond pályafutásából. Erről beszélgetünk. Hogyan eresztett gyökeret a pesti talajba, hogy vette fel az első érintkezéseket a szellemi élettel, a magyar szellemiség akkori képviselőivel? Ezekről az időkről Móricz Zsigmond így szól:

— Budapesti fiatalságom a küzdelmek és nélkülözések végtelen láncolata volt. Ezekről nem kívánok bővebben beszélni. A szenvedések végtelen stációit jártam meg felejthetetlen jó barátommal, Ady Endrével, akit a megnemértés folytán kezdetben teljes közömböség, sőt gyűlölet is vett körül.

— Egy igen érdekes és a protezsálásra sokszor jellemző esetet azonban elmondok önnek:

— Gyula bátyám által, akinek igen jó kapcsolatai voltak a szellemi arisztokráciához — ismertem meg Gyulai Pált. Éppen ez időtájt egy könyvtári gyakornoki állás üresedett meg az Egyetemi Könyvtárban, amelynek akkori igazgatója Ferenczi Zoltán volt. Gyulai Páltól kértem az állás elnyeréséhez ajánló sorokat.

— Amikor Ferenczinél jelentkeztem Gyulai Pál névjegyével, az igazgató valósággal áhítattal vette kezébe a névkártyát és alig tudta levenni a szemét Gyulai párányi betűiről.

— Nahát kérem — mondotta éles hangján — egész Európából nem hozhatott volna nekem ennél becsesebb ajánló sorokat. Evvel bezárta a névjegyet íróasztalának egyik rejtett, legbensőbb fiókjába és pár nap múlva kinevezte erre az állásra: Hóman Bálintot . . .

— Gyula bátyám által ismertem meg Szász Károly püspököt és fiát, a későbbi házelnököt. Nagy Miklóst, a

„Vasárnapi Ujság” szerkesztőjét és Kozma Andort. Kozma Andor volt egyébként az egyetlen, aki segített is rajtam. És Schöpflin Aladárt, akivel egy életre szóló barátságot kötöttem. Ő lett műveim legjobb ismerője.

Móricz Zsigmond itt szünetet tart. Ujjaival bele-gereblyézik hullámos nagy hajába. Ráncok futnak a hatalmas homlokon. Mintha pontot akarna tenni az ifjú évek után és hallgatásával áthidalni azt, ami ifjúsága és a ma között van.

Amit elhallgat — az jelenti irodalmi szempontból tulajdonképpen Móricz Zsigmond életét. De erről nagy szerényen nem óhajt beszélni a csécsi ács fia.

Valóban nem az ő feladata ez, hanem a magyar irodalomtörténeté, amelynek Móricz Zsigmond kimagasló alakja, külön fejezete és — reméljük még soká — hatalmasan lobogó fáklyája.

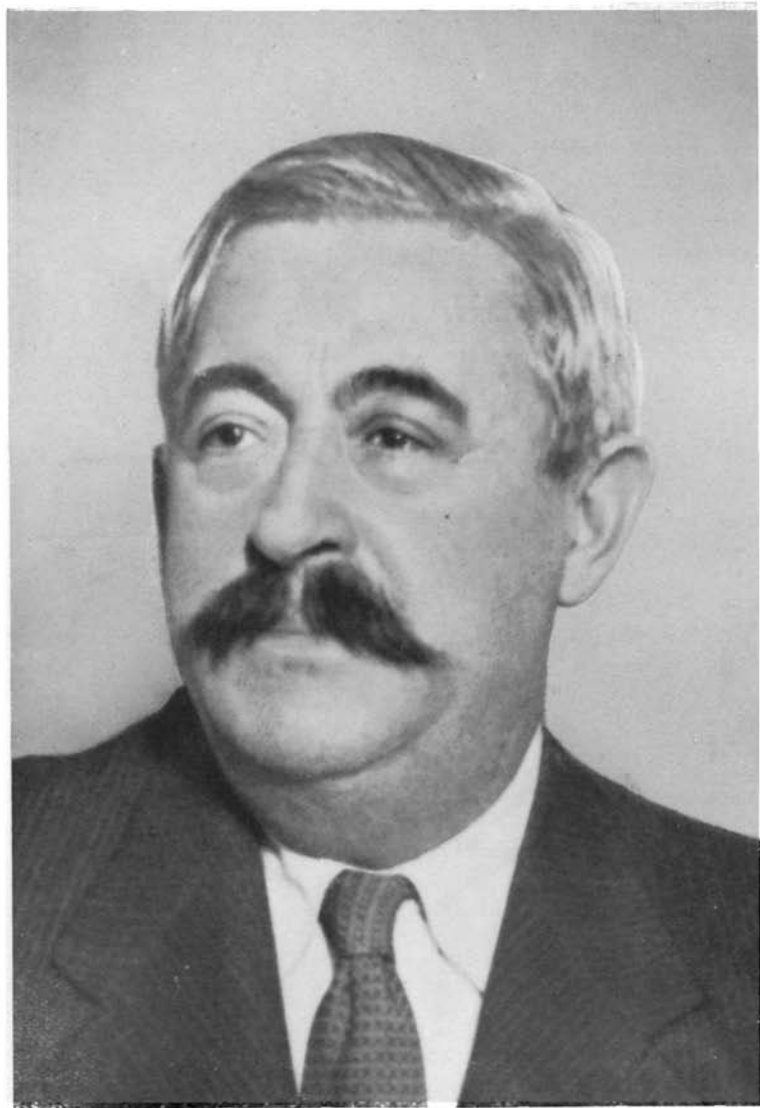

NAGY SÁNDOR

(Rep. Nagy Emil tulajdonában lévő fénykép után)

NAGY EMIL

(Irisz felv.)

NAGY SÁNDOR –

NAGY EMIL

Mikszáth Kálmán a „nagy palóc” örök emléket állított a lehiggadt, csöndes, pipázó, bölcselkedő, eredeti zsánerfigurának: a magyar táblabírónak, aki sokszor különködő, zsörtölődő, rátarti, keserűen humoros, de mindig feltétlenül igazságos, alkotmányos és törvénytisztelő.

Ez a táblabírói szemlélet érdeklődésében sohasem terjed túl legszűkebb pátriájának — mondjuk megyéjének horizontján — de talán éppen ez a körülmény adta meg ehhez a táblabírói típushoz a legmarkánsabb színeket.

Egy ilyen mikszáthi figura, politikai rátartiságában „kurucos” nyakas bíró tiszteletreméltó alakja bontakozik ki Nagy Emil volt igazságügyi miniszter emlékezéseiből, amikor kérésemre apjáról, Nagy Sándorról beszél, aki nevezetes tagja volt a magyar bírói karnak.

Az örökké derüs kedélyű kegyelmes úr legdrámaibb emlékezésein is keresztülcillámlik az a mosoly, amely Nagy Emilt, a politikust és ragyogó tollú publicistát oly egyénivé teszi a magyar közéletben.

Mindenekelőtt Nagy Sándorról, a bíróról kérdezem fiát, a volt magyar pecsétőrt.

— Édesatyám emléke úgy áll előttem, mint valóságos megszemélyesítője a független lelkű és mindenekfelett igazságos, a régi fajtájú magyar bírónak.

— Bírói pályájának gyökerei Somogy vármegyébe nyúlnak vissza, ahol ő már a bírói státus államosítása előtt a vármegyei igazságügy szolgálatában állott. Kicsibe múlt, hogy kitűnő jogász volta ellenére a vármegyei szol-

gálatból nem vették át az állami bírói státusba, amelynek története érdekesen világítja meg azt az egész politikai levegőt, ami nálunk a kiegyezéstől az összeomlásig uralkodott.

Kossuth Lajos, a „képviselőjelölt” úr . . .

— Abban az időben — folytatja Nagy Emil — képviselőválasztás volt Kaposvárott, bár akkor még nem nevezték ilyen szépen szülővárosomat — mindenki csak „Kapos”-nak hívta. A vidéki ember bement „Kaposba”. A 48-as párt magát a turini remetét: Kossuth Lajost léptette fel képviselőjelöltnek. Édesatyám fanatikus Kossuthpárti volt ugyan, de olyan messze még sem akart menni, hogy mint bíró egyenesen Kossuth Lajosra szavazzon a kormánypárti jelölttel szemben, mindjárt a 67-es kiegyezés után, hanem kijelentette, hogy tartózkodni fog a szavazástól. Éjfél után úgy állott a dolog, hogy Kossuth Lajos vezetett a 67-es jelölttel szemben. Nagy zavar tört ki erre a kormánypárti táborban és sorra vették a szavazattal jogosultak névsorában azokat az urakat, akik még nem szavaztak le. Így jutottak el édesapám, Nagy Sándor nevéhez is.

— Azt hagyjátok békében, az úgy sem szavaz a 67-es jelöltre — jegyezte meg az egyik politikai korifeus.

— Az nem lehet — felelte indulatosan egy másik vármegyei nagyság — hiszen Nagy Sándor függő viszonyban van, mert a bírói státus államosítása előtt áll . . . Csak el kell küldeni érte, neki is le muszáj szavazni. Mindenkire szükségünk van.

— Csakugyan éjjel 3 óra tájban — én akkor még nem éltem — a kormánypárti kortesek megzörgették az ablakot és bekiabáltak, hogy édesapám azonnal menjen szavazni, mert nagy baj van, rosszul áll a kormány. Apám nagy dühösen felkelt az ágyból, az ablakon át leszidta a korteseket és visszafeküdt aludni. Erre azután maga a törvényszéki elnök (emlékezetem szerint Kelemen Lajosnak hívták) személyesen ment el

apámért és kapacitálta, hogy okvetlenül menjen szavazni. Édesapám neki sem állt kötélnek, de az elnök addig erőszakoskodott, míg végre apám felöltözött és az elnökkel együtt bement szavazni a vármegyeházára.

— Amikor apám az elnök mellett haladva a szavazóhelyiségbe lépett, hatalmas örömrivalgás tört ki a kormánypárti táborban, mert, mint később kiderült, még fogadásokat is kötöttek arra, hogy Nagy Sándort még a törvényszéki elnök sem tudja elhozni szavazni és ime a nyakas Kossuth-párti mégis beadta a derekát.

— De ami azután következett, azt édesapám többször mint életének egyik szenzációját mesélte el.

— Ugyanis, amikor odalépett a választási elnök elé és az természetesnek vevén, hogy apám a kormánypárti jelöltre szavaz, feltette neki a szokásos kérdést, édesapám a kormánypártiak szörnyű meglepetésére stentori hangon kivágta: „Kossuth Lajosra szavazom”. Meg is választották Kossuthot, de ő a mandátumot természetesen nem fogadta el.

— És milyen konzekvenciákkal járt ez a „politikai ballépés” excellenciád édesapjára? — kérdem Nagy Emilt.

— Hát mi tagadás, apám „vétkes” politikai érzületét természetesen a főispán azonnal jelentette Pauler Tivadar igazságügyminiszternek és egyideig úgy is volt, hogy nem veszik át az állami bírói státusba, de miután nagyon jeles jogásznak és kitűnő bírónak tudták, mégis csak királyi törvényszéki bíró lett belőle Kaposvárott.

Az „ellenzéki miniszter” . . .

— Ilyen kuruc ember volt édesapám a politikában — folytatja a kegyelmes úr. — Az ő vérbeli ellenzéki természetét — sajnos egyéb örökség hiányában — illetékmentesen örököltem és a rosszmájú emberek szerint még az igazságügyminiszteri székben is ellenzéki maradtam. E tekintetben Karafiáth Jenő mutatkozott jó emberismerőnek, mert amikor már bizonyos volt, hogy

igazságügyminiszter leszek, Petri Pálék estélyén fogadást ajánlott, hogy egy évnél tovább nem állom ki a miniszterséget. A fogadást — mondja hangosan kacagva a kegyelmes úr — sajnos Karafiáth nyerte meg . . . Mindíg haragszom, amikor „nyugalmazott” miniszternek neveznek, amikor nincs is nyugdíjam. A legtöbb nálamnál okosabb volt miniszter képviselőtársaim nemcsak nyugdíjat húznak a miniszterség után, de nagy részük jó állásokat is kapott, amikor eltávoztak a bársonyszékből. Én ezzel szemben csak áldozatot hoztam a közért, hiszen a miniszteri kinevezéskor az ország legnagyobb ügyvédi irodáját hagytam el és azután hosszabb időre kimentem Angliába, mindíg csak a magaméból költöttem, de sohasem kaptam semmit az államtól. No, de sebaj — tárja ki szélesen kezeit Nagy Emil — fő az egészség! . . .

Édesapja ifjúkoráról beszél Nagy Emil: az abszolutizmus idejéről.

— Még az abszolút korszak alatt történt, mikor apám Pesten jogászkodott, egy előkelő udvari ember — nevét bizony már elfelejtettem — elment az egyetemre előadásokat hallgatni. A diákok nagy merészen „perreat-ot” kiabáltak, ami magyarul „abcug”-ot jelentett. Mikor a zaj lecsendesült, a tüntetők között feltűnt édesapám, mint öles nyurga fiatalember és amikor az udvari előkelőség megkérdezte tőle, hogy hívják és hol született? — apám így válaszolt:

— Nagy Sándornak hívnak és ott születtem, ahol a hős Zrinyi Miklós meghalt a hazáért.

Óriási éljenzés támadt erre a feleletre az egyetemi polgárok körében; bele is sápadt az udvari előkelőség.

Csemegi és a paraszt-párbajok

— A Kúrián — folytatja Nagy Emil, apám egyideig Csemegi Károly híres szigorú tanácsában működött. De Csemegivel semmiképpen sem fért össze. Csemegi pl. drákói szigorral büntette a parasztverekedéseknek azt a

fajtáját is, amit voltaképpen „parasztpárbajnak” kellene nevezni. Apám ezekben az ügyekben sokkal engedékenyebb volt. Egy ízben apám felindulva jött haza a Kúriáról és ebéd közben nagy haragosan elmondotta a következő, aznapi jogi esetet.

— Egyik faluban az alvégi és felvégi legények szokás szerint összeverekedtek leány miatt. Többen súlyos sérülést szenvedtek, de persze erről egyik legény sem panaszkodott. Néhány nap múlva már valamenynyien künn kapáltak a mezőn. A csendőrök azonban nem így fogták fel a dolgot és mindenkit kihallgattak, majd megindult a bírói eljárás. Csemegi forszírozására az egész falu minden legényét börtönre ítélték, mert az egyik verekedő legény holtan maradt a csataféren. Apám körömszakadtáig ellenezte, hogy egy gyilkosságért a falu minden legényét börtönbe vessék, de Csemegi ellenvetésére leszavazták. Mire apám Csemegihez fordulva így fakadt ki:

— Ha az oroszok egyszer megvernek bennünket, annak nagyméltóságod lesz az oka, mert kiöli a népből a magyar virtust . . .

Ezért a nagytekintélyű Csemegi igen természetesen nagyon megnehezített és édesapámat hamarosan át is helyezték egy másik tanácsba.

Ilyen kérlelhetetlenül szókimondó és igazságos magyar ember volt az édesapám, aki az egyéni vélemény és az egyéni szabadság régi világának egyik nagyszerű bírói oszlopa volt. Jó neki, hogy meghalt, mert ha most látná azokat az irányzatokat, amelyek a világ egy részében az egyéni szabadság és egyéni jellem kifejlődése ellen törnek, a tökéletes állami mindenhatóság jegyében — biztosan tudom, hogy ebben a világban már nem is akarna élni ezen a földön.

A prédikátumunk

— 1868-ban a Somogy vármegyei 'dzensentrik több tagja, élén Kozma Sándorral, a hírneves régi nagy főügyésszel és Bárány Dénessel (Gaal Gaszton nagy-

bátyja volt) elhatározta, hogy polgári kört alapít politikamentesen az akkori nemes értelemben vett szabadelvű eszmék terjesztése és az egyetemes demokratikus polgári erkölcsök megerősítése végett. Ennek az ideális társaságnak volt a lelke édesapám és az általa szerkesztett „Felhívást” mint érdekes történeti okmányt, amely itt van a fiókomban, egyszer közre is adom. Nagy ideáljaik egyike volt az is, hogy megszüntetik a nemesi előneveket, minden úr egyformán csak „polgár”. Ebben az ideális polgári lelkesedésben édesapám mint erősen impulzív ember olyan messze ment, hogy elégette a családi iratainkat is, amelyek nemességünket igazolták. Ma már nem is hinné az ember, hogy ilyen világ is lehetett néhány évtizeddel ezelőtt.

— Joghallgató koromban, amikor apám már a Kúrián volt, beiratkoztam az egyetemi segélyegyletbe, ahol erősen dzsentri szellem uralkodott és így kollegáim első kérdése az volt, hogy mi a predikátumom? Persze nekem arról fogalmam sem volt, hogy ez fontos lehet, de még azt sem tudtam, hogy egyáltalában van-e predikátumunk, vagy nincs? Otthon ilyesmire sohasem hallottam beszélni. Nagyon zavart bárgyú képet vághattam tehát a kérdéshez s mikor azt mondtam, hogy nekem fogalmam sincs arról, hogy mi a predikátumunk, pajtásaim a segélyegylet szobájában harsogó kacajban törtek ki. Ez persze engem igen bántott és otthon az ebédnél meginterpelláltam édesapámat aziránt, hogy mi a mi predikátumunk? De bár ne kérdeztem volna, mert apám éktelen dühbe jött és ha hirtelen el nem kapom a fejemet, talán egyetemi polgár létemre is nyaklevest kapok.

— Az egész magyar fiatalságot „reakciós disznók”-nak nevezte és így természetesen nem nyerhettem semmiféle felvilágosítást a predikátumról...

— Miután ennek a „nyakleves veszélynek” ideje óta nagyot fordult a világ, én bizony később Orbán öcsém segítségével drága pénzen kerestem össze az apám által 1868-ban elégetett nemesi iratok pótló dokumentumait, mert fiaimnak — akik közül Sándorka

11 éves és Miklós 7 éves — szükségük lehet rájuk. De én a magam személyére kegyeletesen megőriztem annak a majdnem-nyaklevesnek az emlékét és bizony engem már halálomig csak Nagy Emil-nek fognak ismerni s talán azt se tudnák, hogy kiről van szó, ha egyszer úgy írnám magamat, hogy „vámosi Nagy Emil”.

Ismét visszakanyarodik a beszélgetés édesapjára, a híres vizsgálóbíróra.

— Kaposvári vizsgálóbíró korában apámnak igen nagy híre volt. Erélye és igazságossága miatt Somogy megyében a nép „erős törvénynek” nevezte. Erre a címre apám mindig nagyon büszke volt. Rettenetes szigorral védte a népet az uzsora ellen, ami abban az időben igen virágzott. Nem ismert semmiféle szempontot, ami őt meggátolhatta volna abban, hogy minden cselekvésének a színtiszta igazságot keresse és azt nyíltan meg is mondja. Ebből a természetéből én sajnos erős adagot örököltem — mondja Nagy Emil — és ez nagy akadály volt politikai pályámon, főleg amióta újságíró is lettem, mert különösen ha tollat veszek a kezembe, nem vagyok képes mászt írni, mint a megalkuvás nélküli tiszta igazságot, úgy, ahogy azt én saját meggyőződésem szerint látom, ami erős akadálya a politikai felfelétörtetésnek. Pedig politikai pályám olyan magas ívben indult el ezelőtt 33 évvel, amire alig volt még példa a magyar politikában, kivált középosztálybeli fiatalemberrel kapcsolatban.

A delegáció korjegyzője . . .

Politikai pályafutásának első stációi felől kérdezem most Nagy Emilt.

— 1905 január hó 26-ikán választottak meg először képviselőnek Szolnokon és amikor 1906 tavaszán megalakult a koalíciós kabinet, Andrássy, Kossuth, Apponyi, Darányi, mint nagy jóakaróim egészen fiatalember létemre azonnal beküldöttek a delegációba, ami abban az időben óriási kitüntetés volt. Én voltam az egész

osztrák-magyar delegáció legfiatalabb tagja és a magyar delegáció korjegyzője, sőt az is megtörtént, hogy Bécsben mindjárt megtettek a zárszámadások előadójává is, amihez addig a liberális párti legelőkelőbb képviselők csak 15—20 esztendei képviselőség után jutottak el. Aehrenthal akkori külügyminiszter ekkor megjósolta, hogy valamikor még miniszterelnök leszek. Ez a jóslat is természetesen úgy vált be, mint az osztrák diplomácia sok egyéb más jóslata — mondja mosolyogva Nagy Emil. — Tudniillik, a koalíció bukásával megbukott az én politikai karrierem is.

— Fiatalságommal egyébként egy kicsit meg is jártam, amikor a legelső udvari ebéd után, amelyen díszmagyarban vettünk részt, cercle alkalmával őfelsége Ferenc József mint előadót természetesen kitüntetett megszólításával. Bíráló szemmel méregette díszmagyaros fiatal alakomat és gyanakvó hangon ezt a kérdést intézte hozzám:

— Mióta képviselő?

— Másfél év óta, felség — válaszoltam.

Ezt a feleletet „másfél év óta” nyilván nem értette meg jól, és ezt kérdezte tovább:

— Hogy értsem azt, hogy „másfél év óta?”

Erre megmondtam, hogy tavaly januárban választottak meg először képviselővé.

Őfelsége ekkor tetőtől-talpig végigmért és ezt mondotta:

— Ilyen fiatal képviselő és máris a delegációban előadó? Szép dolog. — Ezzel összevágta sarkait és ott hagyott, gondolván, hogy gyönyörű kompánia lehet az a koalíciós társaság, ha ilyen fiatalembert kell beleültetniök az egyik előadói székbe.

— Így indult az én politikai pályám — de azután nemsokára megbukott a koalíció és én elvonultam a herceg Esterházy-hitbizomány igazgatói állásába. Később újra kínálkozott számomra politikai szerep, amikor igazságügyminiszter lettem, de hát ez nem tartott sokáig.

— A túlságos szókimondás és a nagyon is független lélek — mint terhes apai örökség — erősen nehe-

zedett a lelkekre még a közelmúlt időkben is és főleg ennek köszönhetem, hogy a politikai életben nem sokra vittem, node sebaj — fejezi be érdekes visszaemlékezését Nagy Emil — a fontos csak, hogy az ember megtegye a hazával szemben a kötelességét bármilyen szürke pozícióban is és amellet — tette hozzá hangos nevetéssel — mennél tovább megmaradjon az ember — fiatalnak . . .

Miután színdús politikai pályafutását és előkelő politikai pozícióját „szürkének” és „igénytelennek” deklarálta, fiatalos lendülettel kezdi diktálni titkárnőjének a másnapi vezércikket.

örgróf PALLAVICINI EDE

(Rep. Karlovsky Bertalan festménye után)

őgróf PALLAVICINI GYÖRGY

(Labori felv.)

ŐRGRÓF PALLAVICINI EDE – ŐRGRÓF PALLAVICINI GYÖRGY

„Őrségváltások“, gazdasági „átállítások“ korában, amikor a keresztény intelligenciát — igen helyesen — ráterelik az általuk eddig elhanyagolt, sőt gyakran megvetett kereskedelmi és közgazdasági pályákra — hatalmas igazolást és biztatást szűrhetünk le őrgróf Pallavicini Ede életéből, aki mint előkelő főúr, főrendiházi tag, már a századforduló idején nemcsak érdeklődést mutatott a közgazdaság és bankélet iránt, de mint a Magyar Általános Hitelbank végrehajtó bizottságának elnöke, az ország legnagyobb és legkülönbözőbb iparvállalatainak élén irányító befolyást is gyakorolt gazdasági és pénzügyi életünkre.

Pallavicini Ede élete, közgazdasági munkássága igazolás, de egyben vétó és figyelmeztetés is azok felé, akik a gazdasági élethez való predesztinációjukat pusztán kereszténységükben és nem a tudásban és hozzáértésben látják.

Pallavicini Edének a kilencvenes évek kezdetleges bankviszonyaiban elért eredményeit ugyanis nem az arisztokrata-származás kiváltsága, hanem a született hozzáértés és módszeres felkészültség biztosították.

Közgazdasági értékét élénken igazolja az a sokoldalú működés, amelyet az ország legnagyobb és legkülönbözőbb iparvállalatai élén kifejtett: petroleumfinomító, rizshántoló, vasöntő, vagonkészítő, villamosáramot fejlesztő, cellulózét és papírt gyártó, hajóépítő gyárak, gőzmalmok, vas-, réz- és magnézitbányák, cukorfinomítók — mind, mind az ő és kiváló munkatársának, báró Kornfeld Zsigmondnak, a Hitelbank egy-

kori nagyszerű elnökének zsenialitása nyomán terem-
tődtek meg.

Érdeklődése azonban nem merült ki ezzel az ipari
tevékenységgel, mert ugyanekkor intenzív működést
fejtett ki a másik póluson, a mezőgazdaság terén is.

Résztvett a magyar gazdák minden mozgalmában.
Ott láthattuk a Köztelek harcosainak első sorában, a
hitelszövetkezetek országos megszervezésénél, a Gazdák
Biztosító Intézetének és a Hangyának megalapításánál
is. S ebben a sokféle és sok szempontból ellentétes
működésben Pallavicini Ede mindig meg tudta tartani a
kellő határokat, elkerülte a túlzásokat, összeütközéseket
és arra törekedett, hogy a kereskedelem és a mező-
gazdasági érdekek összhangbahozásával megteremtse
azt a harmóniát, amely elengedhetetlen feltétele az ipar,
kereskedelem és mezőgazdaság tökéletes prosperi-
tásának.

Hires politikus egy iparvállalat Irodájában

Fia, Pallavicini György vajmi keveset örökölhette
édesatyja hajlamából és érzékéből a pénzügyi és köz-
gazdasági kérdések iránt. Hiszen ízig-vérig politikus,
diplomata, aki a pénzt, a vagyont és az egyéb földi
javakat nem vagyongyarapításnak, hanem minden bi-
zonnyal csak eszköznek tekinti a politizáláshoz.

Karcsú, rendkívül elegáns alakját már évtizedek
előtt ott láthattuk a magyar politikai élet legelső vona-
lain. Még egészen fiatal képviselő, amikor egy parla-
menti afférból kifolyólag párbajban verekszik meg Tisza
Istvánnal.

Félelmetes és mester-bajnívó volt Pallavicini György
a parlament porondján is, ahol harmincéves képviselői
működése alatt mindig tiszta elvekért és becsületos meg-
győződésért szállott síkra.

A Fanto Olajműveknél lévő dolgozószobájában
fogad örgróf Pallavicini György. A legutóbbi képviselő-
választáson kimaradt a Házból, most ennél a keres-
kedelmi vállalatnál fejt ki tevékenységet.

Belépésemkor nem titkolom Pallavicini György előtt meglepetésemet. Idegenül, szokatlanul hat, őt, forró parlamenti küzdelmek hőjét egy iparvállalat irodájának falai között látni. Alakját a parlament gótikus folyosóinak piros bársonyszőnyegei, a t. Ház padsorai között „tomboló zajban” állva szoktuk meg és nem az egyébként igen hasznos olajipar kimutatásainak, kalkulusainak szürke tabellái között.

Szobája falát egyetlen kép díszíti: I. Ferenc Józsefé.

Amikor megemlítem, hogy az uralkodó képe az egyedüli, amely őt itt közéletre, politikára emlékezteti — felragyog a szeme.

A politikus rezonanciája ez, nagy szenvedélye a politika iránt, amelyből egy időre ki tud kapcsolódni, de megválni tőle soha.

— Excellenciád édesapjáról szeretnék írni — mondom Pallavicini Györgynek. — Gondolom, hogy ez a „pillanatnyi” közgazdasági munkakör megkönnyítheti alakjának jellemzését, hiszen a Fanto Olajművek is az ő egyik vállalkozása nyomán jött létre.

Hosszan elgondolkodik kérdésemen, majd az őt annyira jellemző lassú, kimért modorában beszélni kezd.

— Nagyon nehéz a gyermeknek az apáról beszélni — mondja. — A gyermek véleményét szubjektív érzések uralják, amikor atyjáról szól. Az idők távlatában talán mégis lehetővé teszi a tárgyilagos, objektív véleményformálást.

Arisztokrácia és közgazdaság

— Atyám még 1914-ben halt meg — mondja Pallavicini György — és e hosszú idő távlatán keresztül nézve, igen sok tekintetben kiváló embernek látom őt, nagy magyar úrnak, akiben olyan tulajdonságok is voltak, amelyek, sajnos, a legtöbb magyar úrból hiányoznak.

— Rendkívül dolgozó ember volt, aki saját szorgalmával és tudásával emelkedett a legnagyobb gazdasági pozíciókba, miközben a politikában is élénk részt vett.

— Ezzel élénken rácsáfolt a magyar főurakról élő közhiedelemre, amely az arisztokráciát kaszinózó, nagyúri passziókat hajszoló, a produktív és alkotó munkára képtelen osztálynak tartja.

— Meleg barátság fűzte gróf Károlyi Sándorhoz, a nagy agráriushoz s azokat az eszméket, amelyeket Károlyi Sándor, az igazi szövetkezeti gondolat megalapítója, képviselt, élete végéig ápolta.

— Ő, a főúr, a Hitelbank elnöke nem mulasztott el egy vasárnapot sem, amelyet otthon töltött, hogy ne látogatott volna el a falusi kis hitelszövetkezet ülésére, hogy ellássa polgártársait tanáccsal és útbaigazítással. Élete végéig — még akkor is, amikor öreg kora miatt egyes vállalatai elnökségéről lemondott volt, a munkának élt.

— Még halála is úgyszólván vállalati működés közben következett be. Az elnöklete alatt működő Ganz-Danubius gyárban épített első magyar csatahajónak, a Szent Istvánnak vízrebocsájtására utazott Fiuméba, ahol súlyosan megfázott, tüdőgyulladást kapott és ott Fiumében halt meg 1914 január 29-én.

Andrássy Gyula mellett

Pallavicini Edéről a politikusról és magánemberről beszélgetünk ezután.

— Édesatyám a főrendiházban ritkán szólalt fel — hangsúlyozza Pallavicini György — az ő fóruma nem a parlament volt, hanem a vállalati és szövetkezeti emelvények elnöki széke, ahonnan, mint a magyar modern gazdálkodás egyik pionirja hirdette nagyszabású munkaprogramját.

— Az Alkotmány Párt tagja volt és a már említett gróf Károlyi Sándor mellett gróf Andrássy Gyulához állott legközelebb.

— Otthonában köztünk, gyermekek között, jóságos, barátságos és megértő volt, de fegyelemmel és szigorúsággal nevelt bennünket.

— A gyermeknevelés és pedagógia egyébként egész más volt a mi korunkban, mint ma. Több súlyt fektettek a gyermeknevelésre és több szigorot is alkalmaztak. Például az iskolai vakáció alatt a szülők minden idejüket arra fordították, hogy a fiúgyermeküket bevezessék a mezőgazdaságba, megismertessék vele a falu életét és szokásait, hogy a népet, amellyel a gazda egy életen át érintkezik, a maga közvetlenségében lássa és ismerje meg.

— Excellenciádat politikusnak nevelte édesatyja? — kérdezzük.

— Atyám nem érvényesítette akaratát pályaválasztásomat illetőleg — hangzik a válasz. — Önállóan fejlődtem azzá, ami lettem. Egyetlen elhatározásomat ellenezte csak: én ugyanis diplomatának készültem és ezt a pályát édesatyám, nem tudom mi okból, ellenezte. Ezután a politika felé fordultam és politikus lett belőlem.

A politikai ideál és ideális politika

— Excellenciád már harmincnégy évvel ezelőtt helyet foglalt a Házban mint Selmezbánya követe, mi a véleménye a háború előtti és a háború utáni politikáról?

— Aki nem élte, vagy mondjuk úgy, nem szerepelt végig a háború utáni és a közelmúlt politikai korszakot úgy mint én, az is rögtön megállapíthatja azt a szembeszökő ellentétet, amely ezt a két politikai ideológiát egymástól teljesen elválasztja. A háború utáni forradalmi átalakulások talán semmit sem forgattak ki oly radikális tökéletességgel eredeti mivoltukból, mint a politikát. A politika természeténél fogva különösen ki van téve a különböző áramlatok váltakozó szeszélyeinek. Mindig voltak ellentétes szemléletek, egymással szemben álló frakciók, sőt a pártharc a mainál sokkal élesebb formák között is megnyilvánult a régmúltban. A harcok és támadások felületei mögött azonban rendszerint meg lehetett látni egy magasabbrendű, igazi „békebeli” politikai etikát, tudással, önzetlenséggel, de

főleg felelősségérzettel párosult nemes viadalt, amely ezt a régi, ma „átkosnak” nevezett politikai korszakot oly jellegzetessé és kiemelkedővé tette. A régi politikai ideál az volt — folytatja Pallavicini György — hogy a fiatalok, mielőtt a politika küzdőterére léptek, elsősorban „tanultak” és — harmadszor is tanultak.

— Tanultak az öregektől politikai ízlést, politikai illemet. Mert ilyen is van. A hagyomány- és tradíciótisztelet, alfája és omegája volt az ideális politikának. Ezek a nemes hagyományok és parlamenti tradíciók termelték ki a ferencjózsefi korszak történelmi értékeit. És viszont éppen ezeknek az eszméknek devalválódása, semmibevevése teremtette meg a mának jellegzetes politikai típusát, azt a típust, amely sajnos a parlamentarizmus és a közéleti nivå süllyedéséhez, hanyatlásához vezet a nemzetet. Logikusan következik tehát mindebből, hogy miután az uralkodó rendszerben legtöbbször olyanok intézik a politikát, akik arra sohasem születtek és úgyszólván csak belecseppentek, egyszerűen nem értik a dolgokat és kénytelenek tehetetlenségükben frázisokkal és ígérethalmazásokkal leplezni — amíg tudják — a hibákat és bajokat. A régi politikai ideál etikája szerint a haza követelt áldozatot a politikustól, ma rendszerint a politikus követel áldozatot a hazától. Régen a tehetőség, tudás, rátermettség teremtette erkölcsi bázis népszerűsítette a politikust, ma a szemre kápráztató frázisok és a féktelen önreklám. Ez a régivel szögesen ellentétes politikai ideológia termelte tehát ki azt a ma ideálisnak egyáltalán nem mondható politikai típust, amelytől én félttem hazánk jobb jövőjét.

Találkozások Ferenc Józseffel

— Rendkívül mozgalmas és színes élete volt excellenciádnak, szíveskedjen elmondani valami érdekes és szép élményt harmincéves politizálása idejéből — vetem közbe.

— Érdekes, szép élmény — ismétli szavaimat

Pallavicini György — valóban sok, nagyon sok volt. Azokról nem kívánok beszélni. A legutálatosabb élményemet azonban elmondom önnek.

— 1918 őszén Andrásynak akartam telefonálni Bécsbe, de telefonom nem kapcsolt. Ösztönösen a Dunapartra néző ablakomhoz léptem és ekkor a Dunán vörös zászlókkal cirkáló monitórokat láttam. Ezt a látványt sohasem tudom elfelejteni.

— Hát ez valóban elég undorító látvány lehetett excellenciádnak — mondom. A „paritás” kedvéért mégis szeretném egy szép és kellemes élményét is megírni.

Pallavicini György némi gondolkodás után válaszol:

— Felejthetetlen élményem Ferenc Józseffel való megismerkedésem. Őfelségével háromszor is beszéltem. Első ízben amikor 1901-ben egy udvari bálon bemutat-tak neki. Másodszor, amikor kamarási kinevezésemet köszöntem meg és végül harmadszor, amikor atyám halálakor kifejezett legfelsőbb részvétét mentem megköszönni.

— A király ekkor Schönbrunnban fogadott és ez utóbbi alkalommal gyakorolta rám őfelsége a legmélyebb benyomást. Őfelsége alacsonytermetű ember volt, csak nyulánk karcsú termete keltette a magas férfi hatását. Az agg kor már erősen rányomta a bélyegét, de még ekkor is lenyűgözően imponáló volt. Az ember úgy érezte, hogy egy gondviselésküldte jelenség előtt áll, akinek missziója, rendeltetése van a földön és aki mindnyájunk felett áll.

IV. Károlyról beszélgetünk, akinek Pallavicini György egyik leghűségesebb tanácsadója és híve volt.

— IV. Károlyt még mint trónörököszt a háborúban ismertem meg — mondja. — Az isonzói fronton voltam kíséretében néhány napig. Voltam őfelségével Polában is, a nagy flottaszemlén és legutoljára száműzetése idején Svájcban.

Mély sóhaj tör ki belőle, amikor a nagy mártír utolsó koronás magyar királyról beszél.

Liberalizmus, ahogyan Angliában értelmezik

Visszatérve a belpolitikára, megkérdem Pallavicini Györgyöt, hogy politikáját milyen fogalommal tudja a legegyszerűbben megjelölni?

Pallavicini György jellegzetesen széttárja kezeit, majd összekulcsolja és így szól:

— Liberalizmus, demokrácia, elcsépelet, félreértett, tartalom nélküli politikai jelszavak, amelyek többé nem jelentik azt, amit ezek valójában jelentettek. Talán ös-konzervatívnak tudnám leginkább megjelölni politikámat, vagy akár liberálisnak is, de abban az értelemben, ahogyan a liberalizmust például Angliában még ma is értelmezik.

Mielőtt távozom, megkérdem Pallavicini Györgyöt, pontot tett-e már a politikai pálya után?

Pallavicini György élénken és kissé indignálódva válaszol:

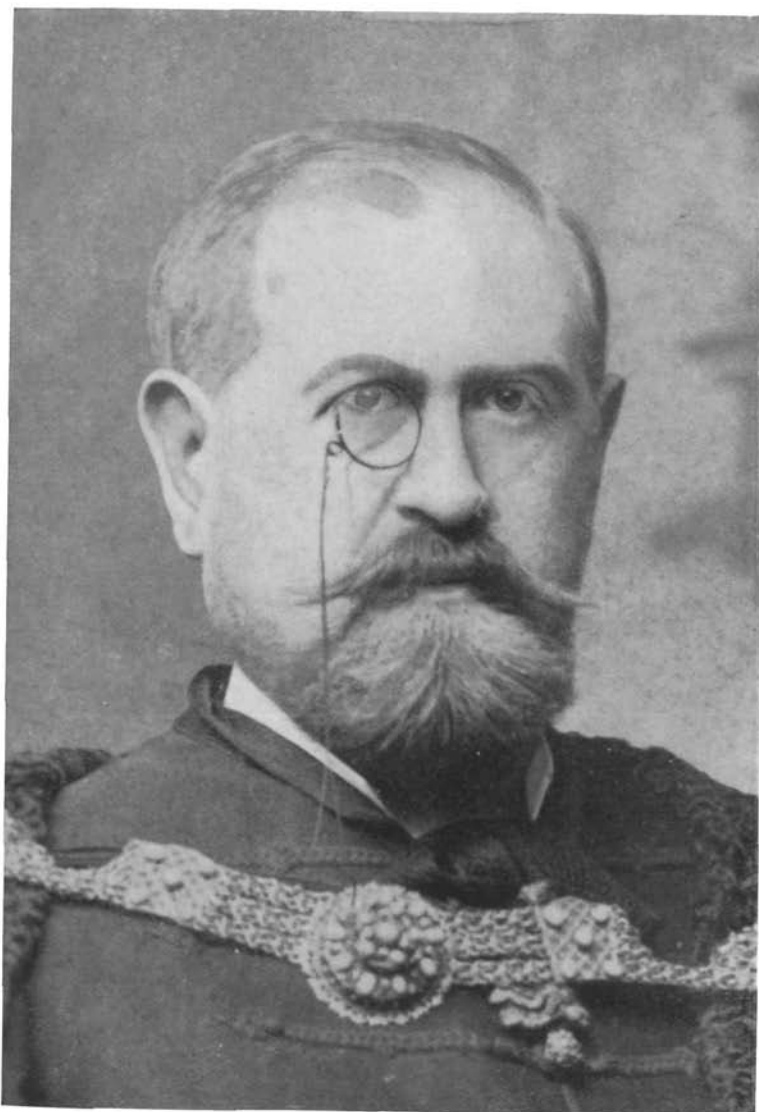
— No, nem. A politikus sohasem tesz pontot a politika után. A pont jelenti egy korszak végét, de ugyanakkor egy új időszak kezdetét is. Az ember mint egy vén csataló a trombitaszóra, szintén rögtön reagál, ha úgy érzi, hogy a politikai trombitaszó neki szól . . .

— Dacára, hogy régi, konok politizáló vagyok, a belpolitika most, pillanatnyilag nem érdekel. Ellenben nagy optimizmussal nézem és taglalom hazánk jövő esélyeit és bizton remélem, hogy hamarosan meg is fogom élni a régi történelmi határok helyreállítását.

Az interjúnak vége.

Érzésem szerint a történelmi határok, a történelmi Magyarország visszaállítása lesz az a „trombitaszó”, amely ismét sorompóba fogja állítani a magyar politikai közéletnek ezt az igen tehetséges, kimagasló és érdekes egyéniségét.

báró PERÉNYI ZSIGMOND

(Báró Perényi Zsigmond tulajdonában lévő fénykép után)

báró PERÉNYI ZSIGMOND

(Koller utóda Szenes felv.)

BÁRÓ PERÉNYI ZSIGMOND – BÁRÓ PERÉNYI ZSIGMOND

A magyar nemzet történelmében mindig fontos és nagy szerep jutott osztályrészül az ősmagyar Perényi családnak. Főispán, hadvezér, udvari méltóság, bán, nádor, koronaőr, püspök, országbíró került ki ebből a családból. A magyar történelem legragyogóbb lapjain, éppen úgy, mint a vérvivataros fejezetekben egyaránt találkozunk a Perényiek nevével.

Az első királyi adomány Prin vagy Perény község, a várral, Kassa közelében. Dobos Orbán Comes, a család első őse kapta árpádházi III. Endrétől 1292-ben. Innen nevezték el a családot Prini-nek vagy Perényinek.

Tizenkilenc főispánt adott Abaújnak, Ugocsának és Máramarosnak. A családnak mindenütt az országban voltak várai és birtokai.

Dobos Orbán fia, I. Perényi János volt, 1316-ban Róbert Károly pohárnokmestere, János fiától, I. Simontól származik a bárói, a II. Péter fiától az úgynevezett nádori ág.

Nagy Lajos alatt I. Simont megölték és innen kezdődik a Perényi familia emelkedése. A meggyilkoltnak fia, III. Péter országbíró, erdélyi vajda és fia, IV. János máramarosi, majd szepesi főispán. János főasztalnokmester korában mint követ Lengyelországba ment, hogy onnan Ulászlót a trónra meghívja. Ennek fia, V. János 1457-ben Ugocsa vármegyének lett a főispánja s 1491-ben főajtónállómester. Fia, I. Gábor 1512-ben Ugocsa és Máramaros főispánja volt és 1526-ban a mohácsi csatán esett el, a nagyváradi püspökkel, Perényi Ferencel együtt, ki III. Imre nádor fia volt.

Az elesett püspök testvérébátyja V. Péter koronaőr, ki 1548-ban halt el és Sárospatakon temették el. Péter a reformáció híve volt s ő volt az első protestáns a Perényi familiában. Imre nádor hitvese volt az a Kanizsai Dorottya, aki Mohácsnál az elhunyt hősöket elhantolta. A Mohácsnál elesett rendkívüli bátorságáról híres Perényi Gábor, máramarosi főispán felesége, a történelem lapjairól ismert Frangepán Katalin volt.

X. Perényi Miklós, Felsőmagyarország kapitánya Várnánál esett el 1444-ben, egy másik Perényi Miklós 1707-ben II. Rákóczi Ferenc tábornoka volt.

1849-ben pedig mint a magyar felsőház utolsó elnökét végezték ki báró Perényi Zsigmondot, Perényi Zsigmondnak nagyapját. A nagy mártír egy hatéves fiúcskát hagyott maga után, akit az ország szerető kegyelelte a „nemzet árvájának” becézett.

A „nemzet árvájának” fia báró Perényi Zsigmond volt belügyminiszter, gróf Tisza István volt intimusa, jelenleg a felsőház alelnöke és koronaőr, Kárpátalja kormányzóbiztosa.

Ritkán szólal meg, ritkán nyilatkozik.

A Dunaparton lévő lakásán kerestem fel báró Perényi Zsigmondot.

Hosszan szabadkozik a nyilvános szerepléstől, de rögtön enged merevségéből, mikor édesapjának nevét említjük. A kegyeletes emlékezés a jó érzés látható hullámaival önti el báró Perényi Zsigmond arcát.

Az ország árvája

Lassan, óvatosan — mondhatnánk — szinte áhítattal készülődik, hogy megnyissa a kegyelet zsilipjeit.

— Amikor atyám édesatyja, az 1849.-i országgyűlésen a felsőház elnöke, 1849 október 24-én a független Magyarországért vértanuhalált halt — akkor édesapám alig hétéves gyermek volt. A kegyeletes nemzet az „ország árvájának” becézte apámat. Az or-

szág szeme függött a nagy vértanu gyermekén és a leggondosabb, legszeretőbb neveléssel igyekeztek feledtetni vele apjának megrázó tragédiáját.

— A családi tradíció és az akkori hazai állapotok, az elnyomatás korszaka a gyermekifjú fogékony lelkét fennkölt gondolkodású s mindenekelőtt független magyar érzésű emberré acélozta. Igen korán, egész ifjan lépett édesapám a politikai közpályára — folytatja báró Perényi Zsigmond. — Huszonkét éves korában nagykorúsítással lett országgyűlési képviselő.

— A nagykorúsítása tárgyalásakor hangzott el Deák Ferencnek még ma is élénken élő híres mondása: „úgyis megrövidítették az apja életét, miért ne hosszabbítanánk meg a fiáét . . .”

— Deák Ferencnek ez a szívreható bölcs argumentációja hatott és így mint képviselőt igazolták.

— Deák Ferenc, Eötvös József és Andrássy Gyula voltak politikai mesterei. Az ő nagy koncepciójú beszédek, korszakos irányelveik maradandó benyomást tettek apám ifjú lelkére. Ott volt mint ifjú képviselő e nagy gárdának oldalán a magyar nemzeti megújulás és az alkotmány helyreállításának első küzdelmeiben.

Báró Perényi Zsigmond feláll és az íróasztaláról felvesz egy bekeretezett arcképet: körszakállas férfiút ábrázol: édesapja, a „nemzet árvája” . . .

— Ez volt az édesapám — mutat a fényképre. — Délceg tartású, magas növésű férfiú volt. Az ő korszakában — folytatja Perényi Zsigmond — elkeseredett közjogi viták és politikai harcok dúltak, de apám mindig a bölcs mérséklet és a hazafiasság által sugallt elvei mellett tartott ki. Őt cikluson keresztül képviselte Ugocsa vármegyének ügyes-bajos dolgait az ország házában. Hét évig főispán volt Bereg-Ugocsában. Már akkor, Tisza Kálmán és Lónyay Menyhért kormánya alatt is megvoltak a „kijárók”, a gründolók, a törtető stréberék, stb. alakjai, már akkor is sokan vagyonokat szereztek politikai állás révén, apám azonban nemcsak hogy a

legcsekélyebb anyagi előnyt nem élvezte pozíciójából, — de még tekintélyes vagyont is áldozott a sajátjából.

— Milyen politikai mentalitású volt excellenciád édesapja? — kérdezzük.

— Részben érthető is — mondja báró Perényi Zsigmond — hogy az akkori korszellemnek megfelelően apám szabadelvű gondolkozású, demokrata volt. Ugyanígy nem ismert édesapám osztály- és felekezeti különbséget sem. Bármilyen vallású, bármilyen lerongyolódott napszámos vetődött eléje, ha igazságos ügye volt, éppoly szívesen segített rajta, mint a — nemzeti urakon. — Gavallérosan bőkezű és jószívű ember volt. Akit valami baja kergetett a nagyszöllősi ódon kastélyba, az nem távozott onnan üres kézzel. Az éhezők gabonát, kukoricát kaptak, a leégettek épületefát, pénzt és számos parasztház áll Nagyszöllősön, amelynek fája a Perényiek erdejében nőtt.

Levél pár órával a mártírhalál előtt

Gyermeki kegyelettel és szeretettel beszél édesapjáról báró Perényi Zsigmond. Fátyolozott a hangja, amikor nagyapjára, a mártírhalált halt főúrra terelődik a szó.

— Milyen emlékei vannak kegyelmes uramnak az 1849-ben kivégzett nagyapjáról? — kérdem báró Perényi Zsigmondot.

Feláll, kinyitja íróasztalának egyik rejtett fiókját s mint kincset, nagy óvatosan vesz elő egy fekete bőrbe kötött könyvet, amelyben üveg között egy erősen megfakult, sárgult írást őriz.

A levélborítékján nagy pecsét, közepén a kétféjű sassal. A pecsét körül a következő felírás olvasható: „K. k. Pester komitat Gerichtspräsident“. A boríték másik oldalán magyarul: „Cs. kir. Pesti megyei törvényszéki elnök“.

A levelet báró Perényi Zsigmond, az 1849-iki ma-

gyar főrendiház elnöke írta pár órával halála előtt nővérenek, báró Sztojka Imrénének, született Perényi Júliának.

A levélben szóról-szóra a következő áll:

„Báró Sztojka Imre nejének, született báró Perényi Julianna asszonynak Szigetben, Máramarosban.”

A belső lapon: „Pest, 23. október 1849.”

„Kedves Julcsám! Végóráimban irom e sorokat hozzád, jeléül vedd azon őszinte testvéri szeretetemnek, amellyel irántad mindenkor viseltetem. Az ujságból megtudod még elébb, miglen e levelem megérkezend, mi történt vélem. Sokat és sok izben elmélkedtem véled szép és nagy eseményekről hevült kebellemmel és épp ilyenekkel irom mostan is soraimat, vigasztalásodra szolgáljon az, kedves Testvérem, hogy milyen életembe valék, olyan vagyok és maradok halálom óráján is, pedig csak néhány óra még odáig. Férjedet szívesen köszöntöm — és kérem, mint Téged is, családomat s kedves, igen kedves fiamat, a kis Zsigát, ne hagyjátok koldusbotra jutni — mert az ítélet minden vagyonomat elvette. Te még nőmet nem ösmeréd, fiamat nem láttad — ha látni fogod őket, nem lehet, hogy szived erántok hajlandó ne légyen. Szégyent halálom modora nem hoz reátok és ne felejtsetek, sőt szemetek kövesse Testvéredet a siron tul is, mint erélyes férfiut, ki ott fenn vigasztaló szemeket fog reátok vetni. Gyulát s a többieket csókolom — már nem soká élő Testvéred, Sigmund.”

A levelet báró Sztojka Imre, a hírneves követ hitvese, báró Perényi Júlia vértanú bátyja halála után három évvel kapta kézhez.

Kossuth levele az arisztokráciáról

Meghatódottan forgatja kezében báró Perényi Zsigmond nagyapjának a halál küszöbéről írt megrázó búcsú-sorait.

— Van még egy felbecsülhetetlen értékű ereklye

birtokomban boldogult nagyapámmal kapcsolatosan: Kossuth Lajosnak egy Helfy Ignáchoz intézett levele.

Báró Perényi Zsigmond megengedte, hogy Kossuth Lajosnak eddig ismeretlen és rendkívül érdekes leveléből egyes részleteket közöljek.

A levelet Kossuth Lajos Torinóból, Collegno (al Baraccone)-ból 1879 november 4.-i dátummal írta.

A levélben Kossuth Lajos arról panaszkodik Helfy Ignácnak, hogy egy Peyramont Lajos nevezetű francia hírlapírónak adott nyilatkozatát Magyarországon egyes körök rosszindulatúan elferdítve publikálják. Azt terjesztik róla, hogy súlyosan elítélő szavakkal illetve nevezett francia hírlapíró előtt a magyar mágnásokat, akik Kossuth szerint állítólag hazafiatlan magatartást tanúsítottak a szabadságharc előtt és utána következő időkben.

A hírlapíró kérdésére, hogy a magyar mágnásosztály miért nem vetette latba tekintélyét a haza érdekében, Kossuth Lajos a következőket írja:

„Én: Miért nem vetette! — Voila. — Ez az a nagy történelmi quesitum, melynél az ember lelke elborul. — Én láttam ezt az Osztályt (je l'ai vu á l'oeuvre) 1848—49-ben. Miért nem vetette akkor testületi súlyát a mérlegbe? — Pedig voltak ez osztályban férfiak, kiknek életet, vagyont áldozni kész hazafiassága mint egy világítótorony állott társaik előtt. — Hősök, mártírok, megingathatatlan, tántoríthatatlan jellemek, kiknek áldozatkészségük a Hazáért nem ismert határt. — Igaz, voltak ezek mellett amolyan kalkuláló képmutatóssak is — (példákat idézem), sőt akadtak Muszkabehívók, Muszkavezetők, Áru-lók is. — De ezek egyéni jelenések: rossz ember minden társadalmi rétegben akad. — Nem ez volt a baj: a baj az volt, hogy a Magyar Mágnás-kar mint testület, mint alkotmányos tényező elhagyta a Nemzetet, nem volt látható. A Magyar alkotmány-testületi súlyt adott a magyar aristokráciának a nemzet közéletében: és ezt számára 48-i törvények is feltartották, — és ez a súly hiányzott a nemzet sorsának mérlegében — a magyar aristokratia, mint institutio, mint alkotmányos tényező nem ment Deb-

En megilletéssel nézsem férfias arcra
- a vint a nagy dolgot, oly invulastanul nyu
godtan beszél, mintha egy sak játszó nővel szil
lana
És az mindenem neki: te látod vagy, a lámpát
hinné a népes vezeklőre. Vesszi Himmichet
O Amosulygosa és ennyire mondom a verce
nem csinája magus, I eszülődik, a vereséget
a kőművelmennyek adják. neked adnak, vordé igá
dat te szegény! Kötélkedés - 96 ijorukát - - -

És én vonnam igazat Igen nehéz volt. És még
olyanok is akhész a két véglet. és az egyik
saj szűke gyűlölet eukés még a színdiáadás
te is alvassék - És még meg írom hogy Magyar
nak sem lesz szabai magának név nem
vise pedig már meg éretem hogy emberek két sa
ját kényeztetés is elfelejtessék. két ama nagy
idők hirtelen filissenestek még csak az az
-lelőre elismerés adogat is elfelejték megadni
-engem, már hogy engem - felelősen ny kőművel
szék, nevezetel - Semmi sem lesz -

De neked tate hi magasló alak hi abból az
szóból, oly páraslan egyből állasz, neked le
szóval, arólkád állás.. Messzeres

• Kossuth

Részlet Kossuth Lajosnak Helfy Ignáchoz intézett leveléből

(Eredelije báró Perényi Zsigmond birtokában van)

recenbe! Hányszor nem hallottam Perényit, azt a Perényit, ki ama kor történelmében egy kimagasló, páratlan alak, mely egyedül áll: Hányszor nem hallottam keservesen panaszkodni, hogy kéréssel, rimánkodással, fenyegetéssel, levelezéssel, futkározással hetek alatt sem képes egy főrendiházat összehozni: s mikor aztán óriási fáradtsággal egyet mégis összehozott, hát az olyan sovány volt, hogy szomorúság volt ránézni. Azt a néhány hűt és hazafit kivéve, a született független magyar főrendiség távolléte által tündökölt. A magyar közélet épületének két alkotmányos oszlopa közül az egyik hiányzott az egész szabadságharc alatt. Ez a hiány döntötte meg a Hazát, ha ez a hiány nincs, ha a magyar aristokratia, mint alkotmányos tényező, mint institutio helytáll a nép, a nemzet mellett, sem az önbizalomvesztés nem ver gyökeret a Hon vérrel áztatott földjében: sem a pártos visszavonás nem burjánzik fel, sem árulás nem lesz lehetséges, sem el nem bukunk: hanem mert a főrendiház mint institutio nem volt Debrecenben: hát néhány, a Haza iránti kötelességről megfeledkezett egyének lehetségessé vált magukat pozsonyi, vagy hová is való konventikulumban, mint institutiot presentálni a Czár előtt s a Muszka behívásra a magyar főrendiség kívánatának pecsétjét ráhazudni.

Perényit úgy említettem, mint egy páratlan kimagasló alakot, mely egyedül áll. Annak a franciának, kiről beszélgetésünk oly — „bocsásd meg nekünk a mi kenyerünket” alakban került valami hypotheticus Peyramont tolla alá, nem magyarázgattam bíz én, hogy mi okon mondtam azt Perényiről.

Hát most alkalmat veszek elmondani. Jegyezzék fel az élők a jövő számára: méltó a feljegyzésre.

Bécsben voltunk sanktionaltatni a 48-iki törvényeket: valami zajos fogadtatásról annyira nem is álmodtam, hogy még szegény áldott ideges nőmet is magammal vittem — Bécszet látni és lón a váratlan bámulatos jelenet, mely engem az egyszerű Magyar polgárt, a Bécsben idegent azon különös helyzetbe tett, hogy azt mondhat-

tam az ősi bécsi Burgban a fejedelmi háznak: „Ich schafe Ruhe dem Hause Österreich in Wien“, amind erről a Nagyméltóságú országos küldöttségnek nyomban in pleno jelentést is tettem. Ama fogadtatási jelenet után szeretett Mágnásaink közül sokan szállásom nappalijában időztek. Nem csoda, sok furcsát lehetett ott látni, halani. Gyakran ott üldögélt órahosszan némán mélézva Széchenyi is, ki azelőtt lakom küszöbét soha át nem lépte.

Mindjárt első este Perényi késő éjjelig ott maradt — utolsónak maradt: és mikor már csak kettecskén valánk, imígyen szólt:

„Barátom! Ez itt már forradalom — majd lesz nálunk is. És ez a forradalom azzal a beszédeddel csinálódott, melyben azt mondád, hogy a Magyar Királyi és Osztrák Császári Korona közötti ellentétet alkotmányossággal ki lehet egyenlíteni. Tudod-e te, hogy te ezzel egy nagy absurdumot mondtál? — nem lehet azt kiegyenlíteni. Ezek az emberek itt körülötted mind azt képzelik, hogy csak a sanktio legyen meg, minden jól lesz. De hogy lesz, hisz azt a sanktiót így amúgy majd csak hazavisszük. De tudod-e miért visszük haza? Azért, mert megcsalnak. Nem lehet azt az ellentétet kiegyenlíteni. Vagy osztrák egységes birodalmi provincia, vagy elválás. Tertium non datur. Minden, ami e két kő között van, csak amolyan színházi dekoráció. Csak amolyan czafrang, mellyel magunkat ámítjuk, hogy állami életünk rongyait ne lássuk. Ily időkben jó az embereket ismerned. Hát én tudtadra adom már most, hogy engem a czafrang nem ámít. Nekem a provinciáskodás nem kell: én el vagyok határozva a másik irányba menni — légy bizonyos benne, a dolgok oda fognak menni, oda kell menniök — én kész vagyok menni a végletekig győzelemre ha lehet, az akasztófára ha kell, — én megyek, ezt akartam tudtadra adni.“

Én megilletődéssel néztem férfias arcába, amint e nagy dolgokat indulatlanul, nyugodtan beszélte, mintha egy sakkjátszmáról szólana, és azt mondtam neki: te lát-

nok vagy: a látnok hivatása a népet vezetni. Vezesd nemzetedet.

Ő mosolygott és ennyit mondott: a vezér nem csinálja magát, hanem ő csinálódik, a vezérséget a körülmények adják, neked adták, — vond igádat te szegény! kötelességed. — Jó éjszakát . . .

És én vontam igámat. Igen nehéz volt. És még olyanok is akadtak, akik irigyeltek és az irigység szürke gyüöllet dühét még a számkivetésbe is elvitték. — És még megérem, hogy Magyarának sem szabad magamat neveznem: azt pedig már megértem, hogy emberek, kik saját tegnapjukat is elfelejtették: kik ama nagy idők névtelen félisteneinek még csak az „erkölcsi elismerés adóját” is elfelejtik megadni, engem, már hogy engem „feledékeny kortársnak” neveznek el. — Semmit sem tesz.

De neked te kimagasló alak, ki abból az időből, oly páratlan egyedül állasz: neked leborulok emléked előtt, — Mesterem!

KOSSUTH”

Báró Perényi Zsigmond hangosan végigolvassa a turini nagy remetének megrázóan szép sorait. Leveszi szemüvegét, elhallgat. Egy kis idő elteltével töri meg a csendet.

Az aranyóra

— Boldogult nagyapámmal kapcsolatosan van még egy megható emlékem — folytatja báró Perényi Zsigmond.

— Amidőn a hóhér a bitófa elé állította nagyapámat, ő kivette aranyóráját (a Nemzeti Múzeumban van) és a következő szavakkal nyujtotta át hóhérjának:

— Én úgy látom, hogy maga egy becsületes ember. Nem tehet róla, hogy felettesei ilyesmire kötelezik. Fogja ezt az órát, őrizze meg és ha megnő a kis Zsiga fiam, adja át neki, hadd őrizze meg halálbainduló apjától ezt az utolsó kis emléket.

— Amikor édesapám képviselő lett — folytatja a megrázó elbeszélést báró Perényi Zsigmond — egyszer egy estén egy toprongyos öreg koldus jelentkezett nála. Amidőn bebocsátották édesapám elé, az ismeretlen idegen egy aranyórát nyújtott át édesapámnak. Szólni akart, — de hirtelen elcsuklott a hangja. Könnyek peregtek viharvert arcán: nagyapám hóhérja volt . . .

A komor történet hatása alatt csend üli meg báró Perényi Zsigmond dolgozószobáját.

Lentről a Dunáról hajó szirénája hallatszik fel. Az élet hangja, amely átfuródik a halhatatlanságon . . .

POLONYI GÉZA

(Rep. az Országgyűlési Múzeumban lévő fényképről)

POLONYI DEZSŐ

(Szenes f

POLÓNYI GÉZA – POLÓNYI DEZSŐ

Ezt a beszélgetést 1933-ban folytattam Polónyi
Dezsővel szentendrei villájában

A háború előtti magyar politikai közélet, városháza és jogászvilág egyik legmarkánsabb vezéregyénisége volt Polónyi Géza.

Félelmetes kormánybuktató volt a nagy „sas” (így hívta a politikai világ) — akinek roppant karmai a 67-es politikának úgyszólván minden pártjába belevájódtak. Kiváló jogász, fényes judicium és széles műveltségű férfiú volt. Egyéniségében megkapó vonás: a nyakas ellenzéki-ség és a mindig birkózásra kész polémikus készség. Mesterívó volt Polónyi Géza vitatkozásban s azt mondhatnám, hogy nemcsak pártállás szerint volt függetlenségi és 48-as, de temperamentum szerint is.

Bár az ilyen robusztus gladiátori alakok neve és működése mélyebb gyökerekkel él az utókor lelkében, mégis úgy érzem, hogy Polónyi Géza igen érdekes személye új színnel gazdagodik, ha megismerjük ennek az ízig-vérig politikus egyéniségnek magánéletét. Ha az ott-hon, a családi kör meghittségében eltöltött idejéből vetítünk néhány színt, emberi apróságot, a tökéletes emberi jellemrajz megalkotásához.

A szentendrei Polónyi villában, amely valóban magányos sasfészekként hat, ülök szemben Polónyi Géza fiával, Polónyi Dezsővel.

Polónyi Dezső édesapjától nemcsak a függetlenségi ellenzéki politika szellemét örökölte, de a briliáns jog-

érzéket, szélesskálájú tudást, megalkuvást nem ismerő, harcias kiállást is. A háború utáni politikai küzdelmekben már nem vett részt Polónyi Dezső, de a sajtóban ma is hozzászól minden fontos kérdéshez. Mint függetlenségi közjogász, éppen a napokban írt a Pesti Naplóban egy hatalmas polémiát a szabad királyválasztó politika mellett.

A közelmúltban gyengélkedett és e pillanatban, látogatásomkor betegségének utókúrája pihenésre készíteti a harcias temperamentumú Polónyi Dezsőt.

Az íróasztallal szemközt függ édesapjának, Polónyi Gézának portréja. Jellegzetes Lavallier-nyakendős, körszakállas oroszlánfej. Polónyi Dezső nézi az arcképet és mintha gondolatait, emlékeit rendezgetné, hosszabb gondolgodásba mélyed.

Mezitláb Esztergomig . . .

— Őseim felvidéki nemesek voltak — kezdi emlékezéseit Polónyi Dezső. — Melegszívű, derült kedélyű és erős hazafias érzéstől áthatott, de túlságosan bohém emberek voltak, akik mi tagadás, túlsokat áldoztak a bor, kártya és asszonyból álló magyar szentháromságnak — mondja nevetve. — Természetes, hogy lassanként minden dobra került és sikerült nagyatyámnak úgy elkészülnie, hogy atyámat már neveltetni sem tudta. Atyám sokszor büszkélkedve mondta el, hogy mikor ilyen viszonyok mellett őt nagybátyja, aki a primási uradalomban tisztartó volt, iskoláztatásra hívta, akkor nagy örömmel mezitláb tette meg az utat Esztergomig.

— Édesatyám 1848 április 3-án született Zsitva-kenézen, Bars megyében. Középiskoláit elvégezve, jogot Kassán és Budapesten tanult. 1872 óta Budapesten folytat ügyvédi gyakorlatot és rövidesen mint bűnügyi védő országos hírnévre tett szert. 1881-ben választották meg először képviselőnek Szolnokon függetlenségi programmal. 1886-ban Németújvár, 1887-től 1892 és 1896-ban Hajduszoboszló mandátumát nyerte el. 1903-ban és

1905-ben Kézdivásárhelyen választották meg, 1906-ban a budapesti IV. kerület képviselője lett. 1910-ben a lévai kerület küldte be a képviselőházba.

A Sas-Kör

— Édesapám a függetlenségi politikának egyik főirányítója volt. Megalapítója és sokáig vezére volt a Sas Körnek. Mint fővárosi bizottsági tag Budapest községségi életének irányításában is vezérszerepet játszott. Jelentős szerepe volt a polgári házasság, a Szapáry-féle közigazgatási reform és Ferenc Ferdinánd trónörökös házasságának becikkelyezése körül folyt vitában, az 1889-iki véderő törvény tárgyalásában, az 1903. évi nagy obstrukcióban, valamint a nemzeti küzdelemben, amikor az ellenzék vezérlő bizottságának tagjává választották. A koalíció vezérlő bizottságának megbízásából Fejérváry Géza báróval 1906 áprilisában elkészítette a paktumot, amelynek alapján a szövetkezett ellenzék kormányt vállalt és e kormánynak ő lett igazságügyminisztere. Főként az ő közbenjárásának lett eredménye a király és nemzet közötti békének helyreállítása és a koalíciós-kormány megalakítása. Miniszteri állásáról 1907 februárjában lemondott. 1918 júliusában a fővárosi közmunkák tanácsának elnökévé nevezték ki, ez állásából a proletárdiktatura alatt elmozdították és sokáig tuszként fogva is tartották. A diktatura bukása után visszahelyezték az elnökségbe.

— Ezek voltak édesatyám politikai pályafutásának kiemelkedőbb momentumai. Önt nyilván néhány közvetlen szín és emberi apróság is érdekelné édesatyámról, amilyenek én láttam.

A nagy jogász

— Édesatyámnak csodálatos szervezete volt. Ízmos, keménykötésű, férfias testben, drótkötél idegek mellett az agy és szív minden irányú működésének tökéletes egyensúlya, páratlan emlékezőképességű, gyors-

felfogású és biztos ítéletű tiszta ész, fenséges összhangban egyesült benne, minden ízében emberi vonatkozású érzelmek kimeríthetetlen skálájával. Mindenhol kivált kortársai közül. Kegyelettel őrzöm bizonyítványait, amelyek mind egészen kivételes képességekről tesznek tanubizonyságot és pedig annak dacára, hogy idejének jórészét lefoglalta az önfenntartásra szükséges volt tanítói munka. Mikor már Simon Flórent híres ügyvédnél jelöltösködött, reggel 7 órától este 6 óráig tartó munkáért havi 15 forintot és reggelit kapott, este 6 órától 9-ig a királyi táblán, mint kinevezett gyakornok ítéleteket másolt és 9 órától éjfélig a Hon szerkesztőségében cikkeket írt. Annak dacára, hogy szemének végső behunytaig soha egy pillanatra nem szünt meg dolgozni és még öregségében magának megengedett pihenőit is állandó tanulással és gondolattermeléssel töltötte, soha a fáradtság legkisebb jelét sem lehetett rajta észrevenni. Félszázadon keresztül mellette töltött idő alatt egyszer sem hallottam tőle még csak mentegetődzést sem testi, vagy szellemi fáradtság miatt. Szellemi életerejét állandóan szinte pazarolva osztotta mindenkire, akivel csak összejött. Ha a dunaparti korzóra ment ki sétálni, akkor is azon gondolattermelő ősforrás maradt, akinek szellemi termékeit bárki felfoghatta és hasznosíthatta. Egyidőben élvezettel csináltam statisztikát arról, hogy az őt szeretettel és megbecsüléssel körülrajzó hirlapírókon keresztül hány sétaközbeni gondolata jelent meg különféle kidolgozott cikkekből. Szerette és nagyon megbecsülte az ügyvédi pályát, amelyet elsősorban az igazság keresését célzó hivatásnak tekintett.

Az Igazságügyminiszter

— Életének legszebb eszménye, érzelmeinek legmélyebbje: a hazai rög olthatatlan szerelme volt. Uralkodó vonás volt benne a jellemzilárdság, amelyben nem lehetett őt megingatni. Ezt egy példával világíthatom

meg. Igazságügyminiszter korában a katonai bűnvádi perrendtartás reformját készítette elő, amikor éleslátásával észrevette, hogy ezen a réven esetleg rést lehetne ütni a hirhedt chlopi-i parancsban fejedelmi szóval egyszerűsmindenkorra elzárni akart magyar nyelv érvényesíthetése számára. Ütőkártyáját arra építette, hogy a bírászkodás nem közös ügy, tehát a magyar felségjog csak a magyar nyelvet engedélyezheti, még a közös hadseregben szolgáló magyarok bírászkodási ügyeiben is.

— Heteken keresztül lázasan tanult, dolgozott, futkosott, kapacitált és izgatott. Sőt Jekelfalussy honvédelmi miniszter felhasználása útján Fejérváry révén még tenyegtetéseket is küldetett Bécsbe. Egyszerre megérkezett a meghívó a külön kihallgatásra. Ami a felutazásig történt, azt nem lehet leírni. Szegény atyám le nem hunyta a szemét, folyton készült a nagy ütközetre, amelytől sikert remélt. Elutazása előtt a legkomolyabban fohászkodott a magyarok istenéhez, hogy segítsen neki hazája nyelvének megmentésében. Úgy ment el, mint vaiami elszánt hős, aki vagy pajzzsal, vagy pajzson fog vissz térni.

Ferenc József: „Es scheint, dass Sie doch Recht haben“

— A kihallgatás nagyon érdekesen folyt le. Ferenc József könnyű házikámban, atyáskodó előzékenységgel fogadta és kellemes meglepetést mutatott, mikor atyám a magyar megszólításra arra kért engedelmet, hogy németül tehesse meg előterjesztéseit. „Ach Sie sprechen deutsch?“ És nyomban leültette atyámat, aki erre szemüvegét feltéve és írásait a szokott módon kitergetve, mindjobban belemelegedett a formális vitába, úgy hogy egy ízben majdnem rajtavesztett az ügy érdemével menthető önfeledtségén. Amidőn ugyanis Ferenc József egy komoly ellenvéleményt nyilvánított, atyám azt felelte: „Nein Majestät, das ist unmöglich“. Nosza felkapta fejét az uralkodó és élesen tagolt hang-

súlyozással, hangos felülről lefelé irányított „o-hó” kiáltással lohasztotta le a már sikert ígérő hangulatot. De rögtön utána ismét nagyon barátságos lett, midőn atyám újból erőre kapva, odáig vitte, hogy Ferenc József egyszerre gondolkozni kezdett, majd lehajtotta fejét és így szólt: „Es scheint, dass Sie doch Recht haben.” Atyám alatt megmozdult ekkor a Burg és bizonyos, hogy a nyugati pályaudvar még sohasem látott olyan optimizmussal felített és fúlboldog minisztert hazatérni, mint amilyen akkor ő volt.

— Nemsokára felkereste őt hivatalában Wekerle Sándor, akit végtelenül szeretett és összes kortársai közül a legnagyobb képességűnek tartott és akinek barátságát legkedvesebb fiatalkori emlékei között őrizte. Nagyon hizelgő szavakat hallott tőle, hogy milyen „Eroberung-ot” csinált a felségnél. Majd gratulált atyámnak, hogy sikeres magatartása folytán útban van a valóságos belső titkos tanácsosság, stb. Mikor már távozóban volt, az ajtóból így szólt vissza:

— Te Géza, majd elfelejtettem a felségnek még egy üzenetét. Nagyon kéret, hogy ez egyszer még csináld meg úgy a katonai perrendtartást, ahogy ő óhajtja.

— A két barát összenézett, hosszasan és mereven. Megértették egymás gondolatait, amelyekben előre lejátszódtak a bekövetkező események is. Atyám azzal törte meg a csendet:

— Sándor, csak mondd meg őfelségének, hogy füttyölök a valóságos belső titkos tanácsosságra, füttyölök minden díszre és méltóságra, amit hazám érdeke ellenére kellene felhasználnom, én a perrendtartást más-ként nem csinálom meg.

Wekerle azt felelte:

— Igazad van, Géza. Én ugyan levagyok kötelezve az ördögnek, de a te helyedben én is így tennék.

— Ezzel eltávozott és rövid időre reá atyám már nem volt miniszter.

Hűséges barát és kérlelhetetlen ellenfél

— Aki tudja, hogy abban az időben mit jelentettek a nagy monarchiában egyesült Magyarország kitűnő közjogi méltóságai és díszai és aki bele tudja magát élni a kizárólag önerejéből a legmagasabb hatalomba feljutott embernek gondolatvilágába, valamint abba a hihetetlenül csábító reményébe, hogy a méltóságnak kifelé alig észrevehető elvi engedmény révén még sok jó szolgálatot tehet a köznek — az fogja tudni értékelni az eszményhez való hűségnek azt a fokát, amely mindent eldobva szó nélkül vállalja a biztos kálváriát, mikor választania kell.

— Ő egy kockára tett fel mindent és ez becsületes meggyőződése volt. Ebben nem ismert kompromisszumot. Inkább odadobta a miniszteri tárcát. Ezért tartották igaz barátnak barátai és nyakas, kérlelhetetlen ellenségnek ellenségei.

Miután idáig értünk a beszélgetésben, megkérem Polónyi Dezsőt, beszéljen saját pályafutásáról, amely szintén bővelkedett kemény küzdelmekben és nagy sikerekben.

Polónyi Dezső szerényen elhárítja a kérést.

— Lehetetlen számomra, hogy édesapámmal való összefüggésben a magam igénytelen személyére akár egy szót is pazaroljak. Az ő személyének és politikai működésének helyes és tárgyilagos megvilágítását a történelem számára, szükségesnek és közérdekűnek láttam. Az én életem viszont még a nagy nyilvánosság és a „közvéleményt irányító sajtó” kontrollja mellett folydogál csendesen.

Fiatalkori emlékek

— Ne piszkáljuk egymást szerkesztő uram — mondja tréfásan Polónyi Dezső. — Egészen fiatal diákkoromból, amidőn még boldog „felelőtlen” voltam és egyetemi éveimről elmondhatok önnek néhány apró-

ságot, diákcsinyt, amelyből megállapíthatja, hogy elég vásott gyermek voltam.

— Serdületlen korom emlékei úgyszólván mind a régi Belváros közepe körül rajzanak. A Kígyó-utca 5. és Sebestyén-utca 4. számú híres átjáróház első emeletén születtem (1875 március 12-én) és tizennégyéves koromig itt nevelkedtem. Fölöttünk lakott Thaisz Elek főkapitány, alattunk volt a régi valódi „Hotel Pizkos”, amelynek közismert hosszú, vörösszakállas csaposával meleg barátságot tartottam fenn, mert engedte a sörshordókat csataterül felhasználni. Valamennyi rokonom és összes ismerőseim egyöntetűen állítják (és én el is hiszem nekik), hogy olyan szabályos vásott kölyök voltam, akinek kiváló esze volt minden csirkefogóságra. A Sebestyéntéren a suszterinasokkal, az Ősz-utcai tornacsarnokok körül a reáliskolásokkal nap-nap után véres és duló csatákat vívtunk, amelyek azért hatottak rám kétszeresen edzőleg, mert utána még a kutyakorbács képében megjelenő atyai szigoron is keresztül kellett esnem — de hiába.

— Vakmerő és leleményes lurkók voltunk. Verebélyi Tibor professzor úrnak, mint a Piarista gimnázium akkori elsőosztályú legjobb és mintanövendékének elkészített felfigyázói cédulái voltak, amelyeken előre fel volt írva a nevem három kereszttel és utána a két Pucher-fiúé két kereszttel. Nekünk a hátsó padokban, a többitől elkülönítve, külön kellett ülnünk, nehogy tőlünk tanuljanak magaviseletet, amiből természetesen mindig szekundám volt. Ez az osztályzat csak később javult „kevésbé szabályszerű”-vé.

Ferenc József kocsijának hágcsőján és tüntetés a Hentzi-szobor ellen

— Ebből az időből két nevezetes esemény örökítendő meg az utókor számára. Az egyik csak jellegzetes, de a másik éppenséggel kiindulási pontja lett aktív politikai pályafutásomnak. Mindig úgy közlekedtem, hogy felkaspaszkodtam hátul a kocsikra. Egy alkalommal foga-

dásból Ferenc József császár és király kocsijára kapaszkodtam fel, amint a Fürdő-utcából (mai gróf Tisza István-utca) a Lánchíd felé robogott. Utána detektívek, lovasrendőrök csapata sem tudott elfogni, mert sikerült padlásokon és háztetőkön keresztül futva a régi Suszteralagútnak nevezett Párizsi-utca egy melléklépcsője alatt megbujni. A másik eset a Hentzi-szobor elleni tüntetésekkel volt kapcsolatos. Záptojásokat osztottak ki és én is teleszedtem kalapomat. A tömeggel Budára sodródtam, amikor valaki a Lánchíd közepén hátulról úgy belém öklözött, hogy záptojásaim mind összetörtek és ruhámon végigfolytak. Este pont fél kilenckor volt ott-hon a vacsoraidő, aki késett, annak jaj volt. Képzeltető, a megadásnak milyen mértékével léptem át este tíz óra felé a családi küszöböt záptojásos, lerongyolt állapotban.

— Hát te hol voltál? — zúdult reám a vészajtósló atyai hang.

— Tüntetni! — feleltem mindenre elszántan. És csodák csodája az apai hang enyhébb lett, verés nélkül aludni küldött, sőt titokban vacsorát is kaptam és a legközelebbi vidéki választáson már a kocsis mellett ülve a nagy zászlót tartottam apám kortesútyján.

— A hatodik gimnáziumot a pozsonyi katolikus gimnáziumban, a hetediket a liceumban végeztem, olyan sikerrel, hogy a nyolcadik osztályt hibássá vált magyar kiejtésem visszajavítása céljából már Kecskeméten kellett végezniem, hol a Piaristáknál érettségít is tettem.

„Fiskálisnak mindenhez értenie kell!”

— Nincs a regényekben vagy humoreszkekben leírt olyan diákcsinny, amit valamely formában végig ne játszottam volna. Vándorlásom közben hírem már előttem szaladt, ami arra volt jó, hogy tanárainm aggodalmaskodó fejuakarása mellett sok, ma is melegen érző, jó cimborá tárt karjai vártak. Hihetetlenül köny-

nyen tanultam, legtöbbször társaim magolását ellesve, vagy egyes órák előtt a vonatkozó anyagot egyszer átolvastva. Rendesen nem is volt más osztályzatom, mint jeles vagy szekunda. Ez utóbbi akkor került, ha tanárom csemetés után nyomban bejött és sietve kihívott felelni, mire csupán meghajlással jeleztem, hogy a szekunda beírható, mert még nem volt néhány percnyi időm a lecke átolvasására.

— A szünidők alatt vadásztunk testvéreimmel együtt, mezei munkát végeztünk. Atyánk megkövetelte, hogy a vadat óvni jól megtanuljunk, a puskánkat szétszedve magunk tisztítsuk és a mezőgazdaság körébe tartozó mindenfajta munkát a zsellérekkel együtt végezzük. Asztagot rakni éppen úgy kellett, mint zsupszalmát csépelni, kapálni, kaszálni, aratni, szántani, boronálni, fejni, lovat, marhát pucolni. A jelszó mindig az volt: fiskálisnak mindenhez értenie kell, mindent meg kell tanulni.

— Az egyetemre kerülve, kedves, vidám, úri kompániába vettem, aminek csak az volt a bökkenője, hogy a gólyajelleg levételével lépést tartva, mindjobban a magyar szentháromságnak (bor, kártya, asszony) áldoztunk. Zsúr és bál, tánc és nő, ital és nemzeti színjáték (ferbli) mindig a régi Báthory-kávéház reggeli huszárrostélyosánál végződött és bizony sokszor kellett úgy hazaosonni, hogy előbb a Kálvin-téri szökőkútban kijózanító fürdést rendeztünk. Atyám abban az időben reggelként munka előtt, felment a Gellérthegyre és sokszor magával hívott. Egy bölcs nyugalommal hallgattam a hegytetőn magyarázatát, hogy milyen egészséges jól kialudva reggel a friss levegőn egyet járni! Ha tudta volna, hogy alig néhány percem volt a hirtelen ágybafekvésre!

Egy „sötét” eset . . .

— És most jön egy sötét eset. Az alapvizsgán megbuktam. Közjogból. Anélkül, hogy Timon professzor egyetlen kérdést intézett volna hozzám. Atyám

nevetett. Nem tudtam mire vélni, hiszen ilyesmiben nem ismert tréfát. Kisült, hogy protekcióból buktam meg. Atyám akkor a katolikus autonómia ügyei miatt nagyon jóban volt Timonnal és közjogi tudományommal nem volt megelekedve. „Ez nem tudás az én fiamnál”, ismételte előttem és titokban megkérte Timont, hogy buktasson meg. Egész nyáron át — még vadászat közben is — folyton vizsgáznom kellett. És ősszel Timon újra megbuktatott, megint anélkül, hogy egyetlen kérdést intézett volna hozzám. Hogy a hecc teljes legyen, harmadszorra egyhangú képesítést hirdettek ki, de megint nem kaptam egy kérdést sem. Timon megelegedett atyám információjával. A Pesti Hírlap, a Pesti Napló, a Reggel és más hírlapok olvasóközönsége nyilván nem sejtí, hogy közjogi cikkeim megjelenésének okai mögött ilyen sötét háttér rejtőzik.

— 1896-ban ügyvédjelölt lettem és előbb atyám irodájában, majd az elhunyt Tetétleni Árminnál, később Schreyer Jakab igen kedves bátyámnál s végül Örley György vigalmakban osztályos cimborámnál folytattam gyakorlatot, amíg atyámhoz visszakerültem. Közben a 12-es ulánusoknál leszolgáltam önkéntesi évetem. Farsangi időkben rendesen átizzadott, gyűrött frakkban rohantam a táncból egyenesen a tárgyalásokra és ha sokszor az utolsó percben is értem oda, sikerült minden elkésést megúszni. A szó szoros értelmében arany évek voltak ezek, amelyeket kimeríthetetlen életerővel úgy éltem végig, hogy semmit sem bántam meg, ami velem történt.

— Lóháton jártam a csömöri vasút kisajátítási tárgyalásaira és átlag hetenként két-három párbajnál szerepeltem, hol mint aktív résztvevő, hol mint segéd, hogy azután „fecerunt magnum áldomás” közben újra meg újra megpecsételjük a szeretetteljes barátságot, amit az egymásért mindig tűzbe menni készen állott bohókás, szellemes, kedves és jó cimborák fiatalos gondtalansággal ápoltunk.

Gondtalan ifjúság, gavalléros tréfák

— A katonakorunkban velünk történeteket Diploma barátunk Fiume kávéházbeli elbeszéléseinkből leste el és vetette ott helyben papírra. Ebből született a Hannover huszárok, Nagy dolog a háború című könyve és sok tárcacikke, melyek abban az időben élénk feltűnést váltottak ki és sokaknak víg órákat szereztek. Egyszer még megírom, hogyan utaztunk Örley György „principálisom”-mal Fiuméba, kétheti dözsölésre, mikor az angol flotta először jött látogatóba lord Bereshford parancsnoksága alatt és milyen szemérmetlenül kicsinyeltük le az Illustrius és a Royal Sovereign, meg az Óceán hadihajók ágyúin ülve, yachtsapkás dresszünkben az egész világot, holott az utazás előtt két órával egyikünk zsebében sem volt egy megveszekedett hatos sem található és a költséget csakis egy betegen fekvő barátunk szórakoztatására inszenált rulett-partiba való betöréssel lehetett kétségbeesett „hozom”-rohammal megszerezni és pedig úgy, hogy előbb még Fráter Béla barátunkat jó félóráig kellett kapacitálni, hogy a Császárfürdőig szükséges lóvonatköltséget kölcsön adja.

— Hát bizony ez a mi törzskompániánk már a régi, kedves, gondtalan úri világ utolsó maradványa volt. Eredetiségért, ötletért, gavalléros tréfákért, ha talán olykor léha, de mindig szellemes észtornáért, lovagias gondolkodásért valóban nem kellett a szomszédba mennünk. De a színházakban minduntalan szerencsénk volt ötleteinket viszonthallhatni. Szegény Bakonyi Károly például állandóan ceruzával és noteszszel kezében ült köztünk és még gibicelés közben is szorgalmasan jegyezgetett.

— De egyszerre nagyot fordult velem a világ. Atyám már azt hitte, hogy sohasem lesz belőlem ember. Lemondott rólam, mert még hazuról is elköltöztem, hogy szabadabb legyek. Egyszer egyik egyetemi tanár azt mondta neki: Te Géza, ma valami Polónyi vizsgázott előttem, nagyon gyorseszű, kitűnő felfogású, valami

egész kivételes képességű, egyhangú kitüntetést kapott — nem a te fiad volt? Atyám szomorúan legyintett, de hazamenet nem nyugodott, elővette ügyvédjelöltjeit s így különösen Bonta Károlyt, Zimmermann Lajost, tűvé tétette velük a várost, megkerestetett és mikor megtudta, hogy mégis én voltam a vizsgázó, rám üzent, hogy másnap reggel foglaljam el helyemet az irodában. És én másnap reggel beálltam. Ennek huszonhat éve mult és én huszonhat év óta a sportnak szentelt vásár- és ünnepnapokat kivéve, egyebet sem teszek, mint igyekszem a mulasztottakat pótolni, dolgozni és tanulni.

Polónyi Dezső feláll íróasztala mellől.

Erőteljes, férfias kézzorítással búcsúzik a „nagy sas”-nak a fia, aki azonban nem „sasfiók”, mert komoly egyénisége, nagy tudása, hatalmas értéke a magyar közéletnek.

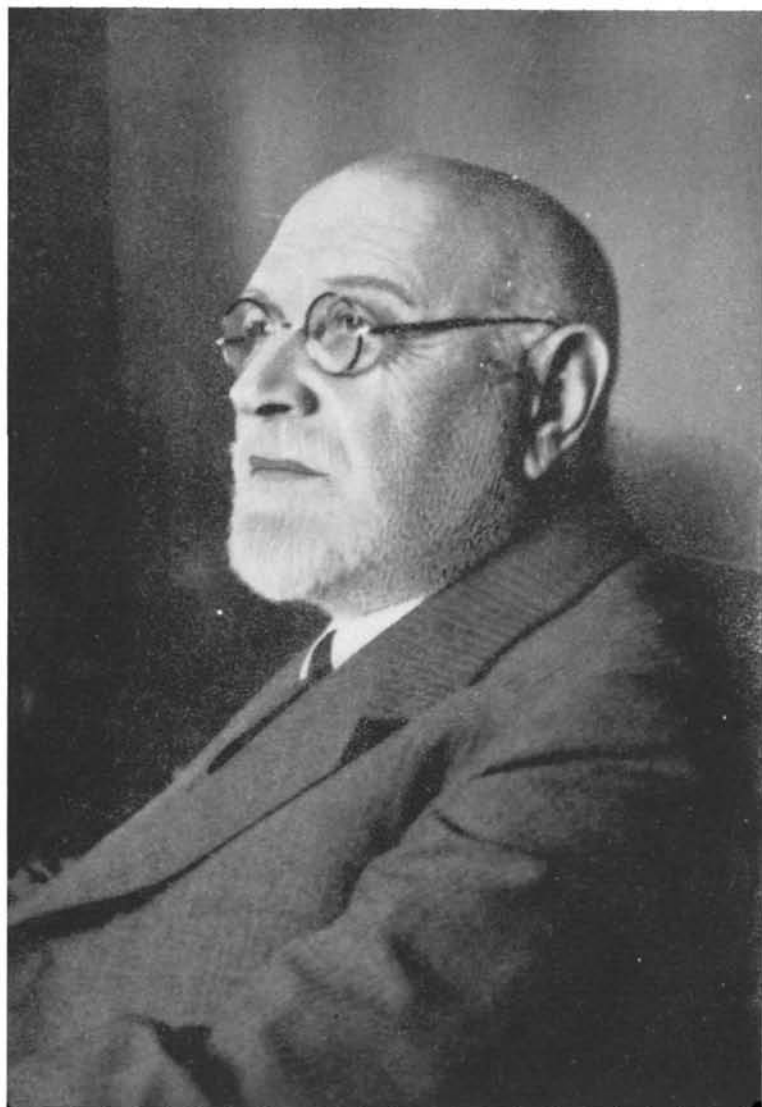

PUKY GYULA

(Puky Endre tulajdonában lévő festmény
után reprodukálta Irisz)

PUKY ENDRE

(Irisz felv.)

PUKY GYULA —

PUKY ENDRE

Az ősi történelmi, sőt honfoglaló Puky-család egyik kiváló alakjáról, id. Puky Gyuláról beszélgetek, fiával, Puky Endrével, a Közigazgatási Bíróság elnökével.

Id. Puky Gyula politikai és emberi alakja megrajzolásának természetesen még külön értéket és súlyt ad az a körülmény, hogy ez a történelmi portré fiának, a legfelsőbb magyar bíróság nagytekintélyű elnökének, a magyar politikai közélet egyik legkiválóbb reprezentánsának emlékezései nyomán kapja élethű koloritját.

Hivatali dolgozószobájának előkelő, csendes környezetében, egy tanácsülés fárasztó elnöklése után — a fiúi kegyeletről és szeretetről mintegy inspirálva, készséggel áll a kegyelmes úr rendelkezésemre.

— A gyermeknek mindig nehéz atyjáról beszélni, — válaszol első kérdésünkre Puky Endre. — A legerősebb önfegyelmelés mellett is nagyon nehezen kerülheti el az elfogultságot. De az én esetemben talán épp az ad nekem kellő objektivitást, hogy mint ugyanazon közszolgálati viszonyokat és helyzeteket átélt ember, saját tapasztalataimból bőven ismerem ezeknek természetét, komoly és sokszor kényes vonatkozásait és életpályám végén oly higgadtsággal tudom elemezni ezeket, mintha nem a fiú az apjáról, hanem harmadik valaki beszélne egy érdemes, igaz ember életéről.

— Édesatyám közpályája és az enyém sok hasonlóságot mutat: mindkettőnké változatos, mindketten voltunk a közigazgatás munkásai, mint ahogy a politikai és bírói pályán is állottunk. Édesatyám a bíróságnál kezdte s mint főispán a politikai, illetve közigazgatási

pályán végezte: én a közigazgatásból indultam el, a politikát folytattam és a bíróságnál fejezem be pályafutásom.

A „tekintetes úr inaskája“

Az ősi Puky-család eredete után érdeklődöm.

— Családunk törzse, — mondja a kegyelmes úr — régi századok homályos idejéig nyulik vissza, egészen a honfoglalásig. Atyám 1840-ben született, mint egyetlen gyermek a sárosmegyei Kükemezőn, ahol nagyatyám, Puky Pál nejének, Bánó Krisztinának ősi birtoka volt. Gyermekéveit a borsodmegyei Szendrőn töltötte, ahol nagyatyám gazdálkodott. Itt érte nyolcéves korában a szabadságharc kitörése. Szendrő szép fája és a szabadságharc hazafias, vért forraló levegője egyszerre és egyformán felkeltették lelkében a természet és haza áhitatos szeretetét. Itt a színmagyar nép lakta vidéken a parasztság nem úrfinak, hanem jó borsodiasan „a tekintetes úr inaskájának“ nevezte atyámat. A „kisininas“ — mondja mosolyogva a kegyelmes úr — sokszor futott fel a Szendrő felett emelkedő Várhegyre, amelynek tetején a régi várnak egyes ledőlt falai omlanak. „Virágokra akadtam — írja naplójában atyám — a romok között, azon a dombon, melyen a jó Zákány vitéz a török ellen vérét ontá s hőiesen halt a hazáért. E virág véreből és porából nőt, gondolám és leszakasztottam. Egy örökzöld lomb volt, kék virágjával, a remény és állandóság színeivel. Ó, mily dicső, gondolám, hogy a magyar vérből ilyen szép zöld levél és ilyen szép kék virág lesz és ereklje gyanánt keblemre tűztem“.

— A gyermek lelkében a korán felébredt hazafias érzéseket a korszakos események még inkább növelték. Később nagyszüleim az abaujmegyei ősi birtokra, a Hernádvölgyben fekvő Alsómérára költöztek. A Hernádvölgyének ezen a kies pontján éltem én is boldog gyermekéveimet. Apám középiskoláit és jogi tanulmányait a debreceni főiskolán végezte és a jogi tárgyak között a politika volt kedvenc studiuma. Része

volt ebben annak az általános érdeklődésnek, amely az alkotmányosság 1860-as virradatán az alkotmányjogi kérdések iránt az egész magyar társadalmat eltöltötte. Élete későbbi éveiben a filozófusok, főleg Kant, Schopenhauer, a magyar szépirok közül pedig Eötvös és Kölcsey voltak kedvenc olvasmányai.

— Kedélyvilágának a zene kiegészítő része volt. Kitűnő zongorajátékos volt. A régi magyar kesergőket, palotásokat, népdalokat éppen úgy, mint a kottás muzsikát, főleg Chopint nagy előszeretettel játszotta. Élete későbbi szakában is hű maradt a zenekultuszhoz, elméletileg is képezte zenei ismereteit s ő öntötte belénk is, fiaiba, a zene rajongó szeretetét és nyitotta meg előttünk a magyar zenének épp úgy, mint a kamarazenének tündéri régióit.

Puky Endre véletlenül elejtett szavaiból derül ki, hogy ő maga is nemcsak műkedvelő zenebarát, hanem művészi tökélyű hegedűs és lakásán rendezett kamaraestéken Hubay Jenővel együtt is játszott.

A felekezeti béke a Puky-házban tradíció volt

A mérai ősi Puky-kuriáról nagy rajongással beszél a kegyelmes úr.

— Házunkban a nép őszinte szeretete volt az uralkodó vonás. Ezt ma szociális érzésnek szokás mondani. Atyám épp úgy, mint én is, a derék paraszttal és cselédekkel együtt éltük át jó és rossz napjainkat. Játzó-társaink a keményvágású zsellér- és cseléd-fiúkból kerültek ki. A felekezeti béke és türelem családukból tradicionális erény volt. Édesatyám különös súlyt fektetett a testi munka megbecsülésére és ezért mesterséget is elsajátított: az esztergályozást. Engem a könyvkötésre tanított; mint kisdiaák szorgalmasan jártam a Svájból ideszakadt Schey mester műhelyébe és kitanultam ezt a mesterséget úgy, hogy annak idején az egész család iskolakönyveit én kötöttem.

A debreceni tábla élén

— Ilyen szellemben és környezetben formálódtak és virultak ki atyám erényei. Pesten ügyvédi oklevelet szerzett s 1863-ban a pesti királyi táblánál gyakornok lett. Három évre rá visszakerült a szülői ház közelségébe, Kassára, ahol Abaújtorna vármegye tiszti fő-ügyésze, majd törvényszéki bíró lett. Fellépett később alispánnak is, de bizony egyetlen szavazattal kisebbségben maradt. Ez nagyon elkedvtelenítette s mikor 1871-ben a megyei törvényszéket államosították, átlépett a kassai királyi törvényszék szolgálatába. Azután gyorsan emelkedett a bírói pályán: 1877-ben pótbíró lett, 1882-ben már rendes bíró a budapesti táblán, 1889-ben a Kúriához került, itt polgári, majd büntető bíró lett. Bírói működése felkelti Szilágyi Dezső akkori igazságügy-miniszter figyelmét is, aki meghívta őt a királyi ítélőtáblák decentralizációjának kérdését akkor tárgyaló ankétbe és felajánlotta neki a decentralizált táblák egyikének elnöki állását. Így került a debreceni új kir. tábla élére, ahol 1891 május 5-én volt ünnepélyes beiktatása, fényes külsőségek között.

— Atyámban — folytatja Puky Endre — a bírói erények valósággal inkarnálódtak. Már elnöki megnyitója is országos feltűnést keltett, bátor szókimondásával és megállapításaival. A bírósághoz intézett klasszikus körleveleiben írja: „nem engedem magamat megtántorítani sem a pártfogók feltolakodó befolyása, sem rimázkodó panasz, sem hirlapi reklám, sem a tájékozatlan közvéleménynek vagy az azt tolmácsoló sajtónak biráskodása által — míg ebbeli nézeteim kelendők lesznek e hazában, ellenkező tanok uralma engem amúgysem találja többé e helyen”.

Érthető, hogy a nagyközönség is megindultan és felbátorodva figyelt az ő nyilatkozataira és munkájára. Társadalmi szereplésével is meghódította a debrecenieket. Erről persze nekem, fiának, nehéz ítéletet mondanom: szinte szerencsés vagyok, hogy jellemezni tudom egy akkori napilap esszejével: „Vonzó, kellemes mo-

dorú férfiú, aki már megjelenésével is imponál. Van benne valami a hajdani debreceni diák vidámságából, de még több a magyar dzsentriből, aki rangját mindenkivel szemben fenntartja: ahol rokonszenvéről biztosít, ott védelmet is ígér, tehát érzi, hogy ő az erősebb. Valási türelmet gyakorló protestáns kálvinista, aki elítéli az antiszemizmust.”

A főispáni székben

Hogyan kapcsolódott excellenciád édesapja a politikai életbe?

— Amidőn atyám hét év után megvált állásától és a magyar Rómától, egyideig a budai családi ház pihentető csendjét és a tahitótfalusi nyaralóban a kertészkedés örömeit élvezte. A debreceniek azonban visszavágytak utána és Széll Kálmán 1901-ben megkínálta a debreceni és hajdumegyei főispánsággal. Édesatyám tépelődések között határozta el erre magát. 61 éves korában, a nyugdíjas állapot, békességes évei után rálépjen-e a számára új politikai térre és vállalja-e az ezzel együttjáró harcos izgalmakat? De vállalta. Mert őszinte hive volt Széll Kálmán liberalizmusának, aki az ellenzéki pártokkal megértést keresett és talált s ezzel véget vetett az első obstrukciónak, amely 1899 január 1-től ex-lexbe juttatta az országot. Széll Kálmán népszerűsége — folytatja Puky Endre — a parlamenti béke megkötése után oly nagy volt, aminővel politikus addig még nem rendelkezett. „Jog, törvény, igazság” — ez volt Széll Kálmán vezércsillaga. És e három szó 24 óra alatt végigjárta mind a 63 vármegyét és rövid idő múltán a szabadelvű politikai hitvallás alaptételeként emlegették. Atyám úgy vélte, hogy hazafias kötelességének tesz eleget, ha a két törvényhatóság kormányzatára a Széll Kálmán politikai szellemében vállalkozik és mint főispán tért vissza Debrecenbe. Az ellenzék is szívesen fogadta: „Hivatottságát — írta az ellenzéki sajtóorgánum — az a sziklává tömörült igazságérzet adja meg, mely a magasztos bírói funkció több évtizedes hű szolgálatában lelkének legszébb tulajdona lett”. És valóban. A nemes értelemben

vett szabadelvűség, a szociális igazságok hirdetése, az érdemesség megbecsülése, a felekezeti béke és türelem, az áldatlan pártharcok kiküszöbölése voltak atyám főispáni programjának sarkpontjai. A vallási türelemnek nyílt és bátor szószólója volt. Hirdette, hogy „a vallási szertartások különbözősége csak a határvonalat, de nem a válaszfalat jelzi a felekezetek között.

„Nem a hatalomért, hanem a hazáért . . .”

— Mi idézte elő excellenciád édesapjának a politikai életből való távozását?

— Édesatyám főispánsága közben — válaszol Puky Endre — a belpolitikában nagy változások történtek. Széll Kálmán végzete beteljesedett, mert csakugyan volt valami végzetszerűség abban, hogy őt, aki az obstrukció megszüntetésének diadalával került a miniszterelnöki székbe, a második obstrukció buktatta meg. Az obstrukció olyan vadállatnak bizonyult — mondja a kegyelmes úr — amely felfalja szelidítőjét. A katonai létszámemelésről szóló törvényjavaslat volt a kiindulója ennek a második nagy obstrukciónak, amely több éven át uralma alá gyűrte a magyar parlamentet és ott minden más kérdés tárgyalását megakadályozta. Széll Kálmán azon az állásponton volt, hogy a szabadelvű pártnak állni kell az obstrukciót, amelyet az ellenzék rákényszerített. A közvélemény egyszer csak belátja, hogy ez a meddő obstrukció semmi eredményre nem vezet. Ebben a reményében Széll Kálmán azonban csalódott, mert 1903 május 1-én beállt az ex-lex mire Széll Kálmán 1903 június 14-én benyújtotta lemondását, amelyet azzal okolt meg, hogy az obstrukció leküzdésére egyedül alkalmas módszer, a passzív rezisztenciát a politikai tényezők nem helyeselték. Széll után Tisza István első kabinetalakítási kísérlete, majd Khuen-Héderváry kétízbeni kabinetalakítási kísérlete hiúsult meg, míg végre megalakult az első Tisza-kormány és Tisza 1903

november 4-én és 6-án elmondja a két Házban programbeszédét. Apám, aki mindenben Széll Kálmán politikáját helyeselte és képviselte, nem követhette Tiszát. Ő volt az első főispán, aki felajánlotta lemondását és elsőnek távozott helyéről. Férfias nyíltsággal megmondta, hogy „a mai kormányelnök programja és az én politikai meggyőződésem közt áthidalhatatlan ellentét állott elő, amelynek le kellett vonni konzekvenciáját”.

„Meglehet — mondá búcsúbeszédében — hogy elháríthattam volna ezt a válságot, ha megtanultam volna egyet, amit meg nem tanultam, azt, hogy az egymásután váltakozó kormányok mindegyikének egymástól eltérő programjához, azoknak váltakozó irányzatához simulni tudjak. Ezt az egyet azonban meg nem tanultam, hanem igenis ellenkezőleg, megtanultam ama hosszú idő alatt, míg a közügyeket szolgáltam, különösen míg az igazságügy szolgálatában állottam, azt, hogy meggyőződést mástól kölcsön ne kérjek. Nem volt elegendő izomerőm ahhoz, hogy felfele kapaszkodjam abba a ködös régióba, ahol a hatalom honol, nagyobb vonzóerőt gyakorolt rám az édes anyaföld, ennek a földnek, ennek a hazának a szeretete vonzott magához s ennek karjaiba estem vissza”.

Meghatottan hallgatjuk Puky Endre szájából édesatyjának a mai átlagos politikai közszemléletet annyira megcáfoló eszményi hitvallását.

Befejezésül a kegyelmes úr édesatyja halálának megrázó körülményei kerülnek szóba.

— A főispáni szék elhagyásával édesatyám érdemes közpályája véget is ért — mondja Puky Endre — visszavonult budai családi házukba és a tahitótfalusi dunaparti kies nyaralóba, ahol szaporodó unokái között kedves kertjében mesteri díszmunkák faragcsálása között töltötte drága életének másfél évtizedét. Halála 1919 május 22-én következett be a kommün garázdálkodása idején. A bolsevisták embertelen rendeletei meggátolták, hogy hozzá méltó végtisztességben legyen része. Sírhelyét nem választhattuk szabadon, a soron levő sírhelyet kiutalták, oda kellett őt temetnünk. Gyász-

jelentés kiadása tilos volt, búcsúbeszéd tartása is s így a széleskörű rokonság és azok az intézmények, melyeknek szolgálatára szentelt egy életet, nem is vehettek tudomást az ő elhunytáról s nem volt módjukban méltó módon elbúcsúzni ettől az igaz embertől. Áldott lelkű és nagyon szeretett hitvese, az én édesanyám akkor már elvesztette szeme világát. Én sem kísérhettem utolsó útjára, mert a kegyetlen végzet rendelkezéséből súlyos betegem feküdtem. Minden erőmet összeszedve megpróbáltam ugyan talpra állni, hogy a temetésre menjek, ámde nem bírtam, visszarogytam ágyamba. Kevesen, néhány rokonai és jóbarátai közül voltak tanúi ennek a tragikus temetésnek.

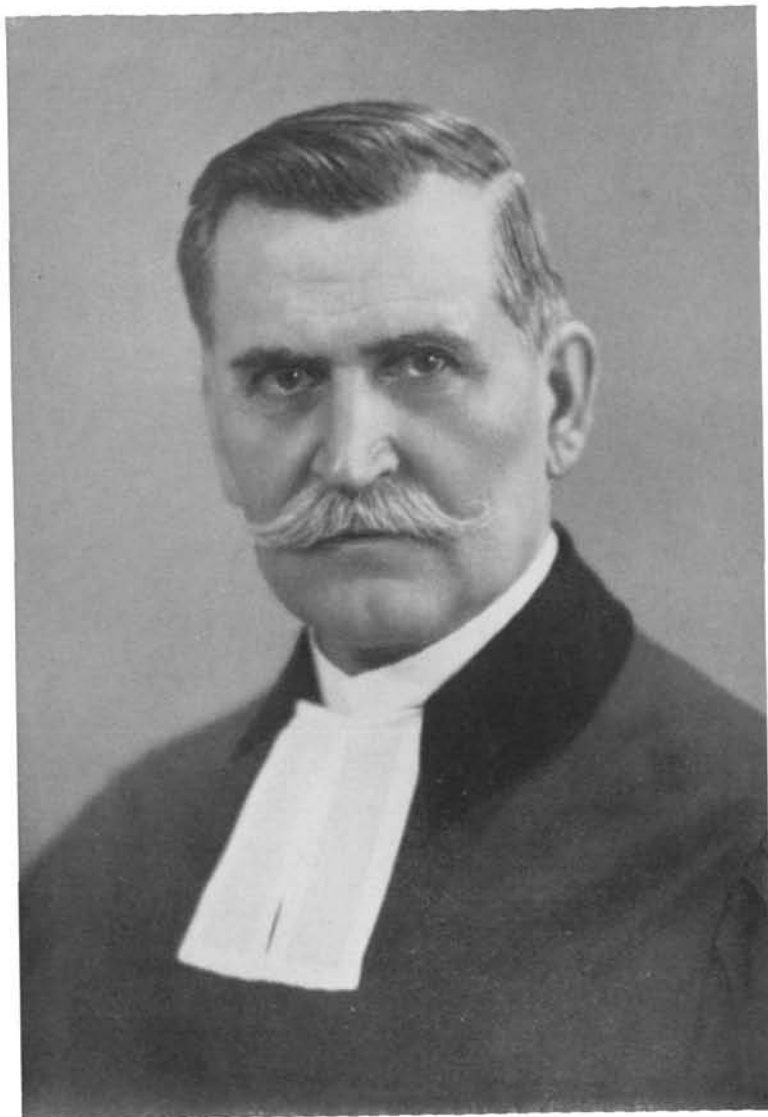
— Ma bazaltoszlop mondja sírja felett a farkasréti temetőben, hogy alatta nyugszanak a debreceni kir. ítélőtábla első elnökének, Hajdú vármegye és Debrecen volt főispánjának, politikai és közéleti eszményt jelentő hamvai.

RAFFAY JÁNOS

(Raffay Sándor tulajdonában lévő
eredeti után)

Dr. RAFFAY SÁNDOR

(Vajda M. Pál felv.)

RAFFAY JÁNOS – DR. RAFFAY SÁNDOR

Aranykeretből, az evangélium papjainak puritán egyszerűségű talárjában, egyházának rajongott főpásztora, a magyar szellemi élet egyik legnagyobb értéke tekint le ránk: dr. Raffay Sándor püspök.

Az olajportré komolyan, méltóságteljesen, lelkeket irányító szent elhivatottsággal, de ugyanakkor arcán a lélek harmóniájából fakadó derűvel ábrázolja a nagy püspököt. Kezében a bibliát tartja, amelynek igéit fenkölt lelkének és szellemének töretlenségével hirdeti.

Amíg bejön a dolgozószobába, nézem ezt a férfiasan szép magyar embert, Kossuth városának, Ceglédnek szülöttét.

Milyen beszédes, milyen sokatmondó sokszor a portré, ha az ecset nyomán nemcsak hasonlatosságot, hanem lelkiséget is keresünk. A magyarságban — a puszták egykori szabad fiaiban — nagymértékben kifejlődött pasztorális készség, irányításra, vezetésre való hajlamosság, szinte uralja Raffay Sándor arcát. A ceglédi tisztos iparos, Raffay János uram gyermeke, az evangélikus egyház püspöke, nemcsak előttünk folyó értékes életével, de már tősgyökeres magyar külsejével, fiziológiájának struktúrájával is azonnal felébreszti bennünk a magyar népnek fentvázolt sajátosságait. A magyar pásztor is ilyen arccal áll nyája előtt és őrtállásának ősi egyszerűségében megláthatjuk a szikráját annak a nagy lángnak, amely a tudás, a szellem erejével majdan kiterelbelyesedő nagy magyar egyéniségeknek, a raffaysándoroknak lelkében lobog.

Vizuális impressziómat ékesen alátámasztja a beszél-

getés, amelyet Raffay Sándor püspökkel folytattam, amelyben diadémként csillognak az apának, Raffay Jánosnak, a ceglédi evangélikus egyház presbiterének született emberi értékei, azok a képességek és tulajdonságok, amelyek mint lendítőkerekek mindig megtalálhatók egy-egy kiváló utód egyéniségének komplexumában.

A szeretet és vallásosság otthona

— Ha volt valaha meleg otthon, ahol harmónia, béke, szeretet és vallásosság uralkodott, az a mi szülőházunk volt.

Ez az első szava Raffay Sándornak, amikor arra kérem, hogy édesatyjáról beszéljen.

Ezután nyomban átmegyünk a dolgozószobából egy másik szobába, ahol a jó szülők arcképei függnek.

Előbb az édesanyja fényképére figyelmeztet a püspök úr.

— Nézze anyám tekintetét. Negyven éven át tartó gyötrő betegség fájdalmát tükrözi vissza, de ajkán jóságos mosoly ül, mert betegségét a szentek megadásával tűrő jóságos asszony volt. Majdnem ötven éven keresztül, amelyet édesatyámmal élt, soha egy visszás szó nem hagyta el ajkát, viszont édesatyám is a szerető férj példátlan gyengédségével viseltetett beteg édesanyám iránt.

Most leveszi a falról édesapja arcképét. Feltűnően hasonlít Kossuth Lajosra. Ugyanaz a bajusz, haj és szakáll. Nyilvánvaló, hogy Kossuth apánk sehol sem akadtatott lelkesebb követőkre — már külsőségeikben is — mint a ceglédiekre, ahol a legelső és egyik leghíresebb gyújtó szónoklatát mondotta.

A megbékélés himnusza a halálos ágyon

— Ha édesatyámról tökéletes jellemzést kívánok adni — folytatta Raffay Sándor — akkor eszembe jutnak Török József ceglédi főesperesnek a szavai, amelyeket édesatyám koporsója felett mondott:

„Raffay János negyven éven át volt a ceglédi evangélikus egyház presbitere, egyházi és iskolai gondnoka. Ezidőből harminc évet vele töltöttem el. Életemben sok emberrel találkoztam, sok embert ismertem, de világosabb gondolkodású, tisztább érzésű és bölcsőbb embert egyet sem ismertem. Mikor halálosra vált utolsó betegségében meglátogattam, hogy vigasztalgassam, hamarosan beláttam, hogy még ő erősítget engemet. Ezeket mondta: kedves nagytiszteletű uram, Istennek hála, nincs szükségem vigasztalásra, mert én nem félek a haláltól. Hiszen akinek egy hosszú életen át olyan sok áldását tapasztaltam, az a Jóisten csak boldogságra vezetheti át az embert az örökkévalóságba. Különben is azt tartom a halálról, amit egyszer fiatalkoromban olvastam valahol:

*Legyen álmom, legyen bíróm,
Bátran megyek elébe,
Mint egy elfáradt utazó
A vadon enyhejébe:
Mert ha bíróm, nem furdal vád
És ha álmom, nyugalmat ad!“*

Raffay Sándor folyékonyan idézi a ceglédi pap halottas orációját, amelyben édesatyjának az életről és halálról ritka lelki kiegyensúlyozottságra valló lelke tükröződik.

— Atyám szép és bölcs életet élt — folytatja Raffay Sándor — mélységesen istenfélő és vallásos volt s ezért tudott ilyen imponáló nyugalommal a halál szemébe nézni.

— Mélységes vallásosságára talán a legjellemzőbb az a főkéletes megnyugvás, amellyel családunkban a halál aratását fogadta. Tizenketten voltunk testvérek, ebből kilencet elfemetett. A koporsóknál mindig ő vigasztalta a fájdalomtól összeroskadt anyámat.

— Jolánka hugom, a 21 éves szép kis tanítónő volt a kilencedik halott, de ekkor már az ő szeméből is kiomlottak a könnyek és így szólt hozzám:

„Látod fiam, az Isten leszüretelt, most már csak a szőlőtőke következhetik. Ez az utolsó gyász, mellyel az örömekért fizetek”.

— Még a fájdalmát is ilyen fenkölt szavakkal, az isteni rendeltetésben való tökéletes megnyugvás hangján fejezte ki.

Az istentisztelet elmulasztásakor — elmaradt az ebéd

— A hitet csöpögtette elsőnek belénk, gyermekei lelkébe és megkívánta, hogy a vallást komolyan vegyük. Vasárnap a család minden tagjának templomba kellett mennie. A vasárnapi ebédnél atyám mindig megkérdezett bennünket: „Megjegyeztétek, hogy mit beszélt a pap”?

— Így akart tudniillik meggyőződni arról, hogy valóban résztvettünk az istentiszteleten. Ha a válasz zavaros volt, akkor már tudta, hogy elmulasztottuk az istentiszteletet és ennek a konzekvenciája az volt, hogy nem kaptunk ebédet. Ilyenkor azt szokta mondani: „Aki egy egész hét áldásaiért elfelejt köszönetet mondani, az nem halmozhatja tartozását új köszönnivalóval”.

— Ilyen kedélyes és derős tónusú volt a büntetés „indokolása”. A büntető szankcióhoz még hozzájárult az is, hogy a bűnösnek végig kellett ülnie az ünnepi ebédet. Ez volt a fegyelmezés erkölcsi része, mert a dorgálásban elsősorban emelkedett erkölcsi szempontok vezérelték.

— Nótás ember volt. Munkája közben állandóan énekelt. Azért tudok én is annyi jó magyar nótát. Szerette a humort, a jó viccet. Sokszor megtréfált bennünket.

— Egyik öcsémet szokta leküldeni vasárnaponként a pincébe borért. Atyám egyízben megérezte a gyermekén a borszagot. Mire legközelebbi alkalommal krétát vett elő és tréfásan megjelölte az öcskös ajkát. Öcsém mindig krétajelzéssel jött vissza a pincéből, ezzel tehát bizonyítva volt, hogy nem húzott a rózsaszínű boroscansóból.

— Egyszer nem volt atyámnál kréta és csak kézmozdulatot tett öcsém ajka felé. Amikor öcsém feljött a pincéből, legnagyobb meglepetésünkre ott volt ajkán a szokott krétajelzés . . .

— Harsány derültséggel honorálta atyám öcsém leleményességét. Őnála tudniillik mindig volt egy tartalék kréta „személyes” használatra . . .

A családi kör szentély volt

Kipirul az arca, csillog a szeme a püspök úrnak, amikor a ceglédi szülői ház meghitt, családi szelleméről beszél.

— Akkoriban még volt a szónak nemes értelmében vett családi élet — mondja Raffay Sándor. — A családi kör szentély, oltár volt, ahova nem értek fel alantas profán indulatok.

— Alföldi szokás szerint korán vacsoráztunk a ház előtti ámbítuson. Az étkezés után atyám nem dolgozott többé, hanem maga köré gyűjtött bennünket gyermekeket és valami jó könyvből felolvasott nekünk. A ceglédi Népkörnek egész könyvkészletét felolvasta. Ennek köszönhettem, hogy mire a szarvasi főgimnázium ötödik osztályába kerültem, alig volt a magyar irodalomnak nevezetesebb terméke, melyet nem ismertem volna.

— Egyszerű ember életére irodalmilag igen művelt volt. Három lap is járt a házunkba: a Hon, a Vasárnapi Ujság és ennek melléklete, a Politikai Divatok. Mikor nénéim nagyobbak lettek, azok részére a Magyar Bazár, nekünk kisebb gyermekeknek pedig a Dolinay-féle „Hasznos Mulattató” járt.

A ceglédi magyarság

— Tipikus, igazi magyar volt, aki mindent a magyar politika egocentrizmusán keresztül nézett. Hogy létezik más politikai irányzat is, mint a Kossuth Lajosé, arról előtte még csak beszélni sem lehetett. Ez egyébként általános ceglédi felfogás volt, amelyre igen jel-

lemző, hogy amikor két évi külföldi tartózkodás után hazamentem Ceglédre, egyik nagybátyám a világ legtermészetesebb hangján kérdezett meg: „Hát odakint milyen nyelven beszélnek? Meg lehet érteni a német szót is”?

— A ceglédi nézet szerint ugyanis beszélni csak magyar nyelven lehet tökéletesen. Rákosi Jenő mondta is egyszer nekem: „Ha húszmillió olyan magyar volna, mint a ceglédi, akkor megennénk egész Európát”.

Vallási, hitéleti kérdésekről, az egyháznak társadalom közötti viszonyáról beszélgettünk ezután.

Raffay Sándornak ezekről a kérdésekről vallott fel fogása nem lesz ismeretlen a magyar nagyközönség előtt. A főpásztornak hitvallása az egyházak missziójáról és a keresztség kardinális feladatairól mint Ararát hegye emelkedett ki mindig a keresztyénység lényegét egészen valószínűsítően vallók élén.

Főpapi talárjáig sohasem ért fel az a hullám, amely a kereszt jegyében hirdet a kereszttel homlokegyenest ellenkező szellemet.

A négy ceglédi pap keresztnéve

Most is hű maradt Raffay Sándor önmagához, amikor a mai kort részben uraló kérdésekről így nyilatkozott:

— Nemcsak atyám házában, de annakidején Cegléden is példás felekezeti béke uralkodott. A vallási villongások teljesen ismeretlenek és idegenek voltak. A legtökéletesebb egyetértés és harmónia volt a felekezetek között.

— Mint érdekességet említem meg, hogy Cegléden egyidőben a katolikus, református, evangélikus és zsidó papnak a keresztnéve valami csodálatos véletlen folytán egyformán József volt. Az összetartás dokumentumaként közmondás is lett belőle. Azt mondták: „Olyan egység van közöttük, mint a ceglédi papok keresztnévei között” . . .

— Gyakran megesett, hogy egyik protestáns pap átment a másik templomába prédikálni, vagy beteg papfársát helyettesíteni. Dobos református lelkész, egykor volt 48-as képviselő, nem egyszer üzent át az evangélikus paphoz, hogy jöjjön át helyette prédikálni.

— Ha ezekre, a mai szemmel szinte idillikus állapotokra gondolok, fájdalom marcangolja lelkemet — folytatja Raffay Sándor. — A felekezeti békén, az emberfársunk iránti szeretet pilléreire áll az egészséges társadalmi világrend. Természetes, hogy ezeknek meglazulása, vagy pláne lerombolása csak olyan kaotikus állapotokat teremthet, amilyenben most is szenved és sanyalódik az emberiség.

Önkénytelenül a politikára terelődik a szó. Raffay Sándor püspök egyébként a felsőháznak tagja, nagyon érdekelné tehát véleménye néhány olyan problémáról, amelynek eldöntése a felsőház plénumára vár.

— Napipolitikáról nem kívánok beszélni — mondja Raffay Sándor. — Közismert a felfogásom, hogy nem helyeslem, ha a pap a szószéket a politikai tribünnel cseréli fel. A szószék elég hatalmas fórum a papnak, azon gátlás és gáncs nélkül hirdetheti az örök isteni ígéret és emberi ideálokat.

A magyar igazságért

Ha politikáról nem is óhajt beszélni Raffay Sándor, de kérésre elmond életéből két kiemelkedőbb mozzanatot.

— 1918-ban felmentem a Felvidék pacifikálására, az erősen tótlakta vidékre. Sok jelentékeny tót egyéniséggel tárgyaltam ekkor, kérve őket, hogy ne szakadjanak el Magyarországtól.

— 1919-ben, amikor Károlyi Mihály már átadta a hatalmat Kun Bélának, első voltam, aki Pröhle Vilmos barátommal a semleges országokban jártam, felvilágosítva az országok vezetőit, hogy ne engedjék a történelmi Magyarországot feldarabolását.

— Dániában az anyakirálynéval, Svédországban Bernadotte herceggel tárgyaltam. A hercegnek Wilson-hoz és Lloyd Georghoz címzett memorandumot adtam át, úgylátszik országunk trianoni sorsa ekkor már meg volt pecsételve és azon a memorandumban foglalt igazságok és Bernadotte herceg jóindulata már mitsem változtatható.

Az amerikai szállodákban a telefon mellett ott van a biblia

Amikor életének legkimagaslóbb élménye iránt érdeklődöm — nem kapok azonnali választ Raffay Sándortól. Ez nagyon érthető is. Egy egyházfő életét nagyon sok átlagon felül emelkedő élmény gazdagíthatja. Nehéz azokból egyet hirtelenében kiragadni.

Némi szünet után így szól:

— Életemre igen jelentékeny befolyást gyakorolt 1914-ben tett amerikai utam, amikor hat államban látogattam meg az ottani egyházakat. Állíthatom, hogy az ott nyert impresszióim döntően hatottak további egyházi működésekre. Ott láttam, hogy milyen hatalmas erőforrás tud lenni a hit, ha azt az élet centrális fókuszává teszik. Amerikában pedig a hit, a vallási kultusz, nem kiegészítője, hanem szerves része, gyökere az életnek. A szállodákban a telefon mellett mindenütt ott találtam a bibliát is. Érthető, hogy ilyen erős bibliai kultusz mellett csodákra képes az emberi szárnyalás. Én a magam részéről ott tanultam meg aktív lelkésznek lenni.

Az interjúnak végére értünk.

Mielőtt távozom Raffay Sándor püspöktől, gyönyörű faragott asztalra leszek figyelmes, amely vitrinszerűen van elkészítve és benne 29 ezüst művészi plakett, amely azokat a templomokat ábrázolja, amelyek az ő püspöksége alatt épültek.

Fent ezüst szalagon a következő felírást olvasom:

„A templomépítő püspöknek 1918—1938 D. D. Raffay Sándornak, a húszéves szolgálata alkalmából. A Bányai Evangélikus Egyházkerület”.

Raffay Sándor az asztal előtt állva velem együtt számolja a reliefeket, amelyek ékes bizonyítékai az ő teremő zsenialitásának.

— Azóta hat újabb templomot szenteltem fel — mondja búcsúzásnál Raffay Sándor, aki Isten hajlékainak szaporításával bástyákat épít a hitnek, a szeretetnek, amelyről ebben a megnyilatkozásában is felejthetetlen szavakat talált.

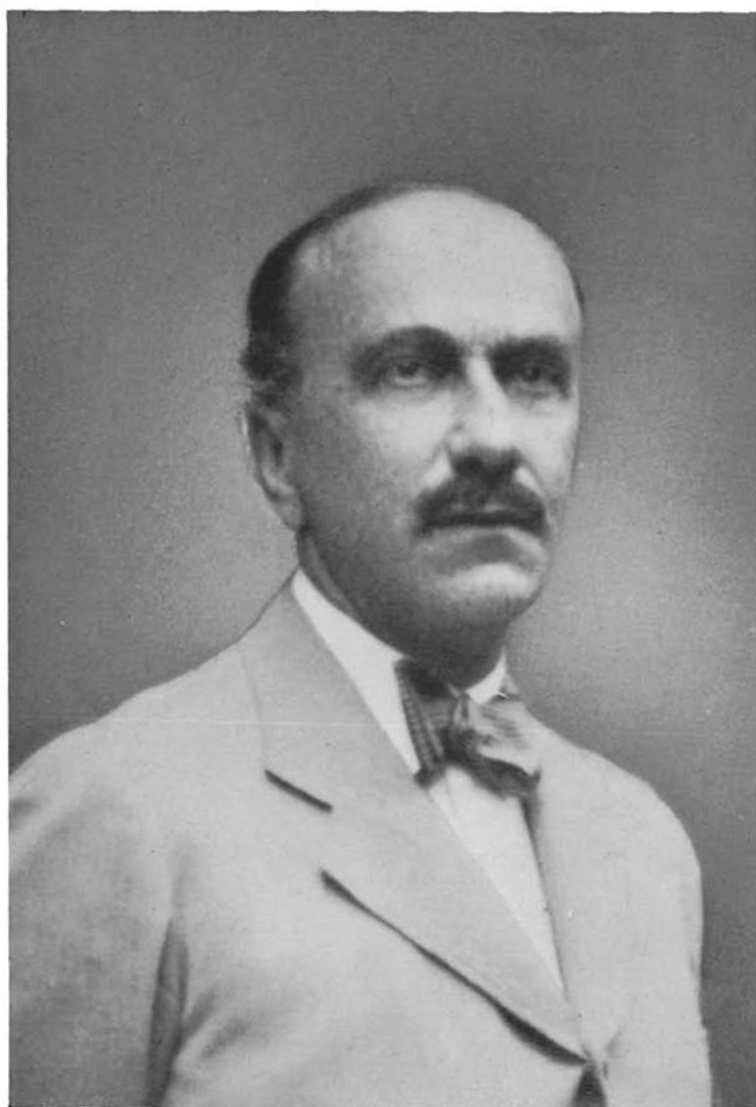

RAKOVSZKY ISTVÁN

(Rakovszky Iván tulajdonában lévő festmény
után reprodukálta Irisz)

RAKOVSKY IVÁN

(Irisz felv.)

RAKOVSZKY ISTVÁN – RAKOVSZKY IVÁN

Nagyrákói és kelemenfalvi Rakovszky István, az állami számvevőszék nagynevű elnöke komoly érték és súlyos egyéniség volt a régi szabadelvű politikai világban. A magyar múlt történelmének arany lapjain fényes betűkkel írta be nevét ez a franciás szellemű, igazi európeér, aki azonban ízig-vérig magyar ember, bátor, megalkuvást nem ismerő kiállása az igazságért az örökérvényű nemes eszményekért különös hangsúlyt kapnak most, amidőn a szabadság-eszmék felett az egyént megsemmisítő diktatorikus áramlatok zúgnak, sűrűsödnek keresztül.

Nyúl-utcai villájában kerestem fel Rakovszky István fiát, Rakovszky Iván volt belügyminisztert, hogy beszéljen édesapjáról, akinek nemes egyénisége és emléke — különösen a mai fiatalabb nemzedék előtt — már nem él olyan intenzitással, mint ismerőseinél és kortársainál, akik közvetlen tanúi voltak ennek a nagy életnek.

Rakovszky Iván jelenlegi politikai visszavonultságában elzárkózik az interjú elől. Mégsem tér ki teljesen kérésem elől, amikor az ő emlékezéseivel kívánok írásban emléket állítani annak a férfiúnak, aki neki nemcsak édesapja, de politikai eszményképe és ideálja is volt.

A kegyelmes úr elegáns sportruhájához stílszerűen kijön velem dolgozószobájába komoly miliójéből a villa kis teraszára, ahol már a koratavaszi szél újjáéledést hirdető fuvalatai fújdognak.

Leülünk a vas kerti székekbe.

A szabadság rajongója

— Stílusos ez a szabad környezet a róla való emlékezéshez — jegyzi meg rögtön Rakovszky Iván — hiszen apám rajongója volt a szabadságnak, az eszmék és gondolatok kötöttség nélküli szárnyalásának. Abban a világban, amelyben ő élt, a magyar szabadelvűség a fénykorát élte ugyan, de még az akkor uralkodó irányzatban is messze kimagaslott neve a szabadelvű politika és szellemi mozgalmak élén. Tipikus képviselője volt a régi liberális világnak, az Eötvösök, Irányi Dánielnek, Csáky Albinok, Trefort Ágostonok liberális szemléletének, akik egy életen át hirdették és a gyakorlatban meg is valósították politikai eszményeiket.

— Beszéljen kegyelmes uram édesapja ifjúkoráról, — kérem Rakovszky Ivánt.

— Apám közigazgatási pályáját Pest megyében kezdte, mint aljegyző. Ebben az időben tisztviselő-választás volt a megyénél és a protekció — amely már akkor is virágzott — apám nézete szerint egy alkalmatlan embert akart egy stallumhoz juttatni, mire ő levonta ennek az eljárásnak konzekvenciáját, lemondott megyei aljegyzői állásáról. Ezután apám fellépett a ráckevei kerületben, szabadelvű programmal, ahol meg is választották. Ráckevét egy cikluson keresztül képviselte, majd Turóc megye Szucsány kerületében lépett fel, ahol szintén megválasztották. A delegáció hadügyi bizottságának előbb előadója, majd később elnöke lett. Ez időben Szapáry Gyula akkori miniszterelnök előterjesztette apámat Ferenc Józsefhez honvédelmi miniszternek is, de a király hivatkozott az osztrák mintára, tudniillik, hogy a honvédelmi miniszternek katonának kell lenni. Apám helyett Fejérváryval töltötték be ekkor a honvédelmi fűrcát.

A számvevőszék elnöke

— 1893-ban Hieronymi Károly volt kereskedelmi miniszter után apámat nevezték ki a számvevőszék elnökévé. Ezt a méltóságát azután haláláig viselte.

— Ezek édesapám életének nagyobb állomásai — mondja Rakovszky Iván — de természetes, hogy ezt, a munkálkodásban és alkotásokban gazdag életet rendkívül sok harc, küzdelem és siker tarkította.

Rakovszky Iván most saját gyermekkoráról beszél, a szellemről és légkörről, amely áthatotta a szülői házat.

— Gyermekkori impresszióim a szülői házról — mondja a kegyelmes úr — hogy nálunk szellemi — mondhatnám így is — irodalmi légkör volt uralkodó. Apám korának egyik legműveltebb embere volt. Az összes európai nyelveket beszélte s hatalmas jogi képzettségén felül széles történelmi tanulmányokkal nevelte és fejlesztette műveltségét. Világirodalomban való jártassága imponáló volt, de nem kisebb volt például zenei műveltsége. Művésziesen játszott zongorán és Wagner muzsikájával — melynek rajongója volt — sok felejthetetlen estét szerzett nekünk, családjának is. Érthető ezeketán, hogy édesapámnál minden ember annyira számított, amennyi szellemi értéket látott benne.

— Édesapám tulajdonképpen gazdálkodó is volt — folytatja Rakovszky Iván — de mint szellemi életet élő ember, őt a gazdálkodásban is csak az elméleti rész érdekelt, a gazdaság mindennapos gondjait viszont a tudós ember nemtörődömségével másokra bízta. Az egyéni érvényesülés és anyagi boldogulás szempontjait mindig háttérbe szorította a szellemi értékekért.

A párizsi világkiállítás kormánybiztosa

— Hatalmas műveltsége és széles látóköre predesztinálta őt a párizsi világkiállítás kormánybiztosságára. Ebben a missziójában igen értékes külföldi kapcsolatokat teremtetett hazájának.

— Közismert volt excellenciád édesapjának exponált szabadelvűsége — vetem most közbe Rakovszky Ivánnak — amely sokszor az uralkodó felfogással is szembehelyezkedve minden gátlás nélkül nyilatkozott

meg. Ez a szabadelvűség ma céltáblája és állandó támadási felülete a szabadság guzsbakötőinek. Van létjogosultsága excellenciád szerint a szabadelvűség elleni vádaknak?

— Én 8 éves voltam — válaszol Rakovszky Iván némi gondolkodás után — amikor apám a számvevőszék elnöke lett. Ekkor ő már visszavonult a politikától és a közéleti tevékenységtől. Előttem tehát az ügyektől visszavonult magasrangú tisztviselő alakja él csupán. De természetesen jól ismerem az életét, fiatalságától kezdve, amely tele volt élénkséggel és a politika iránti lelkes érdeklődéssel.

A liberalizmust nem lehet szembeállítani a nacionalizmussal

— Apám típusa volt a puritán, mindig szerény, soha előtérbe nem tolakodó liberális iskolának, amely annak idején az országban uralkodó volt. A liberalizmus akkor még nem volt sem elvont teória, sem lekritizált dogma, mert ők elsősorban magyar hazafiak voltak s csak a hazafiasság tükrén keresztül látták szükségesnek az ország ügyeiben a liberális fejlődést és főként gondosan vigyáztak arra, hogy a liberális gondolat szabadabb fejlődési vonala a nemzeti hagyományokkal ellentétbe ne kerüljön. Az igazi liberalizmus — hangsúlyozza Rakovszky Iván — ma is csak a nacionalizmus és a nemzeti érdekek prizmáján keresztül hirdeti igazságát, ellentétben az áll-nacionalisták homályos és zavaros szólamaival.

— Szíveskedne excellenciád saját pályafutásáról is elmondani néhány jelentősebb fejezetet — kérem Rakovszky Ivánt.

Bethlennel a konszolidáció munkájában

— Politikai pályafutásom elég régi időkhöz nyúlik vissza — mondja Rakovszky Iván — hiszen már 1910-ben képviselője voltam a turócmegyei stubnyai kerületnek. A háború előtt, majd a későbbi időkben is — sze-

rénytelenség nélkül mondva — sok jelentékeny szerepem volt a magyar közéletben, de a legizgalmasabbnak azt az időt kell mondanom, amikor a forradalmak után újjáéledő országban Bethlen István kérésére vállaltam a belügyi tárca-t. Egész fiatalon kerültem az ország belügyeinek élére, olyan túlfűtött, izgatott légkörben, amikor — amint ismeretes — még napirenden voltak az uccai atrocitások, bombamerényletek. Emlékezetes még a csongrádi bombamerénylet-okozta országos felháborodás, amely igen nehéz feladat elé állította a közrendért felelős belügy-minisztert. Amikor a csongrádi merénylet izgalmai végre elsimultak, jött a szerencsétlen frankügy, amelyben a nyomozást én magam irányítottam. Eleinte rengeteg váddal és gyanúsítással illettek az ellenzék részéről, mert a nyomozás fázisairól — az ország érdekében — nem voltam hajlandó felvilágosítást nyújtani. Ekkor terjesztették a hírt, hogy köztem és Bethlen miniszterelnök között éles ellentétek vannak, pedig éppen az ellenkezője volt igaz, mert — bár fiatal koromtól kezdve igen sok emberrel kerültem munkatársi helyzetbe — senkivel sem volt olyan egyetértésem és harmóniám, mint éppen Bethlennel.

Tisza és Bethlen

— Mint Bethlen Istvánnak régi munkatársa, miképpen vélekedik excellenciád Bethlen István közigazgatási metódusairól?

— Az én ifjúkori közigazgatási ideálom Benitzky Kálmán turóci alispán volt. Mint fiatalember én is sokat tanultam tőle és még most is fülemben cseng híres kijelentése: „minden közérdekű ügyet úgy kell elintézni, ahogy azt az ész és szív parancsolja. A törvény és rendelet csak arra való, hogy kikeressük hozzá az indokolást” . . .

— Ugyanez a szellem uralkodó Bethlennél is. Bethlen hihetetlen éles ésszel, de emellett érző szívvel irányította a politikát és sokszor eszköznek tekintett olyasmit, ami mások szemében célnak látszott. Ezért mozog Bethlen

politikai felfogása állandóan magasabb távlatokban. Bethlen mellett Tisza István volt az az egyéniség, aki rám nagy hatással volt és aki barátságával is kitüntetett.

— Tiszával politikai pályám legelején ismerkedtem meg, azt is mondhatom, hogy a politika számára ő „fedezett fel”.

— Egész fiatal képviselő voltam, amikor már igen fontos feladatokkal bízott meg. Egyet megemlíthetek: egy törvényjavaslat bizottsági tárgyalása után — amely a déli órákban fejeződött be — Tisza István mint miniszterelnök arra kért, hogy a törvényjavaslatról a jelentést még aznap nyujtsam be. A plénum ülése két órákor ért véget s én túlrövidnek találtam az időt, mire Tisza parlamenti gyorsíró adott mellém. Ilyesformán a jelentést másnap az ülés elején már nyomtatásban ki is osztották. Amikor másnap bementem a Házba, Tisza István egy nagy csoport képviselő társaságában állt, akiknek azt magyarázta, hogy a jelentés kifogástalan, de egyszersmind azt is megmondta, hogy az ő óhajára körülbelül egy óra alatt készítettem azt el. Tisza István az embert nemcsak a szemében, hanem a háta mögött is megdicsérte — ha arra rászolgált. Megrázó emlékem tragikus halála előtti beszélgetésünk, amely telve volt hazafias fájdalmak minden szomorúságával.

Az új választójog közelebb hozza a népet a parlamenthez

— Excellenciádnak — mint a most még érvényben levő választójog megalkotójának — mi a véleménye az új titkos választójogról? — terelem a beszélgetést a napi politikára.

— Az élet kétszer hozott abba a helyzetbe, hogy a választójoggal foglalkozzam — mondja Rakovszky Iván. — A Tisza-féle választójognak én voltam az előadója és az eddigit is én hoztam tető alá. A két választójog között fokozatos fejlődést tapasztalhatunk. Az enyém sokkal mérszebb, mint a Tiszáé, érthető és természetes tehát, hogy

a társadalmi fejlődés folytán az új választójognak még merészebb lépéseket kell tenni a jogkiterjesztés felé. Hiszen azóta már több mint egy évtized telt el és remélem is, hogy az új választójog korrekt végrehajtással még közelebb fogja hozni a népet a parlamenthez.

A Közmunkák Tanácsának élén

— Közéleti pályafutásának melyik fázisára gondol excellenciád a legszívesebben?

Csak pillanatokig gondolkodik, majd határozottan felel Rakovszky Iván.

— A Közmunkák Tanácsának elnökségére, mert ott sok szépet alkothattam és valósíthattam meg. Alaptermészetem egyébként is inkább az esztétikai alkotások felé vonz, mint a politikai küzdelmek felé. Különös szeretettel foglalkoztam a Margitszigettel, mert örökölttem anyámtól, — aki nagy kertész volt — a fák, bokrok és virágok iránti szeretetet. A Közmunkák Tanácsának elnöksége — úgy érzem — mondja Rakovszky Iván — biztosítja számomra a jólvégzett munka felett érzett örömet. A városszabályozás általam megindított terveivel és akcióival úgy vagyunk, mint a kiültetett csemetékkel, amelyek csak évek, néha évtizedek múltával jelennek meg olyan formában, ahogyan azokat elképzeltük. Ahogyan gondolataimat évről évre megvalósítva látom, úgy növekszik örömöm a sikerekben és soha sem fog fájni, ha más fogja a kész siker gyümölcseit élvezni.

Mielőtt távozom, Rakovszky Iván végigvezet a lakásán. Az egyik sarokban Horthy Miklós Kormányzó fényképét látom a következő dedikációval: „A gödöllői vadászverseny győztesének Horthy. 1922.”

— Egyik legkedvesebb díjam ez a fénykép — jegyzi meg a kegyelmes úr. Majd ismét édesapjáról beszél, akitől — amint mondja — a sportszeretetet örökölte.

— Apám nagy sportember volt és egyike azoknak, akik Magyarországon tenniszezni kezdtek. Ennek folytán

már gyermekkoromban sporthoz szoktattak. Űzöm is a sportnak majdnem minden ágát, de a legkedvesebb sportom a tenisz, a lovassport és pólójáték.

Frissen, a sportember energikus kézfogásával búcsúzik Rakovszky Iván, aki — amint szavaiból kivettem — édesapjától nemcsak a sportszeretetet örökölte, hanem azt a szabadelvű liberális szellemet is, amely uralkodó vonás volt a számvevőszék néhai nagynevű elnökénél.

RAVASZ GYÖRGY

(Dr. Ravasz László tulajdonában lévő
fénykép után)

Dr. RAVASZ LÁSZLÓ

(Szentés felv.)

RAVASZ GYÖRGY – DR. RAVASZ LÁSZLÓ

A nyolcvanas évek vége felé vagyunk. Boldog, úgynevezett „békevilág”. A vadregényes, gyönyörű Erdély-ország egyik történelmi múltú városában, Bánffy-hunyadon tempós, patriárkális nyugalommal folyik az élet. A székely-magyar-szász keverékű lakosság magas kultúrája rányomja a bélyegét Kalotaszeg népére. A művelődés, a tanulás vágya szokatlan bensőséggel él az itteni földművelő lakosság lelkében.

Zsong az elevenségtől a város egyik kultúrgóc-pontja, a polgári iskola is, amelyben egyik frissen jött, fiatal tanítóját Ravasz Györgynek hívják.

A gyermeksereg csillogó szemekkel figyeli a tanár úr előadásait. Szeretik és ragaszkodnak hozzá. „Jó tanár”-nak, „jó tanító”-nak szólítják maguk között.

A tanórának vége van. A gyermekek széjjelszélednek, de az egyik vékony, halványarcú polgárista megvárja a nagytekintélyű, komoly tanár urat és kéz-kézben indulnak hazafelé: a fiucskát Ravasz Lászlónak hívják.

A bánffyhunyadi kisiú, Ravasz László püspök — amint alábbi vallomásából kitűnik — szintén tanárnak indult. A tekintély, amelyet a tanári katedra a gyermek fogékony lelkére gyakorolt, a tanári hivatás felé billentette a pályaválasztás mérlegének nyelvét. De a sors, vagy talán a véletlen — az Eötvös kollégiumban betelt a létszám — szabadabb szárnyalást biztosított neki. Az apa a „Nemzet napszámosa” volt, a fiú a nemzet lelki és szellemi életének egyik irányítója lett.

A gyermek nem követte édesapja pályáját és a tanári katedra kötött és bizonyos mértékig körülhatárolt

szellemi frontja helyett beláthatatlan perspektívák tárultak a bánffyhungyadi tanár úr Laci fia elé. A szószékre — amelyen prédikációit 'mondja — nemcsak a reformáció népe, hanem az egyetemes magyarság minden rendű és rangú polgára azzal az áhítatos tisztelettel néz, amely csak az egyházi férfiak legkivételesebb nagyjainak jár ki.

De így tekint fel rá a tudományos világ is, amely Ravasz Lászlóban egyik jeles tagját, európai relációkban számottevő munkását látja.

A püspök élete itt folyik szemünk előtt. Egyénisége eleven kontaktusban van a néppel, hiszen az éter szárnyain keresztül a legeldugottabb faluban is részeseivé válnak vallásos szózatainak, szellemének, gondolkodásának és tanításainak. Mégis olyan kevesen mondhatják, hogy közvetlen közlő nyelvről nyerhettek bepillantást Ravasz László magánéletébe. A személyes szerepeltetésről, a sajtó-publicitásról — az újságíró rend nem kis fájdalomra — nincsen valami jó véleménye Ravasz Lászlónak. Nehezen enged bepillantást dolgozószobájának négy fala közé. Az újságíró feladata ilyenkor bizony igen nehéz, de módfelett hálás. Meg kell keresni a keskeny ösvényt, amely az ilyen befelé élő zárkózott szellemek felé vezet. Ezúttal a szülők iránti kegyelet érzése az út, amely mint aranyhíd ível a bensőséges, családi régiók felé.

A püspöki hivatal előszobájában várakozom. Perceként berreg a telefon, csilingel a belső csengő. Lengyel Stefánia, a bájos titkárnő fáradhatatlanul ismétli a telefonba: „A főtitkár úr most el van foglalva, ekkor és ekkor kéreti”.

Most én következem. Belépésemkor Ravasz László felkel íróasztalától és mosolyogva jön felém. Nyoma sincs rajta a néhány héttel ezelőtti vakbélműtétnek. Arcának szokott, pergamentszerű sápadtsága szinte sugárzik a félhomályos dolgozószobában. Boltozatos koponyája, élénk elmélyülő tekintete, merész metszésű ajka a tudós és vezető egyéniség minden külső ismervét magán viseli.

A komoly filozófus koponya azonban már a beszéd első részleténél levetkőzteti a külső rideg látszatait, mert megnyilatkozásán minduntalan derű és egészséges humor csillámlik át. A humorát a püspök úr — amint később mondja — atyai örökségnek tartja.

Leül egy fotóbe. A mellettünk lévő kisasztalon gróf Tisza István képe és Prohászka Ottokár püspök reliefje van. A nagy protestáns és nagy katolikus egyéniségnek egymás mellé helyezett portréja felekezeti békéről és lelkek egységéről beszél.

Ravasz László az ablak felé tekint. Gondolkodik egy darabig, amikor arra kérem, hogy édesatyjáról beszéljen.

Mindenekelőtt részletesen ismerteti szülőföldjének, Erdélynek, etnikai, történelmi és társadalmi sajátosságait. A családi nevelést, hagyományt és népszokásokat, amelyek az anyaországtól eltérően egyéni szint és jelleget adtak az ott élő lakosságnak.

A bánffyhunyadi családi ház

— Családom ősi székely kiscgazda család — mondja Ravasz László — akik különös kiváltságokat és nemesi előjogokat élveztek. A család tagjai a XVIII. század elején Korondon, Udvarhely megyében laktak, onnan kerültek Kelemtelkére. Atyám már Bánffy-hunyadon lakott, ahol én is születtem.

— A székelyeknél az volt a szokás, hogy a fiú otthonmaradt a gazdaságban, egy pedig tanulni ment. Édesapámat tanítták és bevitték a marosvásárhelyi kollégiumba. A diákokat hazuról élelmezték és atyámat is a minden csütörtökön bejött atyafi látta el a heti élelemmel. Elvégezte a hat gimnáziumot és filozófiát (ekkor így hívták), majd amikor az érettségét általánosították, leérettségizett. Ezidőben Kolozsmonostoron gazdasági akadémiát állítottak fel és a kormány súlyt helyezett rá, hogy gazdaijak menjenek az akadémiára. Édesapám szép stipendiumot kapott és elvégezte a hároméves gazdasági tanfolyamot.

— Trefort művelődéspolitikája ekkor „lépett egyet”. Elhatározták, hogy a nagy gazdasági centrumokban mezőgazdasági felsőbb népiskolákat létesítenek és miután Kalotaszeg közepében erős kiscgazda társadalom élt, édesapámra esett az illetékesek választása és önkéntes korában felkérték, hogy vállalja a népiskola vezetését. Édesapám nem tért ki a kérés elől és másodmagával hozzáfogott a népiskola megszervezéséhez.

A művelődés különböző őrhelyei

— Édesapám nagyon szerette a természetet és teljesen kiélte magát új munkakörében. Teleültette csemetékkel, fával és szőlővel a bánffyhunyadi hegyeket, de ebben a munkakörében sem maradhatott meg sokáig, mert közben újból változott a magyar művelődéspolitika. A kereskedelem fejlődése, az industrializálódás a mezőgazdasági népi iskoláknak polgári iskolává való átszervezését vonta maga után. Ez az átszervezés nem volt a kalotaszegi népnek az ínyére és kezdetben visszahúzódott az előtte eddig idegen polgári oktatástól, azonban a mind sűrűbben letelepedő kereskedők annál jobban felkarolták az új iskolát. Édesapámat ekkor átminősítették természetrajz- és számtan-szakos tanárnak. 1912-ig, nyugdíjaztatásáig, a polgári iskolában dolgozott. Néhány évig élvezhette csak nyugdíjaztatását, mert jött a világháború és az összeomlás. A románok átvették az impériumot s a bánffyhunyadi iskolát lefoglalták. Ekkor az egyház, hogy a magyar szellemet megőrizhesse, egy négyosztályos középiskolát létesített és édesatyámat szemelte ki az iskola élére. Ekkor már fáradt, beteg ember volt, de püspökének kérésére vállalta az iskola igazgatását, amíg a románok — felismerve a hazafias tendenciákat — fel nem oszlatták.

— Édesapám végigszenvedte a román uralom lelki nyomásait, erőszakos kisebbségi politikáját, de egyébként a városban román részről is osztatlan tiszteletnek örvendett.

A falusi intelligencia ideális típusa

— Beszéljen excellenciád édesapjának lelkiségéről, életszemléletéről — kérem Ravasz Lászlót. Milyen embertípus volt a bánffyhungyadi tanár úr?

Ravasz László így válaszol:

— Amint már említettem, édesapám földművelő családból származott. Mint első nemzedékben, nem vált még el élesen a földből élő és a szellemi foglalkozást űző ember. Ez a típus az, amilyennek lennie kellene a falusi intelligenciának. Erős életközösségben volt a természettel, a kertjében sokat dolgozott, virágait és gyümölcsfáit maga gondozta. Napszámost sohasem látunk házuk táján, de közben azt a hivatást, amire el volt választva, csendesesen, hűségesen és ritka szakértelemmel töltötte be. A munka iránti hajlamosság és a szellemiek szeretete tökéletes harmóniában egyesültek nála.

— Humánus, szociális érzéktől áthatott közvetlen lélek volt. E tulajdonságai miatt rajongtak érte tanítványai. Pedig alapjában véve elég szigorú ember volt és kissé szangvinikus természete folytán gyakran ki is jött a sodrából, azonban a gyermekekkel igen jól tudott bánni. Kiváló pedagógus volt, aki világos okfejtésével, magyarázatával lekötötte tanítványait és rávezette őket az igazságra. Könnyen tanított és könnyen tanultak tőle. Gyermekeim azt szokták mondani a legkisebbnek, akinek gyöngéje a számtan: „azért nem tudod a számtant tökéletesen, mert nem nagyapótól tanultad”. Aki édesapámtól tanult meg valamit, az tökéletesen tudta is azt.

Afférom Goldstein Dáviddal

Most kis szünetet tart a püspök úr. Szokott módon forgatja kezében a szemüvegét. Gondolkodik. Rendezgeti emlékeit. Mit elevenítsen fel az idők távlatából a szeretett édesapáról?

— Elmondok önnek egy régi történetet. — mondja — amely igen jellemző édesapám gondolkodására és egyéniségére.

— Bánffyhunyadon a polgári iskolában történt. Egyik osztálytársammal, névszerint Goldstein Dáviddal támadt valami differenciám. Goldstein Dávid betegszemű, sápadt, vézna gyerek volt. Haragomban sértő megjegyzést tettem Goldstein Dávid beteges szemére. Goldstein a sértésre felállt és hangosan kifakadt.

— Tanár úr, kérem, a Laci megsértett.

— Édesapám röviden csak ennyit válaszolt:

— Majd megvizsgálom.

— Amikor hazamentünk az iskolából, édesapám így szólt hozzám:

— Mondd, kérlek, érdeklődtél-e már, hogy milyen életkörülmények között él Goldstein Dávid? Mert én tudom, hogy az a fiú hajnali négy órakor kel fel, vizet hoz és tüzet rak, mert szegények és nincsen szolgájuk. Majd a héber iskolába megy. Nyolckor átjön hozzánk és itt van tizenkettőig. Ekkor hazamegy, de még nem ebédel, mert a betegen fekvő édesanyja helyett ő takarítja ki a kis lakást. Ezután valamit főzni is próbál, hogy megetesse kicsi testvéreit. Délután ismét itt van nálunk és tanul estig. Édesapja a havasokon fuvaroz, tehát neki kell a szerény megélhetésről is gondoskodnia. Utazik a szomszédos vasútvonalon egy hatalmas kosár kiflivel és csak este kilenckor jön vissza a másik vonattal. Tizenkettő éjfélig folytatja a kifli- és zsemlyeárulást. A süteményből kiáruult pénzzel beszámol az anyjának és csak azután tér ő maga pihenőre. Alvásra természetesen csak négy-öt órája van mindössze. Látod, a Goldsteinnak azért beteg a szeme, mert dolgozik, hogy pénzzel eltarthassa családját. Kerestél-e te már életedben egy fillért? Vettél-e már te egy parányi terhet is az életből? Hiszen édesanyád a könyveidet is a cseléddel küldi az iskolába, nehogy megnyomja válladat a táska. Szeretném, ha belátnád, hogy Goldstein Dávid sokkal különb ember nálad és a sértésért az osztály előtt elégtételt adnál neki.

— Másnap a reggeli imádkozás után oda kellett mennem Goldstein Dávidhoz és bocsánatot kértem tőle.

Becsületére legyen mondva, hogy szívből megbocsátott.

Amikor Ravasz László idáig ért megható ifjúkori emlékezésében, megjegyzem, hogy az erkölcsi lecke, amely egykor elhangzott a bánffyhungyadi tanár úr szájából, élesen rávilágít Ravasz György magasabb erkölcsi régiókban szárnyaló tündöklő jellemére, elfogulatlan igazságszeretetére, azonban ugyanakkor meg kell állni a jelenség mellett, hogy ő ezt most elmondotta...

Amikor ebbeli véleményemnek kifejezést adok, Ravasz László kissé felhúzza a vállát, és a legnagyobb természetességgel így válaszol:

— Igaz volt, miért ne mondanám el. Édesapám nem felekezetek és fajok szerint osztályozta az embereket. Erős volt benne ugyan a nemzeti faji érzés, de sohasem tett különbséget román, magyar, vagy zsidó között.

Cserkészszellemben élt

Most mozaikszerűen apróságokat elevenít fel édesapjáról Ravasz László. Ezekből kiderül, hogy rendkívül eredeti és érdekes ember volt Ravasz György tanár úr.

1880-ban nősült és 1881-től 1934-ig, 84 éves koráig — vagyis halálig — költségjegyzéke volt, amelyben pontosan fel volt tüntetve, mennyit adott ki háztartásra, „művelődésre” — ez alatt könyvet vagy ujságot értett — mennyit adott jótékonyásra és mennyit takarított meg. Ennek a nagy rendszeretnek tulajdonítom, hogy mindenre volt pénze, amire szüksége volt. 1905-től 1906-ig saját pénzéből tanított Berlinben. Amikor doktorátust szereztem és könyvemhez szükséges volt körülbelül hat-hétszáz pengő, édesapám benyúlt a fiókjába és kifizette a költségeket.

— Nem szerette az adós embereket és nagy jellemhibának tartotta, ha valaki többet költött, mint amennyit keresett. Az ilyen cselekedeteket „átpingált lopás”-nak szokta nevezni. Nagy ellensége volt a tisztviselők fizetésemelésének is.

„Ebbe az állam tönkremegy — szokta volt mondani. A fizetésemelés csak akkor lehet indokolt és rentábilis, ha növekszik az ország, avagy ha több búza terem”. Egészen a mai cserkészszellem szerint élt. Tulajdonképpen egy öreg cserkész volt. Szerette a szabad mozgást és éppen ezért rendkívül jól ismerte a termesztet legparányibb életfunkcióit. Ehhez még igen kifinomult és éles megfigyelőképesség is járult. Egyszer tavasszal például elloptak kertünkéből egy alig rügysző oltványt. Édesapám alig három nap alatt bejárta a 12 ezer holdas környéket és meg is találta az elorzott csemetét.

— Egy kirándulás alkalmával viszont egy hamús foltot vett észre a fűben.

— Itt városi urak jártak — mondotta — szalonnát sütöttek, nem sikerült a szalonna, és elverte őket az eső.

— Érdeklődésünkre, hogy miből következett erre, így szólt: A nyárs el van dobva. Ilyet csak hanyag városi ember csinál, mert a falusi ember beleszúrja a nyársat a földbe. A nyárs ki van hegyezve, ilyet is csak aszfalton élő ember csinál, mert a nyársat laposra faragják, hogy lehessen rajta a szalonnát forgatni. A hamu kevés: a szalonnát lángon sütötték s csak megfüstöltödt, és így tovább.

— Ha séta közben az egyik gyermek megszemlázott, édesapám széjjelnézett és rögtön megmondta, hogy merre kell lennie egy forrásnak. A föld hajlásából, az ösvényből meglátta az ilyesmit.

— Derűs ember volt. Sokszor tréfával intézte el a legnehezebb kérdéseket. A derűt, a jó humort minden biztonnyal tőle örökölhettem.

Egy humoros dorgatórium

Ravasz László nem kíván magáról beszélni, de amikor édesapja humoráról beszélgetünk, felelevenít egy jóízű derűs esetet, amely egy nagy alföldi gyülekezésben tartott „canonica visitatio”-ja, egyházlátogatásán, történt meg vele.

— A városban az egyház helyzetét siralmas állapotban találtam — mondja Ravasz László. A templom iskola lerongyolva, elhanyagolva, az egyházi adók nem folytak be, mindenütt hibákat és mulasztásokat találtam. Keményen megdorgáltam érte a presbitereket. Az egyik jókötésű magyar mind zordabb arccal hallgatja szavait, míg egyszerre kifakad.

— Van ám itt jó is, arról tessék beszélni.

— Megéreztem, hogy a feszült helyzetet csak humorral tudom enyhíteni, tehát hirtelen a haragos presbiter felé fordultam. Atyámfia, volt-e kegyelmed már Harkányban? Tudja-e, hogy ott van egy hetven íkos hévforrás, amely a reumát és köszvényt gyógyítja?

— A presbiter meglepődött, de azonnal felelt.

— Már hogyan ismerném a fürdőt. Egyik nászom is használta.

— Mire én folytattam. Hát tudja-e, volt egyszer a fürdőben egy magyar és egy sváb, akik köszvényes lábukat gyógyítani akarták. A sváb, amikor masszírozták, rettenetesen ordított, a magyar viszont nyugodtan pipázgatott az erős masszázs alatt. Amikor a sváb atyafi megkérdezte a magyart, miképpen lehetséges, hogy ő nem érez semmi fájdalmat a masszírozás közben, a magyar így szólt:

— Bolond kend, sógor, én nem a fájós, hanem az ép lábamat masszíroztatom . . .

— Én sem azért jöttem ide — fejeztem be a tréfát — hogy az ép lábat gyógyítsam, mert az én hivatásom, hogy a beteg szerveket lássam el gyógyírral.

— Az imént még haragos presbiter arca felderült és örömmel fogadták meg azután az intelmeket.

A lényeg, hogy apámról beszélhettem

Megemlítem Ravasz Lászlónak, hogy nyilván sok érdekes élmény és emlék tarkítja eseménydús főpásztori életét.

— Mondjon el excellenciád néhányat — kérem.

A püspök úr csak pillanatokig gondolkodik, majd így szól:

— A lényeg, hogy szeretett jó édesapámról beszélhettem, ami személyemmel kapcsolatos, az nem bír fontossággal.

Közben több mint egy óra telt el Ravasz László drága idejéből. Mielőtt távozom, széjjel nézek a könyvektől mennyezetig zsúfolt dolgozószobában. Ravasz László maga mutatja szobája falát díszítő képeket. Ott látom a Kormányzó Úr, több külföldi kormányfő, Darányi Ignác, Raffay Sándor, Böhm Károly nagy magyar filozófus, a püspököknek volt kedvenc tanára, Kapy Béla és Révész püspökök, a hazai, külföldi szellemi és politikai élet sok kiválóságának képeit.

A különböző személyek fényképei, az evangélikus és katolikus püspök, a hipermodern író és a konzervatív teológus, az ortodox és haladó szellemek így egymás mellett azt bizonyítják, hogy ebben a dolgozószobában nincsenek külön rétegek, kasztok, világnézetek és ideológiák.

Ravasz Lászlónál csak szellem és érték, vagyis ember van. Az ember, amely örök, mint maga a hit, amelynek ígéit nálánál hivatottabban senki sem hirdeti.

SIPŐCZ LÁSZLÓ

(Rep. özv. Sipőcz Lászlóné tulajdonában
lévő fénykép után)

SIPŐCZ JENŐ

(Veres felv.)

SIPŐCZ LÁSZLÓ – SIPŐCZ JENŐ

Turgenyev Iván, a híres orosz regényíró „Apák és fiúk” című ismert könyvében, éles plaszticitással domborítja ki a két nemzedék, az apa és fiú tudatos vagy tudatalatti rokonhatásait.

Ezt a felfogást teljes mértékben látjuk igazolódni Sipőcz Jenő a fiú és Sipőcz László az apa lelki ouvréjében.

Az apa, Sipőcz László az árvaszék nagytekintélyű elnöke, a gyámjogi törvények európai hírű tekintélye: a fiú Sipőcz Jenő, Budapest székesfőváros polgármestere, majd főpolgármestere.

Árvaszék; főpolgármesteri szék. Két különböző munkakör, amelyek a zökkenés nélküli harmóniát sugározzák felénk, két nagy egyéniség azonos szelleme és lelkesége jegyében.

*

Városházi dolgozószobájában 1936 januárjában kerestem fel Sipőcz Jenő főpolgármestert, hogy beszéljen azokról a kérdésekről, amelyek az apák és fiúk egymásközötti viszonylataiban mindig érdekesek.

Végtelenül finom, csendes, halkszavú férfi Budapest első polgára. Magasrendű beamter-típus, aki páratlan kvalitásaival a legkiválóbb megszemélyesítője a vezető közéleti férfiú ideáljának.

Amikor leülünk, gépiesen az óra számlapjára esik tekintete, mert Sipőcz Jenőnél minden percnek meg van a maga rendeltetése.

Megindul a beszélgetés. A fotóriporter arra kéri a főpolgármestert, hogy ne reám, hanem a lencsére nézzen. A főpolgármester elhallgat s bocsánatkérően jelenti ki:

— Nem tudok úgy beszélni, ha nem nézek a szemek közé annak, akivel beszélek.

Ebben a kijelentésben már éles konturokkal rajzolódik meg Sipőcz Jenő lelki portréja.

Emberi ideálom: apám

— Milyen hatással volt méltóságodra édesapja emberi és közéleti egyénisége?

Sipőcz Jenő a rajongó lelkesedésével válaszol:

— Egész énem kialakulására döntő befolyással volt boldogult édesapám szelleme. Nemcsak, mint gyermek rajongtam apámért, hanem ő volt emberi ideálom is, aki az emberi főkély klasszikus megfestesítőjeként él mai napig is emlékezetemben.

— Szigorú, de jóságos ember volt. Őnzetlenül szerény magával és családjával szemben, ugyanakkor nagylelkű és bőkezű másokkal, a közzel szemben.

Meghatódottság és elfogódottság vibrál Sipőcz Jenő hangjában, amikor apjáról ezeket mondja.

Feláll, kezébe veszi az íróasztalon levő képet édesapjáról. Díszmagyaros, Justh Gyulára emlékeztető férfi: Sipőcz László. A főpolgármester forgatja kezében a képet.

— Minden reggel munkám előtt rápillantok apám képére — mondja. — Úgy érzem, hogy ilyenkor erőt és kitartást kapok munkámhoz. Életemben rengeteget voltam együtt apámmal és én most, több mint két évtizeddel halála után, még mindig magam mellett érzem.

— Politikai fogalmazásban milyen mentalitásúnak ismerte méltóságod édesapját?

— Édesapám konzervatív szellem volt, azonban minden konzervatívizmusa dacára a haladó irányzatokat tette magáévá. Híres jogász volt. Ő alkotta meg a magyar gyámügyi törvények kódexeit, amelyek ma egész

Európában közkézen forognak. A polgári törvények családi vonatkozásaival is örökbecsű értéket alkotott. Az ő konzervatív világnézete — folytatja a főpolgármester — mindig újat és frisset kitermelő életszemlélet volt. Úttörő munkát végzett például a gyermekvédelem terén, mint Széll Kálmán akkori miniszterelnök közvetlen munkatársa. A házasságon kívüli gyermekek jogállásának szabályozását is ő öntötte formába. A puritán életet s a családot tartotta a nemzet alapjának s ezeket az eszményeket tette természetesen uralkodóvá szűkebb családjá, gyermekei között is.

— Édesapjának melyik jellegzetes tulajdonságát örökölte méltóságod?

Szinte gondolkodás nélkül válaszol a főpolgármester:

— Apám zseniális hivatalvezető volt. Mintintézményt, mintahivatalt csinált az árvaszékből. A hivatalvezetési képességet — amennyiben ilyesmivel rendelkezem — mondja szerényen — apámtól örököltem.

„Nem bántam meg, hogy a fővároshoz kerültem . . .”

— Méltóságod saját elhatározásából lépett a közhivatali pályára?

— Részben édesanyám akarata volt, hogy a városházára kerüljek, amit — itt enyhe mosoly suhan át a főpolgármester arcán — nem bántam meg. Apám ezzel szemben jogászt akart belőlem nevelni.

— Szokott volt politizálni méltóságod édesapja?

— Apám nem volt tagja egyetlen politikai pártnak sem, de természetes, hogy a politika állandó beszédtema volt házuknál. Apám politikai ideálja Deák Ferenc volt, az enyém Széchenyi István.

— Milyen vezérelvek irányítják méltóságodat a főpolgármesteri székben?

— Fő vezérelvem, programmom, lényemnek teljes odaadása szülővárosomnak, a székesfővárosnak szol-

gálatában áll, a közérdeknek minden partikuláris érdek fölé való helyezése jegyében.

— E héten, 24-én lett tizenhat éve — folytatja a főpolgármester — hogy a főváros élén vagyok. Ezeket az eszméket és elveket szolgáltam eddig is és ezekhez az eszmékhez akarok továbbra is hű maradni.

A régi bürgerek és a mai pesti polgárok

A főváros néprétegeiről a pesti polgárról interjúolom ezután Budapest első polgárát.

— A kilencszázas évek pesti polgára, a régi „bürgere” vagy a mai pesti polgár személyesíti meg az igazi polgári hagyományokat? — kérdezem.

— A régi, háborúelőtti pesti polgár — mondja a főpolgármester — tökéletes típusa volt a konstruktív alkotó embernek. Inkább volt szabadgondolkodó, mint a mai polgár, akiket a háború az egyéni és szellemi kollektívizmus jármába hajtott.

— Melyik korszakot tudná méltóságod a székesfőváros aranykorának megjelölni?

— A millenniumi- és a Bárczy-korszakot.

— S mi a véleménye méltóságodnak a „Sipőcz-korszakról?”

Mosolyog. Elhárító mozdulatot tesz.

— Az alkotásokról én nem beszélhetek, azokat kontrollálhatja a főváros polgársága. Ellenben a szellemről, amelyet tizenhat éves működésem alatt a közhivatalokban uralkodóvá tettem, arról megállapíthatom, hogy részemről minden törekvésem odairányult, hogy a háború utáni felzaklatott, felkorbácsolt tömeghisztériákat minél gyorsabban levezethessem. A polgárság közötti békés harmónia megteremtése, a felekezeti jelszavak kiküszöbölése, a lelkek lecsillapítása volt mindig főcélom, mert ezek az előfeltételei minden közéleti munkásságnak.

— Személyemben — folytatja Sipőcz Jenő — van valami „kiegyenlítő vonás”, amelynek révén a legtöbb

esetben sikerül a kiélesedett konverziákat a megegyezés mezejére visszavezetni.

Békéről és gyületről beszélve, a főpolgármester leszögezi álláspontját a zsidókérdésben is, amelyet a pártpolitikus urak nagy kedvvel minduntalan előráncigálnak.

— Ismert keresztény elveim fenntartása mellett ki kell jelentenem, hogy a legsúlyosabban elítélem azt a jelszavas politikát, amely a zsidókérdés támasztásával akar politikai tőkét kovácsolni. Az igazi keresztény szellem — folytatja Sipőcz Jenő — megbecsüli és tiszteletben tartja a mások vallását.

— Amint apám minden pesti polgár gyámolója volt, úgy én is, Budapest székesfőváros minden polgárának, akár keresztény, akár zsidó, főpolgármestere vagyok, az egyenlő elbánás, egyenlő jog s egyenlő elvek alapján.

Az interjúnak vége.

Távozóban úgy érzem, hogy az apának, Sipőcz Lászlónak tiszteletreméltó szelleme elevenedett meg az interjú nyomán a főpolgármesteri dolgozószobában...

SZÉLL IGNÁC

(Széll József tulajdonában lévő festmény
után rajzolta Gehl Zoltán)

SZÉLL JÓZSEF

(Székely Aladár felv.)

SZÉLL IGNÁC – SZÉLL JÓZSEF

Ez a beszélgetés 1937 decemberében folyt le,
Széll József belügyminisztersége idejében.

A múlt század végének, politikai egyéniségekben gazdag korában, a Tisza Kálmánok, Bánffy Dezsők, Irányi Dánielék, Ugron Gáborok, Szilágyi Dezsők, Széll Kálmánok nagy garnitúrájában is különleges tisztelet és megbecsülés övezte mostani belügyminiszterünk édesapját, Széll Ignácot.

A nagyközönség természetesen nem ismerte anyyira nevét, mint bátyjáét, Széll Kálmán miniszterelnökét. De ez azzal magyarázható, hogy Széll Ignác — aki a belügyminisztériumban nem politikai, hanem adminisztratív államtitkár volt — soha sem állt a fórumon, a nyilvánosság érdeklődésének sugárkévájében, amelyet egyébként a végletekig puritán, mindenki „Náci bácsija” lelke mélyéig került és talán meg is vetett.

Széll Ignác a közigazgatás fanatikusa volt. Az ő szemében az élet is talán csak „anyag” volt, amelyet a közigazgatásnak kell feldolgoznia . . .

Fiának, Széll József belügyminiszternek megható és rendkívül érdekes visszaemlékezései állítják ezúttal először a sajtó nyilvánossága elé a nagynevű volt belügyi államtitkárt.

A Pauler-utcai lakás dolgozószobájának meghitt csendjében egy kis időre kiszabadítva magát hatalmas elfoglaltsága béklyóiból, lassan idézi a belügyminiszter úr azt a történelmi korszakot, amelynek aranylapjain kitörölhetetlenül van beírva édesapjának, Széll Ignácnak a neve is.

Egy eseményekben gazdag korszak és egy rendkívüli egyéniség markáns profilja vetődik elénk Széll József emlékezései nyomán.

Egy tekintély nagyképűség nélkül

— Édesapám mindig kerülte a nyilvános szereplést — kezdi el a beszélgetést Széll József. — Alaptermészete, felfogása, de egész lénye is egy hatalmas tiltakozás volt minden ellen ami hivalkodás, cím- és népszerűség-hajhászás. Csak ilyen természet mellett magyarázható vonzódása az íróasztal és az adminisztratív teendők felé.

Tekintetem most önkénytelenül egy életnagyságú olajportréra esik.

Díszmagyaros deákferences külsejű öreg urat ábrázol.

Kérdő pillantásomra a belügyminiszter úr ajkán futó mosoly jelenik meg.

— Igen, ez édesapám portréja, úgy gondolom, hogy ezt a díszruhát életében csak a millenniumi ünnepeken viselte, akkor is bizonyára kényszerűségből, mert ruházkodásában meglepően egyszerű és igénytelen volt.

— Apám — folytatja Széll József — a régi tábla-bírói típus klasszikus megszemélyesítője. Nyílt, csontos arcán valami szokatlan olimpusi nyugalom ült. Hangja kimérten, vontatottan, csöndesen csengett tömött bajusza alól. Volt valami patriarkális a modorában. Minden nagyképűség nélküli tekintély volt. Tulajdonságaiban uralkodó vonás volt a határozottság. Ez így van, vagy úgy van és punctum. Álláspontja lerögzítése után nem lehetett vele vitatkozni.

— Ezt a tulajdonságot úgylátszik excellenciád maradtalanul örökölte édesapjától, — vetem közbe.

— Lehet — vágja rá az imént példázott rövid határozottsággal a belügyminiszter . . .

Széll Ignác gyermekkoráról és ifjúságáról beszélgetünk.

— Édesapám 1845 augusztus 13-án született a vasmegyei Gosztonyban. Édesapja — vagyis nagyapám — Széll József vasmegyei főispán, majd később országgyűlési képviselő volt. Elemi iskoláit Sopronban, a gimnáziumot Szombathelyen, jogi tanulmányait Budapesten végezte. 1869-ben Vas megye tiszteletbeli aljegyzőjévé nevezték ki. 1870-ben a vasmegyei végi, 1871-ben a szombathelyi járás szolgabírája lett. 1877-ben Vas megye alispánja. Mint alispán ő készítette elő a szombathelyi lovassági ezred laktanyaépítését. Több helyi érdekű vasút létesítését szintén apám kezdeményezte. A Tisza Kálmán alatt 1879-ben egybehívott közigazgatási szaktanácskozásban mint akkori alispán szintén részt vett. 1893-ban a belügyben osztálytanácsos lett, ahol előbb a vármegyei, majd a közjogi osztályt vezette. 1885-ben miniszteri tanácsosi címmel a községi főosztály élére került. 1893-ban valóságos miniszteri tanácsos, majd államtitkár, valóságos belső titkos tanácsos lett.

— Ime ez a rövid váza és jelző állomásai édesapám közéleti pályafutásának — mondja Széll József — s ha most idézem az Ő felejthetetlen alakját, meg kell állapítanom, hogy államtitkári székig való emelkedését, nagy tekintélyét nem nagybátyámnak Széll Kálmán akkori miniszterelnöknek köszönhettem — hanem tehetségének, imponálóan hatalmas közigazgatási tudásának, rendkívüli képességeinek, amelyek már a szolgabírói székben mutatkoztak.

A közigazgatás virtuóza

— Milyen elveket és metódusokat érvényesített excellenciád édesapja a közigazgatásban? — kérdem Széll Józsefet.

— Amint már előljáróban említettem, édesapám közigazgatási tudása rendkívül kiterjedt volt. A közigazgatást az irányító nagy elvektől kezdve a legaprólékosabb gyakorlati részletkérdésekig töviről-hegyire ismerte. Olvasottsága is tekintélyes volt, de gyakorlati ismereteinek bámulatosan széles horizontja messze felülmúlta

elméleti, bár tekintélyes tudásának kereteit. Viszont szel-
leme nyugtalan volt, mindig valami újat, valami mást, a
megszokottnál eltérőt keresett. Azt tartotta, hogy vala-
mint az élet megszámlálhatatlan konkrét közigazgatási
esetei valamennyien különböznek egymástól, nincs kettő,
amely teljesen egyforma lenne, úgy nem szabad soha
sablonosan eljárni a közigazgatási kérdések megoldásá-
nál sem, hanem minden egyes esetet a saját különleges
elbírálásában kell részesíteni. Valóságos virtuózitást,
nagy szellemi tornát fejtett ki abban, hogy egyes konkrét
eseteket sohasem egyformán intézzen el, hanem mind-
egyiket külön a maguk sajátossága szerint. Apám kezé-
ből sohasem ment ki két egyforma intézkedés. Agya
kaleidoszkopszerűen volt berendezve, minden konkrét
esetnek az élet szövevényébe beható valamennyi vonat-
kozása, mint nyílt könyv feküdt előtte feltárva s soha-
sem lehetett tudni, hogy a konkuráló szempontok közül
az adott esetben, melyik lesz az ő felfogása szerint a
döntő mozzanat, amelynek szemszögéből az esetet el-
bírálni fogja.

— Ezért igen sokszor egészen meglepőek voltak
elintézései. Olyan szempontokat ragadott ki és vett az
elintézés alapjául, amelyek fel sem merültek, sőt örökre
zárva maradtak azok előtt, akiknek agya nem volt
annyira boncolásszerűen berendezve, mint az övé. Sok-
szor olyan irányban indult, hogy a kételkedők fej-
csóválva követték és csak akkor bámultak el, amikor
nem sejtett gyorsasággal a célhoz értek. Például, amikor
az állampolgárságról szóló törvénynek egy homályos
intézkedését a — vadászati törvénnyel világította meg.
A kisujjában lévén minden törvény és szabály, egyszerre
valamennyinek szempontjából nézte a konkrét esetet is.
Ez a kifűnő ismeret nem pusztán a hosszas gyakorlat által
halmozódott össze az ő memóriájában, mert apám min-
den új törvényt és szabályrendeletet megjelenésekor
külön alapos tanulmány tárgyává tett. Jóformán betanulta.
S mindez nem tette úgynevezett „paragrafus-nyar-
galóvá“, sőt ő az eléje kerülő ügyekben sohasem az
aktát, hanem az életet látta s főtörekvése nem az volt,

hogy ha török-szakad egy-egy merev paragrafusnak érvényt szerezzen, hanem mentől célszerűbben, egyszerűbben és igazságosabban járjon el.

**„Nem a hiúság bánt, —
az igazságot sajnálom”**

— Erre vonatkozólag — folytatja Széll József — jellemző édesapámnak egy keserű megállapítása, amelyet akkor tett, mikor valamely homályos szabály kérdésében az akkori államtitkár az övével ellenkező, merevebb álláspontra helyezkedett. „Nem a hiúság bánt, hanem az igazságot sajnálom” — mondotta.

Miután a címben „Apák és fiúk”-at írtam, megkérem a belügyminiszter urat, beszéljen magáról is ebben a vonatkozásban.

A miniszter szabadkozik. Apja fia. Sohasem beszél magáról s azt sem szereti, ha róla úgynevezett „intimitásokot” írnak, de legkevésbé, ha dicsérik.

Rengeteget dolgozik és hatalmas elfoglaltságára igen jellemző epizódot figyelhettem meg a napokban.

Darányi Kálmán miniszterelnök Berlinből való hazaérkezésekor történt. A kormány tagjai ünnepélyes feketében, cilinderesen jöttek ki a Keleti-pályaudvarra. Természetesen Széll József is felöltötte ünneplőjét és cilinderét. Igenám, de a belügyminiszter úr kezében ott volt jellegzetes sárga aktatászkája is. Ez a táskás — mi tagadás — élénk színfolt volt az ünnepi feketében álló kormány tagjai között.

A kegyelmes úr derűsen honorálja észrevételemet.

— Hát igen — mondja — szeretek dolgozni. A munkairánti szeretetet minden bizonnyal édesapámtól örököltem. Látni kellett azt, milyen fáradhatatlanul dolgozott és milyen ritka gyorsasággal intézte el az aktákat. A restanciának kérlelhetetlen ellensége volt. Erre vonatkozólag egy érdekes esetet említhetek.

— Amikor a belügyben átvette a községi osztály vezetését, új ügybeosztást léptettek életbe, aminek kö-

vetkeztében a minisztériumban levő összes darabokat újra kellett felosztani. A gonosz véletlen folytán majdnem valamennyi hátralékos darab apámhoz került, úgy hogy többszázra menő igazi, hamisíthatatlan „restancia” vigyorgott rá íróasztaláról. Más hónapokig vesződtött volna ezzel a százfejű hidrával, de ő kiadta a rendeletet az ügyosztály előadóinak, hogy két hétig semmi mással ne foglalkozzanak csak a hátralékkal. Ő maga pedig megtette, hogy két hétig az ügyosztályba érkező egész postát — mely valamennyi referense között oszlott volna meg — egymaga dolgozta fel és természetesen elvégezte mellette rendes osztályfőnöki teendőit is.

— Különben rendesen igen korán járt be a hivatalba s mire a fogalmazó urak bejöttek, ő már 2—3 órát dolgozott.

A táplánfai földesúr

Az idő közben veszedelmesen haladt. A belügy-miniszter úr kérésemre most nem az államtitkárról, hanem a táplánfai földbirtokosról, Széll Ignácról, az emberről beszél.

— Apámnak szép kis birtoka volt Táplánfán. Mintagazda volt, szerette a gazdálkodást, de mégsem tudta egészen lekötni, mert nagyobb volt benne a hivatal iránti szenvedély. Ő úgy élvezte a száraz aktákat, mint más — mondjuk a társadalmi szórakozásokat.

És milyen volt a magánéletében? — kérdem.

— Környezetével a falusi nemes fesztelen, szeretetreméltó patriarkalizmusával érintkezett. Ennek köszönhetette nagy népszerűségét. Az a bizonyos gög, amely magasabb hivatalnokoknál a kisebbek irányában nem ritka, előtte ismeretlen fogalom volt. Mindenki könnyen közelíthette meg és szíve, esze az első érintésre megnyílt, ha bizalommal fordultak hozzá. Ezzel lehet magyarázni, hogy apámat a minisztérium tisztviselői — jól lehet akkor alig volt 50 éves — maguk között „Náci bácsinak” hívták. Tudása közkinccs volt, amelyből mindenki egyformán fogyasztott. Így emelte magához

munkatársait s így érezte magát mindenki okosabbnak abban a tudatban, hogy bármely pillanatban részt kérhet „Náci bácsi” bölcsességéből . . . Tanácsai, melyeket ilyenkor osztogatott, aranymondások, melyek mint a közigazgatás leírhatatlan „szállóigéi” szájról-szájra jártak. Ezekben nyilatkozott meg tősgyökeres magyar humora.

— Egy fiatal tisztviselővel egyszer a közigazgatási reformról beszélgetett. Az illető, aki maga is reformtanulmányokkal foglalkozott, azon töprengett, hogy „induktív” vagy „deduktív” irányban kellene eljárni. Apám erre felhúzta a szemöldökét és a feltett kérdésre így válaszolt: „Tudja öcsémuram, ebben bizony én nem adhatok tanácsot, én ugyanis a magam részéről nem induktív, vagy deduktív, — hanem „produktív” irányban szeretek dolgozni”.

Széli Ignác és Pitt . . .

— Rengeteg jóízű anekdóta és szellemes aperszü maradt fel édesapám után — mondja Széli József.

— Egyet még elmondok. Egy ízben X. fiatal segéd-fogalmazó, aki különben szellemi kvalitásának tudatában nem egyszer vétett az alkalmazkodás szabályai ellen, a következőképpen fakadt ki apám előtt, midőn édesapám az ő fogalmazványait szokása szerint keresztül-kasul átjavította: „Szörnyű az én helyzetem, ha meg gondolom, hogy Pitt már 21 éves korában Anglia miniszterelnöke volt, nekem pedig itt kell nyögnöm méltóságod alatt”.

— Ez igaz is barátom — válaszolt erre apám — csakhogy az Pitt volt, maga meg csak „pitli” . . .

Széli Ignác helyén

Széli Ignác és testvérbátyja Széli Kálmán közötti rokonvonásokról beszélgetünk.

— Kevés volt a hasonlatosság apám és bátyja Széli Kálmán között. Valahogyan egészen különböző termé-

szet, felfogás és vérmérséklet uralkodott bennük. Egyébként apám külsejében is sok ellentmondás volt. Széll Kálmánnak öccse volt, de olyan volt, mintha bátyja lett volna. Arcra hideg, szinte mogorva ember, de szíve érzékeny és puha volt. Széll Kálmán ezzel szemben derűsebb, mosolygósabb volt. Apám mozdulatai lassuk voltak, holott gyorsan és lázasan dolgozott. Egész külseje, modora, ruházata az ódonságot és a rideg konzervatívizmust idézte, pedig a haladás, a tökéletesülés egyik legtevékenyebb úttörője volt a közigazgatás terén, aki a legmodernebb tanokat játszi könnyedséggel olvasztotta be a magyar nemzeti tradíciókból sarjadozott közigazgatási dogmák közé.

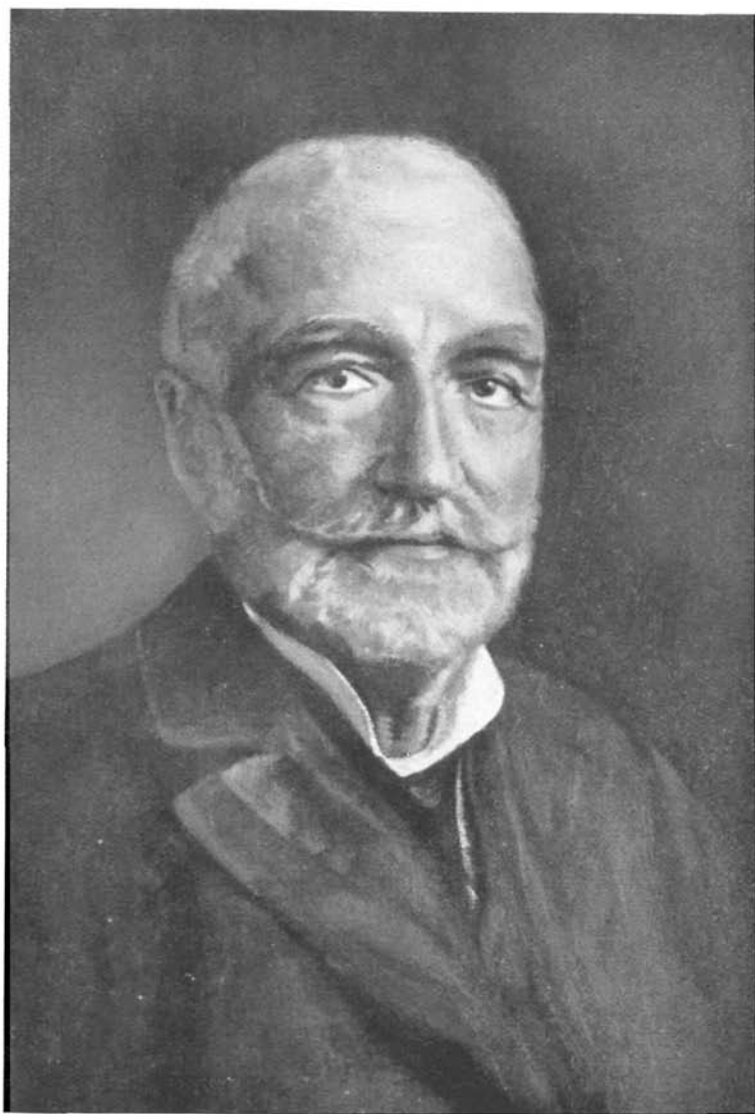
Édesapjának halálával kapcsolatosan mond el még a belügyminiszter úr egy érdekes emléket.

— 1914 március 22-én halt meg édesapám — mondja Széll József. — Halála napján délután részt vett Vass Józsefnek, a tragikus hirtelenséggel elhunyt népjóléti miniszternek, mint a Szent Imre kollégium igazgatójának Szombathelyen tartott első böjti konferenciáján. Erről a konferenciáról gyalog indult haza Szily János utcai lakására, a kapunál azonban hirtelen rosszul lett és sajnos még aznap meg is halt.

A fájdalmas visszaemlékezéstől fátyolozott lesz a belügyminiszter hangja. Néhány percig maga elé mered. Azután hirtelen az órára pillant. Feláll. A miniszter ezerirányú elfoglaltsága határt szab a fiúi kegyeletnek is.

A rövid ebédutáni pihenő után már száguld az autó vissza a várba az Országház-utcai palotába, ahol Széll Ignác szellemében a legméltóbb utód, Széll Ignác fia irányítja a belügyi közigazgatásnak minden időkből oly bonyolult gépezetét.

SZTRANYAVSZKY GÉZA

(Rep. Sztranyavszky Sándor tulajdonában
lévő festmény után)

SZTRANYAVSZKY SÁNDOR

(Brunhuber felv.)

SZTRANYAVSZKY GÉZA – SZTRANYAVSZKY SÁNDOR

Ami Gesztnek a Tisza, Rátótnak a Széll Kálmán, Dánosnak a Wekerle, az Balassagyarmatnak a Sztranyavszky név.

Akik Sztranyavszky Sándort csak az országos politikából — mint képviselőt, főispánt, államtitkárt, házelnököt, majd mint minisztert — ismerik, aligha tudják megérteni azt a szeretetig fokozódó lelkesedést és megbecsülést, amellyel megyéjében, Nógrádban, de különösen születési helyén Balassagyarmaton övezik Sztranyavszky Sándort.

A közismerten erősakarátú, ellentmondást nem tűrő, kemény férfi, aki pályafutásának minden polcáról csupa erőt és hajlíthatatlanságot sugárzott — a magánéletben, baráti körben, de főleg szívéhez nőtt megyéjében maga a megtestesült közvetlenség és szívélyesség. Mintha kemény arckifejezése csak amolyan politikai gunya volna, amelyet Gyarmat határában egyszerre ledob magáról...

A megye „Géza bácsija“

De nem is kutatom az okát, csak megállapítom, hogy Balassagyarmat minden rendű és rangú polgára, mint pater familiásról beszél Sztranyavszkyról. Nógrád megyében még az ellenségei sem ellenségei, csupán ellenfelei, akik a harc hevében sem tagadják meg Sztranyavszky Sándor emberi értékeit.

Meg kell azt is állapítani, hogy Sztranyavszky Sándor nevét és tekintélyét ragyogóan dekorálja és öreg-

bíti az a tisztelet, amelynek Sztranyavszky Sándor édesapja, a megye „Géza bácsija” örvendhetett.

Sztranyavszky Géza nem volt politikus, nem sütkérezhetett tehát a politikának sokszor kétes értékű bengálifényében, de akik ismerték azt a puritánságában is kimagasló életet, amelyet Balassagyarmat királyi közjegyzője folytatott és azt az áldásos munkát, melyet a marcali földesúr halála napjáig a köz- és egyedek érdekében kifejtett — azok Sztranyavszky Gézát méltán a közéletnek nagy egyéniségei mellé állítják.

Mindig hálás feladat végigmenni egy-egy fényesebb pályafutás, egy-egy emberi karrier zsinórpályáján. Megkeresni a lelki kapcsolatot és adottságokat a két generáció, az apa és fiú között. Mennyi az átöröklődés és mennyi a született zsenialitás, amelyet a Teremtő csak az átlagonfelüli embernek adományoz.

Messze a város zajától, a Gellérthegy déli lejtőjén, Szület-utcai dolgozószobájában kerestem fel Sztranyavszky Sándort, hogy beszéljen édesapjáról és magáról: a nógrádmarcali kúriától 28 éves képviselőségen át egészen a miniszteri szélig.

Virágoktól és zöldektől erdővé varázsolt télikertbe megyünk át. Ügylátszik a természetet imádó Sztranyavszky Sándor itt érzi magát a legjobban.

— Az én boldogult jó apámról beszéljek? — ismétli kérdésemet a kegyelmes úr — miközben mély, őszinte férfisóhaj tört ki melléből. Most nem pattog a hangja, nem szótagolja érces, zamatos palócossággal, amely úgy hozzátartozik a magyar közéletnek e markáns, színes egyéniségéhez. Most kegyelettel emlékező gyermek, aki nem tud szabadulni a meghatottságtól, amikor apjáról beszél. Ötvenhatéves korban szülőkről ilyen el-lágyulással beszélni: csak olyan gyermekek szoktak, akik a szüleikhez a szeretetnek nem szokványos mértékével ragaszkodnak. A szeretet pedig Sztranyavszky Sándor és édesapja között megyszerte közmondásos volt.

— Nem tudom, hogy nem véték-e éppen a kegyelet ellen — mondja némi tünődés után — ha róla a nyilvánosság előtt beszélek, aki életében oly szerény és pu-

ritán volt. Atyám nem volt politikus, nem volt közéleti ember, de mint megyéjének tekintélyes polgára, már társadalmi pozíciója folytán is sokat szerepelhetett volna a nyilvánosság előtt, ha nem lett volna előtte oly idegen a személyi kultusz és a hivalkodás. A megye jól ismerte édesapám irtózását minden ünnepléstől és ez a felismerés meghatóan jutott kifejezésre halála után is. Amikor Balassagyarmat városa a Városháza tanácsterme számára megfestette édesapám arcképét, azt rendkívül tapintatosan, csendben, minden ünneplés nélkül az ő szelleméhez hűen helyezték el. Ha én most mégis szakítok az ő elveivel — folytatja Sztranyavszky Sándor — és a nyilvánosság előtt beszélek róla, teszem azt azért, mert apám a régi magyar urak ama fajtájából való volt, akinek életmódja, emelkedett szelleme és gondolkodása mintaképül állítható a mai magyar társadalom elé.

— Ez a megállapítás nem szubjektív és elfogult, mert mindenki, aki édesapámmal összeköttetésbe került, nem tudta magát kivonni az ő szuggesztív úri lényének hatása alól.

— Apám hithű és alázatos protestáns lélek volt, aki egyházában mindig a legnagyobb munkát vállalta, azzal az önzetlenséggel, amely egyébként minden ténykedésében megnyilatkozott. Éppen, mert vallásos lélek volt, féltő gonddal ápolta és őrizte barátságát más felekezetek tagjaival szemben is.

A nógrádmarcali kúria

A nógrádmarcali családház békéjét és derűjét ecseteli megkapó színekkel Sztranyavszky Sándor.

— Apám a békebeli magyar úr tipikus megismerős volt. Szerény és egyszerű, de ugyanakkor tekintélytartó is. Nem volt harcias, de maradéktalanul érvényesítette akaratát. Én mint egyetlen gyermeke élveztem az egyetlenegy privilégiumát, amelyet boldogult apám még különös atyai jóságával tetézett. Anyámat, Aninger Ilonát — aki a megye egyik legrégebb, patricius családjának leánya volt — sajnos kétéves koromban elveszítet-

tem és így édesapámra hárult a feladat, hogy neveltetésem közvetlenül irányítsa. A viszony apám és köztem, már e körülmények révén is, túlment az apa és fiú közti szeretet szokványos határain. Amidőn gyermekkoromban megkérdezték egy ízben apámtól, hogy miért nem nősül meg ismét, apám ekként válaszolt: „Feleséget tudnék kapni, de fiamnak édesanyját nem.” Ebben a megnyilatkozásban azt hiszem megvan minden, amit egy gyermek édesapjáról a szeretettel kapcsolatosan egyáltalán mondhat.

— Apám mintagazda volt — folytatja a kegyelmes úr. — A gazdálkodás iránti szeretetet, no meg hozzáértést örököltem. Imádta Marcalt s még idősebb korában sem volt hajlandó Gyarmatra költözni, ahol pedig irodája volt. Naponta tette meg inkább kocsin az oda-vissza 20 kilométeres utat, minthogy megváljon szívéhez nőtt birtokától.

Édesapja társadalmi szerepe felől érdeklődöm a kegyelmes úrnál.

— Apám társadalmi élete és szerepe kevésbé a politika, hanem inkább az egyszerű szegény nép napi problémái és gondjai irányában fejlődött ki igazán. Sokat törődött a szegénysorsúak ügyével. Évtizedeken keresztül állt az iskolai gondnokság élén, ahol nagy szeretettel istápolta az elesett gyerekek sorsát. Politikával csak annyiban foglalkozott, amennyiben Balassagyarmaton és annak kerületében évtizedeken át volt a szabadelvű párt elnöke s mindenestre említésre méltó az is, hogy az 1905-ös nagy szabadelvű bukás idején én mint ifjú ember már erősen exponáltam magamat az akkori függetlenségi, tehát ellenzéki jelölt érdekében, de viszont három év multával, Tisza Istvánnak a felsőházban a boszniai annexióval kapcsolatos beszéde hatása alatt édesatyámat és nagybátyámat kértem fel arra, hogy az akkori nem politikai, hanem a Tisza vezetése alatt álló Nemzeti Társaskörbe ajánljanak be. Attól kezdve édesapámmal együtt egy politikai pártban, a Nemzeti Munkapártban, előbb mint szerény egyszerű közkatona, később, mint országgyűlési képviselő, a véderő vita és annak Tisza

István által történt megszavaztatása idején nehéz időkben álltam csafasorban Tisza István politikája mellett.

— 1914-ben, amikor a harctérre mentem, édes jó atyám kísért fel ezredemhez Kassára. Az ő szeretete és aggodása kísért, amíg kint az orosz fronton jártam.

A forradalom előestéjén

— A háborús parlament működését szíveskedne excellenciád néhány szóval vázolni — kérem Sztranyavszky Sándort.

— A háború alatt Tisza bukása után bomlasztó, defetista hang kapott lábra, nemcsak az országban, hanem magában a Ház tanácstermében is. Ennek a szellemnek tudható be, hogy a nemzet a nagy megpróbáltatások küszöbén nem rendelkezett kellő ellenálló erővel a bomlasztó törekvésekkel szemben. Amikor erős és egységes nemzeti közvéleményre lett volna szükség, akkor egyes politikai dilettánsok gyékényen árulták minden nemzet legszentebb kincsét: a nemzeti érzést. Én annak idején elsők között figyelmeztettem a képviselőházban az ellenzéki pártokat, hogy a bolsevik veszedelemmel szemben ne akadályozzák meg az egységes nemzeti közvélemény létrejöttét, mert különben Magyarországon is megismétlődhetnek az oroszországi fordulatok. Ismételtem — mint annyi más sok józan politikus — de sajnos nem találtam meghallgatásra és a forradalom feltartóztathatatlannul indulhatott el pusztító útjára.

A lelkek megbékülése

— A forradalom alatt nem hagytam el az országot — folytatja Sztranyavszky Sándor — hanem lent maradtam nógrádmarcali birtokomon, ahol a község népe nem egy ízben védett meg engem és családomat a fővárosból leutazó garázda elemekkel és vörös katonákkal szemben. Ezután jött az első nemzetgyűlés, de én a nekem felajánlott mandátumot nem fogadtam el, mert egyelőre tar-

tózkodtam minden közéleti szerepléstől. Mikor azonban Bethlen István lépett a kormány élére, kérésére 1922-ben elvállaltam Nógrád- és Hont vármegyék főispánságát. Ezt az időt közéleti munkásságom legeredményesebb fejezetei közé sorozhatom. Rengeteget fáradoztam a két-
tős vármegye politikai, gazdasági és társadalmi konszolidációja érdekében — megállapíthatom eredménnyel — mert, hogy csak egyet említsek: a salgótarjáni munkásokat sikerült maradéktalanul megnyernem a keresztény nemzeti eszme számára. Büszkén állapíthatom meg — mondja Sztranyavszky Sándor — hogy a Kormányzó Úr Őfőméltósága főispánságom alatt kétszer is kitüntette magas megjelenésével vármegyémet. Jól esett a Kormányzó Úrnak, hogy ottlétekor a felekezetek papjai együttesen járultak eléje és ezzel mintegy demonstrálták azt a nagy lelki egységet, amely a vármegyében uralkodott.

— 1926-ban belügyi államtitkár lettem, régi barátom és volt képviselőtársam Scitovszky Béla mellett.

— Főispánságom és belügyi államtitkárságom ideje alatt édes jó atyám figyelő szeme és aggodó szerető szíve kísérte minden lépésemet és hogy a vármegyében olyan szeretettel és megértéssel fogadtak, azt mindenekelőtt és elsősorban neki, az őt körülövező szeretetnek köszönhettem, aki féltő gonddal és az édesanyát is helyettesítő aggodó szeretettel kísérte mindhalálig politikai pályámon tett — mondhatnám — minden lépésemet. Az ő elmulása megrázta az egész lelkemet és azt az ürt, amelyet az ő távozása okozott, soha senki pótolni nem tudta.

A miniszter — a „jó gazda” ...

A Nemzeti Egység Pártja elnökségére, majd későbbi Ház elnökségére terelődik a szó.

Sztranyavszky Sándor elhárítja az érdeklődést és megjegyzi:

— Ez utóbbi tíz-tizenkét év annyira a közelmúlté még, hogy arról nem kívánok ezúttal beszélni. Ez az idő

már maguk, fiatalok előtt zajlott le és ennek már maga is krónikása lehet.

Miközben ezeket mondja Sztranyavszky Sándor, felrajzik előttem miniszterségének néhány kiemelkedő eseménye.

Miniszterségének első napjaiban meg kellett tanulni a tárca költségvetését, mert a tárgyalás folyamán már ő képviselte a minisztérium büdzsáját s az a beszéd, amelyet a költségvetés tárgyalásakor mondott, igazolta, hogy nem csak megtanulta azt, hanem tudja is, hogy mi a feladata. A költségvetés tárgyalása után két törvényjavaslatot képviselt: az új szesz törvényt, a pénzügyminiszterrel együtt és a hegyközségit, ő maga. Mindkét törvényt sikeresen megcsinálta s a végrehajtáson mulik a siker beváltása. Ő dolgozta ki és öntötte formába az új földreformjavaslatot, a házhelyakció törvényjavaslatot, a gazdasági felügyelőség munka- és ügykörének újabb szabályozásáról szóló törvényjavaslatot. A Felvidék visszacsatolásával kapcsolatosan a földművelésügyi tárcát érdeklő kérdésekben ő tette meg a kezdeményező lépéseket és ő volt az, aki elsőnek hirdette, hogy a visszatért országrészt mihamarabb, minden késedelem nélkül minden vonatkozásban vissza kell kapcsolni az anyaország vérkeringésébe.

A disszidálás . . .

Kivételesen gazdag és nagyvonalú miniszteri működése elé az ország, de különösen a gazdatársadalom a legnagyobb várakozással tekintett. A föld népének és a földnek szeretetétől áthatott földművelésügyi miniszter korszakos reformokon dolgozott, amikor hirtelen felállt a bársonyszékből, fogta aktatáskáját és távozott . . .

Az ország közvéleményét valósággal a döbbenet erejével érte Sztranyavszky Sándornak váratlan megváltása a földművelésügyi tárcától. Még jól emlékeztet a magyar politikai életben szinte páratlan kormányváltás, amelyet Sztranyavszky Sándornak, két miniszterfarsának és 62 képviselőnek a kormánypártból való kiváltása okozott.

Az ország közvéleményének egy részét sikerült egy ideig Sztranyavszky és disszidált társai ellen ingerelni. A diákságot kivezényelték tüntetni az utcára, a Parlament elé. Az irányított sajtó nap-nap után úgy állította be Sztranyavszkyt, mint aki „el akarta gáncsolni Imrédy Béla reformjait . . .”

Sztranyavszky Sándor férfiasan, szó nélkül állta a pergőtűszerű támadásokat. Nem válaszolt, nem nyilatkozott mind mai napig az Imrédy-kormányból való távozásának igazi okairól. Sztranyavszkynak ebben a magatartásában Tisza István-szerű gesztus volt, aki saját igazának és igazsága melletti döntő bizonyítékainak birtokában szintén némán állt a félrevezetett forradalmi tömeg hangulatorkánjában.

Ma már a politikailag érettebb társadalom előtt nem ismeretlen többé Sztranyavszky Sándor visszavonulásának igazi háttere. Ma már jól tudják, hogy Sztranyavszky Sándor nem „reformokat akart elgáncsolni”, de igenis férfias gerincességgel szállt szembe az emlékezetes minisztertanácsban a miniszterelnöknek a magyar alkotmányosságot mélyen érintő törekvéseivel szemben.

De igazolva van a felvidéki miniszterrel való parlamenti incidensében is, mert a „benesi szellem eltüntetésé” alatt Sztranyavszky Sándor nem a felvidéki párt szellemét értette, hanem a Felvidék és az anyaország között fennálló válaszfalnak mielőbbi eltüntetését, a *corpus separatum* jellegének megszüntetését.

A politikai elvakultság azonban az értelem és a tények kiforgatásával megsütötte a maga kis politikai pecsenyéjét és az olcsó demagógia egy csapásra az ország leggyűlöltebb emberének állította be Sztranyavszky Sándort.

„A minisztertanácsi jegyzőkönyv beszél helyettem . . .”

Sztranyavszky Sándor figyelemmel hallgatja véleményemet a közvélemény helyes tájékozásának szükségességéről. Ő is úgy véli, hogy a háttérben megbúvó poli-

तिकai „dugárusokról” egyszer le kell rántani a leplet. Mégis, mikor arra kérem, hogy mondja el a válságot ki-robbantó minisztertanácsnak lefolyását, habozás nélkül kitérő választ ad.

— Én erről nem kívánok nyilatkozni — mondja Sztranyavszky Sándor. — A minisztertanácsi jegyzőkönyv eleget mond helyettem. Ennek napfényrekerülése viszont már történelmi feladat . . .

Sztranyavszky Sándor feláll, némán összefonja kar-jait. A hatalmas fizikumban — érzem — pattanásig feszülnek az indulatok. De hallgat . . .

A vendégszerető magyar házigazda szivélyességével az ajtóig kíséri s miközben erőtejes, férfias kézzorítást érzem, eszembe ötlük egy kép:

A Tenyészállatvásár megnyitására történt: Horthy Miklós Kormányzó Úr kíséretével sorra végigszemlélte a gazdák kiállított tenyészállatait. Az egyik karám feltűnő szép birkái és juhái előtt kipirult arcú, délceg gazda állott. A Kormányzó Úr melegen rázta meg a dicséret örö-métől sugárzó kiállítónak a kezét: a gazda Sztranyavszky Sándor volt.

Mint Ház elnök méltóan reprezentálta Tisza István, Apponyi Albert, Szilágyi Dezső, Justh Gyula, Berzeviczy Albert és Gaál Gaston örökét. A parlament ünnepségein dekoratív megjelenése fényesen emelte ki mindig a tör-vényhozás méltóságát.

Bennem maradandó emléket Sztranyavszky Sándor-ról mégsem a magas közjogi méltóságban ülő Ház elnök, hanem a juhái, birkái előtt álló magyar gazda ébreszt. Az ő lelkeségében — szerintem — élesebben rajzolódnak ki a magyar föld, a magyar rög, a magyar mezőgazdasági kultúra kontúrjai, mint a politikáé.

A magyar úr és a magyar gazda típusa ő, dacára annak, hogy már 23 éves korában, mint Nógrád megye törvényhatósági bizottságának tagja eljegyezte magát a politikával.

A „mintagazda” Sztranyavszkyt láttam én a föld-mívelésügyi miniszteri bársonyszék előtt is, miniszteri expozéja alatt és a Ház termének gótikus díszei helyett

méltóbb háttérül a magyar rónák végtelen barázdáit és rajtuk millió dolgozó magyart, akiknek életét és érdekeit Sztranyavszky Sándor mindig legbensőbb szívügyének tekintette, egész erejével és tehetségével hűségesen képviselte.

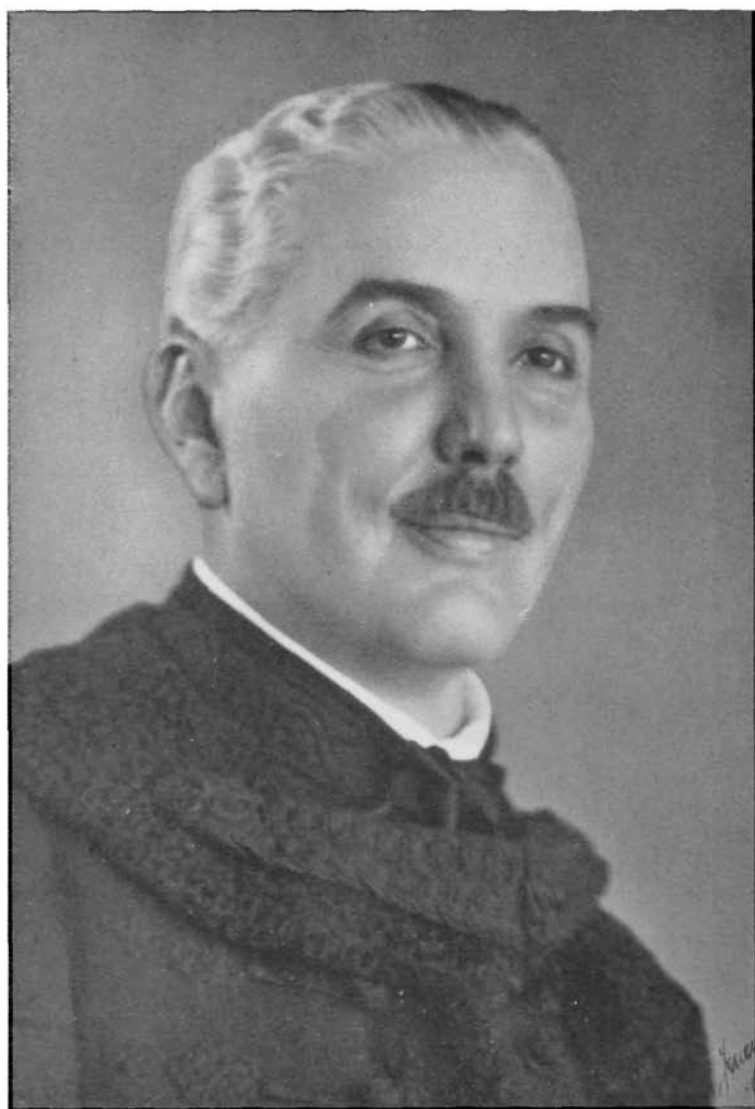
Úgy érzem, hogy az édesapa onnan felülről, a túlvilág messzi régióiból megnyugvással és megelégedéssel tekinthet le a fiúra, aki nem eredménytelenül törekedett méltónak lenni az apához: igaz emberhez és hű magyarhoz.

TASNÁDI NAGY GYULA

(Rep. Tasnádi Nagy András tulajdonában
lévő eredeti ceruzarajzról)

TASNÁDI NAGY ANDRÁS

(Jeny Anka felv.)

TASNÁDI NAGY GYULA – TASNÁDI NAGY ANDRÁS

A tudományos élet egén ragyogó fényes csillagok mellett mindig ott találhatjuk azokat a bolygókat is, amelyeket laikus szemmel ugyan alig láthatunk, de fényük intenzitása és értéke nem marad a szikrázó nagy égítetek mögött.

Ezzel az analógiával tudom talán a legbeszédesebben érzékeltetni azt a tudományos értéket, amelyet Tasnády Nagy András édesapja, Tasnádi Nagy Gyula egyénisége, hasznos és áldásos munkálkodása a magyar történelmi kutatás számára jelentett.

A széles közvélemény — amelynek körében tudományos történelmi kutatással nemigen foglalkoznak — keveset hallhatott Tasnádi Nagy Gyula nevééről, aki életét nem a mindenki számára érthető történelmi képek feldolgozására, hanem csupán a szakkörökben méltányolt kutatás és forrásközlés hálátlanabb szerepének szentelte.

A magyar történelmi tudomány értékei között azonban mégis jelentékeny Tasnádi Nagy Gyula neve, aki a híven közölt kútfők ezreivel, mintaszerű törvényfordításokkal, középkori, de az újabb történelem sok becses emlékével is megajándékozta a magyar történettudományt s metodikai tekintetben irányt szabott az utána következő nemzedékek forráspublikáló munkásságának.

Hálás és érdekes feladat a történelmi megrázkódtatásuktól terhes most zajló korszak krónikásának felidézni annak a magyar tudósnek emlékét, aki gondolatvilágában, életszemléletében a békés patriárkális Magyarország fia, tudományos felfogásában, törekvései-

ben és munkásságában viszont a tudományos haladás harcosa, a modern tudományosság buzgó építő munkása volt.

A t. Ház elnöke beszél édesatyjáról

Külön színt kap az emlékezés Tasnádi Nagy Gyuláról azáltal, hogy róla interjú formájában a leghivatottabb tolmács, édes fia, a magyar országgyűlés képviselőházának elnöke beszél gyermeki kegyeletének soha el nem halványuló érzéseivel.

A képviselőház elnöki hivatalának finom pompájú fogadózában ülök szemben Tasnádi Nagy Andrással. A főfalat László Fülöpnek a Kormányzó Úrról készített életnagyságú festménye díszíti. A gótszerű hatalmas ablakon merészen tör be a kora téli napsugár. A szikrázó napfényben még fehérebben csillog a t. Ház elnökének ezüstös haja, amely hatásos keretet nyújt fiatalos, szép férfias arcának. Szivarra gyűjt a kegyelmes úr és templomi csendben, amelyből száműzve vannak a közbeiktatások, elnöki rendreutasítások és a klotürlámpa, elmereng a múlt felidezésében és beszél atyjáról, előtanulmányok, jegyzetek nélkül, mint a folyammá dagadt patak, búzrog és tör elő a fiúi szív lüktetéséből az emlékezés és plasztikus tömör mondataiból hatásosan rajzolódik ki Tasnádi Nagy Gyulának, az embernek és tudós-
nak fizikai és lelki alakja.

— Édesapám mint Tasnádi Nagy Károly (aki Deák Ferenc mellett osztályfőnök volt az igazságügyminisztériumban) és Ujházy Paulina gyermeke, a szabadságharc legvirharosabb időszakában 1849-ben született a gömörmegyei Harkácson. Anyai nagyatyja az az Ujházy László volt, aki 1848-ban a sárosi főispáni széket töltötte be, 1849-ben egészen a kapitulációig Komárom kormánybiztosa volt s mint Kossuth híve, mindenét itt-hagyva, maga is Amerikába emigrált és ott egy ideig Kossuth kormányzó washingtoni nagykövete is volt.

— Családunk tagjai birtokos köznemesek, megyei,

városi tisztviselők, többen református papok is voltak. Egyeneságú őseink Mészáros Nagy János tasnádi hajdúvitéz és Ujházy Ábrahám rozsnjóbányai gazdag polgár, a XVII. század első évtizedének végén szinte pontosan egyidőben jutottak címeres nemesi levélhez. Bocskay hajdúját Báthory Gábor fejedelem, a bányaváros szenátorát II. Mátyás király emelte nemesi rangra. A következő két évszázadban a hajdúvitéz ivadékai — a Tasnádi Nagyok Szabolcs, Zemplén, Gömör vármegyékben éltek.

Amikor Tasnádi Nagy András családjának historikumában nagyatyja, Tasnádi Nagy Károly életének ahhoz a szakaszához ért, amidőn Kossuth kormánya őt állította elnökül a rögtönítélő forradalmi törvényszékekkel szemben a legális és szakszerű bíraskodás elvét képviselő új országos törvényszék élére — lehetetlen nem gondolni az unokára, a volt magyar pecsétőrre, aki nehéz időkben tartotta kezében Justitia mérlegét.

— Nagyapám — folytatta Tasnádi Nagy András — a szabadságharc bukása után a nemzet nagy többségével együtt a passzív rezisztencia álláspontjára helyezkedett. Birtokára vonult vissza és 1860-ban bekövetkezett haláláig a gazdálkodásnak és gyermekei nevelésének szentelte életét.

— Apám az elemi tanulmányokat és a két első latin osztályt nagyapám gondos irányítása mellett végezte. Tizenkét éves volt édesapám, amikor nagyapám meghalt. Világnézetének és politikai felfogásának kialakításában döntő szerepe volt apja tanításainak és a környezetében szerzett gyermekkori benyomásoknak. Innen eredt a régi kálvinista prédikátorok buzgalmára emlékeztető benső vallásossága, hivalkodás nélküli komoly hazafisága, tisztult jogérzéke és erősen etikus életfelfogása. Miután középiskolai tanulmányait a sárospataki, rimaszombati és budapesti református gimnáziumokban eminenter elvégezte, 1867-ben beiratkozott a budapesti egyetem bölcsészettudományi karára és a történelem tanulmányozásának szentelte magát.

A tudomány felé

— Mivel magyarázza excellenciád, hogy édesapja a vagyongyarapító, megyei és országos életben szerepet vivő ősökkel ellentétben a tudományos élet felé fordult? — kérdem Tasnádi Nagy Andrást.

A kegyelmes úr pillanatokra elgondolkozik kérdésesen, majd így válaszol:

— Édesapámat a közszerepléstől nyilván nagyapjának, Ujházy Lászlónak szomorú sorsa (1867-ben Amerikában a kiegyezés hírére elkeseredve, amiben Kossuth-al együtt a magyar függetlenség bukását látta, önkézével vetett véget életének. Kossuth Lajos szerint, „a honvágly vett rajta erőt”) és atyja pályájának derékbatörése riasztotta el. A politikához egyébként sem érzett hivatást.

— Ifjúvá serdülve meggyőződéses híve lett ugyan a szabadelvűség eszméit, a negyvennyolcas vívmányokat a mérséklet jegyében realizáló kiegyezésem politikának, Deák politikájának, a szülői házban szerzett kiábrándító benyomások azonban és az elnyomás korának éppen ifjú éveire eső emléke végleg elvették kedvét a temperamentumának és ízlésének amúgy sem megfelelő aktív politizálástól. Belsejében rejtőző lírai kedélye, minden nyilvános szerepléstől és hangos küzdelemtől irtózó lelki alkata, csendes szemlélődésre hajlamos zárkózott természete inkább az irodalom, a tudomány felé vonzották.

— Hogy édesapám a családukban élő jogász tradíciók ellenére — amint már említettem — mégsem jogtudóssá, hanem historikussá lett, ebben a nálánál alig idősebb tanárának, Géresi Kálmánnak volt nagy része. Bizonyos azonban, hogy a tanári befolyáson túl az apai házból magával hozott történelmi érzék a régi nagyok, a nemzeti múlt, a történelmi és jogfolytonosság meggyőződéses tisztelete is közrejátszott tudós pályája kialakulásánál.

— Az egyetemről az abszolutórium megszerzése után egy évre Münchenbe ment, ahol alapos tájékozódást

szerezett az akkoriban már teljes kifejlésre jutott modern kutatási és forráskritikai módszerekben. Hazatérve, 1870 szeptemberében volt tanárai: Géresi Kálmán és Thaly Kálmán hívására Frankl (Fraknói Vilmos), Nagy Imre, Szabó Károly és mások társaságában résztvevő a Magyar Történelmi Társulat vasmegyei kutató kirándulásain és a szombathelyi, csornai, győri és pannonhalmi levéltárakban, majd másutt is megkezdte és folytatta évtizedeken át tartó szorgalmas levéltári bűvárlatait.

A „Századok” cikkírója

— Csakhamar megjelent a „Századok”-ban „A magyar nemzetségekről” írt első tanulmánya.

— 1877-ben az Országos Levéltár szolgálatába lépett. Harminchat évi szolgálatának ideje alatt, amiből 1908-tól 1913-ig öt évet országos főlevéltárnokként az intézet élén töltött, nagy és maradandó értékű tevékenységet fejtett ki a levéltári anyag szakszerű rendezése körül a tisztviselőtársak és kutatók munkálkodásának előmozdításával.

— 1899-ben a Magyar Történelmi Társulat apámat, a társulat eddigi jegyzőjét választotta meg főtitkárnak és szerkesztőnek. A legelőkelőbb történeti folyóiratnak szerkesztése és társulati igazgatásán kívül egyháza életében is tevékeny részt vett. 1894-től tagja volt a budapesti Református Egyház presbitériumának. Nagy része volt az 1686-ban megszűnt budai református egyháznak, mint leányegháznak életrekeltésében és 1896-ban önálló egyházzrészé fejlesztésében, továbbá a gyermekvédelem ügyét szolgáló Nagypénteki Református Társaság alapításában is.

Az ember

Fiúi ellágyulással beszél Tasnádi Nagy András a bensőséges szeretetről, amellyel édesapja családját övezte.

— Nagy lelki megrázkódtatás érte, amikor László bátyám — aki mint fiatal egyetemi magántanár a

pozsonyi egyetem anatómiai tanszékére volt kiszemelve — harmincnégy éves korában elesett a szerb harctéren. Ezután én vonultam be háborús katonai szolgálatra, de sértetlenül tértem vissza a harctérről és ez némi gyógyír volt megsebzett és aggódó lelkének.

— Édesapám egyéniségéről még annyit mondhatok, hogy szerénysége folytán nem vágyott a tudomány vezető egyéniségeinek kijáró babérok után, nem foglalkozott olyan történeti problémák feldolgozásával, amellyel a széles közvélemény figyelmét is felkelthette volna. Ő a tudományt l'art pour l'art, a tudomány előbbreviteléért, a magyar kultúra és történeti kincs gyarapodásáért művelte. Ez egyébként a forráskutatói és forráskiadói munka természetéből is folyik.

Egy nagy élet nyomdokain

Tasnádi Nagy Gyula életének, egyéniségének és munkásságának felidézése után megkérem Tasnádi Nagy Andrást — a magyar politikai közéletnek ezt a markáns és nagytehetségű tagját — beszéljen édesapjával való összefüggésben a saját életéről is, a szülői ház derűs melegéről, a merészen ívelő útról, amely a közéleti szereplés számtalan stációján át a magyar országgyűlés képviselőházának díszes elnöki méltóságáig vezetett. Kérem mondjon valami intimítást.

Tasnádi Nagy András elhárítja a kérést.

— Ne kívánja, hogy magamról beszéljek — mondja. — Tulajdonképpen már avval is, amit eddig mondtam, ellentétbe kerültem boldogult apám felfogásával, aki biztosan rosszalólag csóválná a fejét, ha tudná, hogy interjút adtam s pláné, hogy az ő személye az interjú tárgya. Az meg már egyenesen összeférhetetlen lenne az ő emléke tiszteletével, ha intimítások elmondásába bocsátkoznék. Bármilyen érző szíve volt, szemérmesen magába zárta érzéseit. Szívét legszűkebb családjának se mutogatta, inkább befelé élő ember volt.

— Annyit talán mégis, hogy komoly szigorúsággal

nevelt bennünket, nem szerette, ha valaki a dolog könnyebbik végét fogta meg. Csak az alapos munkát becsülte. A kötelességmulasztást, a felületességet megrohotta. Az olcsó sikerek hajszolásától óvott. Az ő korában annyira divatos társadalmi és közéleti „összeköttetés”-keresést és ápolást, az életnek ilyen „összeköttetésekre” építését, mondjuk ma divatosabb szóval: a protekcionizmust szóval is, de egész életével is következetesen negálta.

— Puritán ember volt annyira, hogy megharagudott volna, ha valaki őt puritánnak mondja.

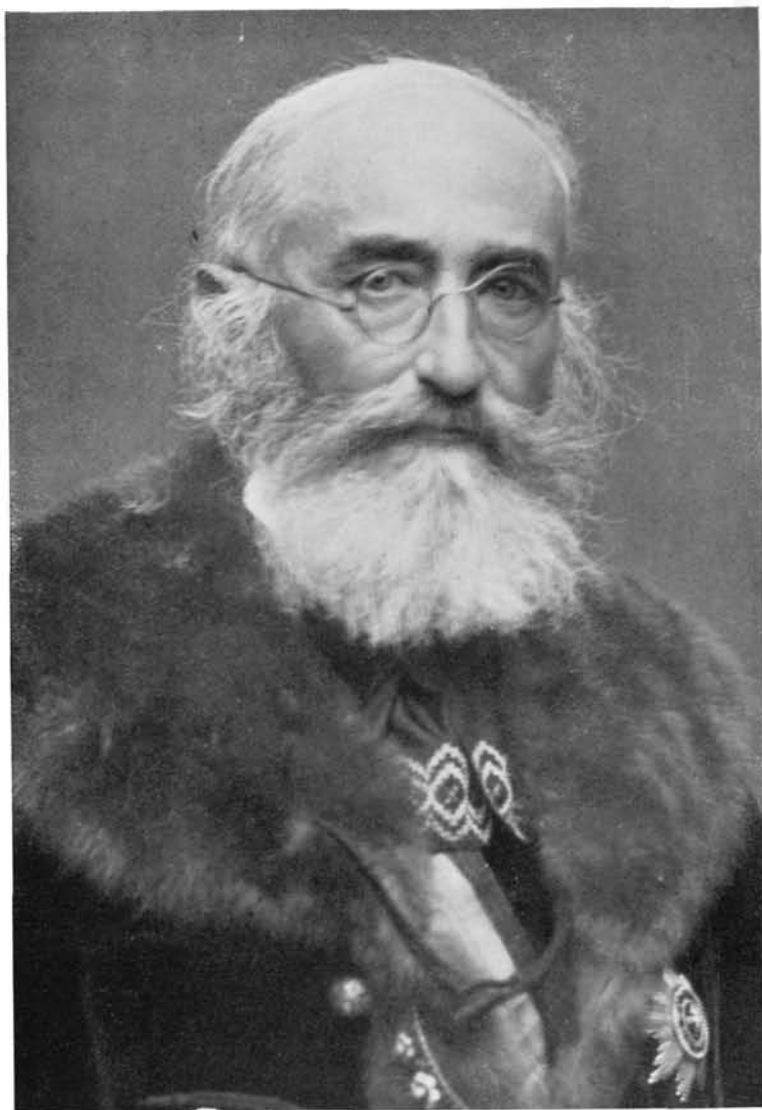
— Avval fejezem be, hogy amint magyar ruhája, amit a multhoz való konzervatív ragaszkodásból haláláig viselt és ami külsőségben elválasztotta őt bizonyos fokig kora társadalmától, a lelke sem tudott annak a világnak a lelkébe egészen beleolvadni. — Egy kicsit mindig idegenül és árván érezte magát az emberek között.

— Szabad lenne-e nekem ezek után — fejezte be szavait Tasnádi Nagy András — az interjúadással máris elkövetett hibát még avval tetéznem, hogy önmagamról is beszéljek? Úgy-e megérf, ha arra kérem, álljon el ettől a kívánságától.

Megérfem Tasnádi Nagy Andrást. Az önszerepeltetésnek ilyen — mondhatnám — szemérmes visszahúzódózása látfán nem ildomos még a sajtó munkásának sem érdeklődni.

Érzésem szerint ez a szerény hallgatás elég „beszédés” és sokatmondó, mert egyik legértékesebb lelki komponense Tasnádi Nagy Andrásnak, az embernek és a politikusnak.

TISZA KÁLMÁN

(Koller utóda Szemes felv.)

gróf TISZA LAJOS

(Gárdonyi fotónak a felsőház folyosóján készített
riport-képe után rajzolta Gehl Zoltán)

TISZA KÁLMÁN – GRÓF TISZA LAJOS

Akit érdekel Magyarország történelmi multja, de különösen az az utóbbi száz év, amely hazánk históriáját oly sorsformáló eseményekkel gazdagította, minden bizonnyal nagy érdeklődéssel olvassa majd az alábbi beszélgetést, amelyet a mult századi magyar közélet egyik legmarkánsabb személyiségének, Tisza Kálmánnak fiával, Tisza Lajos gróffal folytattam.

Tisza Kálmán neve ma már történelmi fogalom.

Tisza Kálmán 107 évvel ezelőtt Ferenc Józseffel egy évben született. Bölcsője felett a nemzeti összefogás harci szelei viharoztak. A trónon még I. Ferenc császár ült. Az országban pedig Széchenyi István, Kossuth Lajos, Wesselényi Miklós, a főrendi ellenzék vezérei küzdöttek az Ausztriától való politikai és gazdasági függetlenségért.

Amikor később Kossuth Lajos szabadságriadójára hadbakeltek az első magyar önkéntesek, izgalom és mozgolódás keletkezett a geszti Tisza-kúrián is és az „adminisztrátor” Tisza Lajos fia, Tisza Kálmán is kardot kötött vékony derekára. Az ifjú kálvinista kurátor így indult el „Bécs ellen”, a császár ellen, hogy majdan I. Ferenc és V. Ferdinánd utódjának I. Ferenc Józsefnek teljes tizenöt éven át miniszterelnöke és legbensőbb bizalmasa legyen.

Tisza Kálmánról, a miniszterelnökről és belügy-miniszterről, a pártvezérről, a „generálisról” és emberről fengernyi cikk és megemlékezés számolt már be, hol hitelesen, hol kevésbé hitelt érdemlően a magyar közvéleménynek.

De nem rendelkezik a gazdag memoáirodalom olyan emlékezéssel, amelyben Tisza Kálmánról tulajdon családtagja, gyermeke beszél. Tisza Lajos gróf még a Tiszák zárkózottságánál is szigorúbb visszavonultságban él kocsordi birtokán. Sajtóban soha nem nyilatkozik, a politika nem kenyeré, noha a felsőháznak tagja, ennek ülésein is csak ritkán vesz részt. Kocsord nagynevű urának megnyilatkozása éppen ezért különös érdeklődésre tarthat számot. Emlékezése fellebenti a történelem kárpitját és íme mögötte megjelenik a szemüveges, lobogóhajú, fehérszakállas öregúr, a „generális”, amilyenek ő, a fia látta.

*

Dermesztő hidegben nyikorogva áll meg a vicinális a kocsordi állomáson. A kis indóház előtt alig látni valamit Kocsord községből. Mélyen bennfekszik a völgyben és zuzmarás havas fák rejtik el egyelőre a Mátészalka melletti kis községet. A keskeny akácfasoron kendős parasztfasszony igyekszik előre a méteres hóban.

— Megszólítom. — Merre van Tisza gróf úr kastélya?

— Tessék velem tartani — mondja szívélyesen a kipirult arcú menyecske — én is arra megyek.

— Ismeri a gróf urat? — kérdem kocsordi ismeretlen cicerónémat.

— Hát hogyné ismerném — mondja végtelen csodálkozással a hangjában. — Ismeri azt az egész község, de még Szalkán is... Áldott jó ember — folytatja a menyecske. — Szüleimnek is adott négy hold földet.

Hát íme mégsem legenda Tisza Lajos grófnak a köztudatban ismert jótékonyága, állapítom meg még ott a kocsordi országúton. A Tiszák ellentétben a mai politikai terminológiával, mindig így értelmezték a néppel való „sorsközösséget”.

De már feltűnik a kastély tornyos tetőzete és rövidesen ott vagyok az udvaron évszázados fák, hókupacok alatt alvó kerti csoportok között.

Kárpáti Árpádnál, a gróf fiatal rokonszenves számfartójánál jelentkezem, az előzőleg nehezen kieszközölt beszélgetés miatt.

Nem kell sokáig várakoznom és máris benn vagyok gróf Tisza Lajos dolgozószobájában.

A gróf fehérzalugáteres hatalmas ablak előtt ül kis íróasztala mellett. Az asztalhoz támasztva két botot látok. Tisza Lajos súlyos háborús sebesülése óta csak botra támaszkodva tud járni.

Az első impresszióm: döbbenetesen hasonlít testvérbátyjához, Tisza Istvánhoz. Ugyanazok a vonások, körszakáll, magas nyílt homlok, csak a jellegzetes fekete pápaszem hiányzik még az összbenyomáshoz.

Aki szakít elveivel és interjút ad

Póztalan szívéllyességgel fogad gróf Tisza Lajos. Hellyel kínál. A kis íróasztalán tornyosuló, de példás rendben tartott irományokon nyugtatja kezét és még mielőtt kérdezném, ő maga — szinte menteegetőzve — magyarázta meg, hogy miért szakított eddigi elvével és miért ad interjút.

— Boldogult atyám — és itt gyermeki ellágyulással néz az íróasztalán bronzkeretben álló egykori fényképre — emlékének akar áldozni hírlapíró úr, én tehát nem gátolhatom meg ebben a nemes törekvésében. Tessék kérdezeni — mondja gróf Tisza Lajos — és én felelni fogok.

Mindenekelőtt gyermekkoráról érdeklődöm.

— Melyek méltóságod első emlékei Tisza Kálmánról: az apáról és politikusról?

— Apámra elsősorban mint szerető jó apára emlékszem, aki családját rajongásig szerette. Különösen szívesen eljátszadozott a család kisebb tagjaival. Ez családukban egyébként uralkodó vonás. Boldogult István bátyám is sok önfeledt boldog percet szerzett magának az apró néppel való szórakozás közben. Apám

sohasem jött haza üres kézzel. Bécsből csokoládét, az udvari ebédekről őfelsége, a király képével díszített cifra cukorkásdobozokat, sőt még a Házból is hozott egy-két darab cukorkát, melyekkel egy-egy képviselőtársa, rendszerint Szitányi Bernát szokta volt megkínálni.

A geszti kúria

Gesztről, a Tiszák biharországi ősi fészkeről beszélünk.

— Milyen volt az élet Geszten, amikor a miniszterelnök otthagya a Házat, a klubot, a Sándor-palotát és leutazott vidéki kúriájára?

— Gesztre csak nyaralni jártunk — mondja gróf Tisza Lajos. — Apám is csak nyáron ment le. Ilyenkor a következő volt az életrendje: Reggel 8-kor kelt. 9-ig pongyolában csöndesen pipázgatott, az ujságokat olvasta. Majd felöltözött és 1 óráig a nála lenntartózkodó miniszteriális urakkal a folyó ügyeket intézte. A miniszterelnökségről Tarkovich József, a későbbi államtitkár szokott lejönni. Tarkovich egyébként az ostendei tengeri fürdőzésekre is el szokta kísérni apámat. A belügyből Barkássy Géza, később Török János, apám pénzügyminisztersége idején pedig a pénzügyből ifjabb Jókai Mór, a nagy Jókai Mór unokaöccse, Hegedüs Sándorné testvére. Havonta legalább egyszer egésznapos kirándulást csináltunk a 20 egynéhány kilométernyire fekvő csegődi gazdaság megtekintésére. Ilyenkor 3—4 kocsival mentünk, az ebédhez szükséges bort egy jó nagy pincetokban vittük magunkkal. Az ebéd Faltay János kasznárnál volt, akinek a felesége az egész környék egyik legjobb gazdasszonya volt. Senki sem tudott olyan jó paprikáscsirkét készíteni, mint a Faltay asszony, és még a mainapig sem ettem olyan paprikást, mint amilyent a csegődi ebédeken ettünk.

— És kik fordultak meg Geszten a barátok közül, a miniszteriális referenseken kívül? — kérdem Tisza Lajos grófot.

— Geszten nem volt valami nagy vendégjárás. Leginkább a két szomszédos birtokos család, Markovicsék és Lovassyék jöttek át egy-egy uzsonnára. Gyakori vendég volt Váradról báró Döry József főispán és Beöthy Andor alispán. Nagyszalontáról Széll Kálmán esperes, Debrecenből pedig Géressy Kálmán, István bátyám volt nevelője járogattak Gesztre, ha apám lent volt. Fővárosi vendég csak igen ritkán jött. Kivétel csak Beöthy Algernon, az ugrai kerület (melyhez Geszt is tartozott) akkori képviselője, aki mindig szívesen látott vendég volt. Emlékszem még Jókai Mór és Szász Károly együttes látogatására is, de természetesen nagy számban jött a rokonság. Mielőtt apám miniszter lett, Kálmán napján, nagyszabású vendéglátások voltak, miniszterelnöksége után, 1891-ben volt még egy ilyen Kálmán-nap Geszten, amelyre még én is jól emlékszem — folytatja gróf Tisza Lajos.

— Október 12-én estefelé érkeztek a vendégek, főbnyire kocsikon a megye minden részéből, de jöttek körülbelül 15-en Budapestről is, az esti vonattal. Megjött Mikszáth Kálmán is, aki e nap emlékére „A kis primás” című művét küldte meg nekem „A legkisebb geszti házigazdának” dedikációval.

— Több mint 120-an ültünk le a vacsoraasztalhoz, de anyám vacsora után visszavonult és engem is magával vitt. Nővendég tudniillik egyetlenegy sem volt ezen a Kálmán-napon. Persze ezalatt szólt a cigányzene és az urak egyrésze vígan mulatott vagy kártyázott. De nemsokáig tartott „számüzetésem”, mert anyám éjfélután felköltött, hogy mi is résztvegyünk az óriási hideg büfé elfogyasztásában. Ezután ottmaradtunk és egész reggelig hallgattuk a cigányzenét és Szunyogh Lóránd, akkori berettyóújfalui főszolgabíró gyönyörű nótázását. Amikor megvirradt, felfálfák a reggelit, a megyebeli urak fogattak és mentek haza. A budapestiek azonban maradtak még 13-ára is és miután délig kialudták magukat, délután a Radványba való kocsizáson vettek részt. Egyébként Geszten inkább pihent édesapám — folytatja gróf Tisza Lajos — csak ez az egy Kálmán-nap volt

kivétel, de akkor is nem annyira mulatni akartak, mint inkább ragaszkodásukat és szeretetüket akarták barátai iránta kimutatni.

— Szokott boldogult édesapja politizálni, illetve beavatta családját politikai terveibe? — kérdem most gróf Tisza Lajost.

— A családi körben nemigen esett szó politikáról, — válaszol Tisza Lajos — mert tulajdonképpen ő csak közöttünk volt magánember, de anyánkat, majd később István bátyámat már beavatta politikai elgondolásaiba is. Neveltetésünkbe azonban már intenzíven belekapcsolódott, mivel ebben magának tartotta fenn a legfelsőbb felügyeletet. Ha például valami helytelent mondtunk vagy tettünk jelenlétében, akkor azonnal kijárt érte a megérdemelt fenyítés, de mindig olyan szelíd és jóságos formában, hogy csak hálát érezhettünk érte. Arra nagyon tartott, hogy mindegyikünk válasszon magának valami komoly életpályát, de hogy mi legyen az, arranézve szabad választást engedett nekünk.

Mind határozottabban bontakozik ki a kocsordi Tisza-kastély dolgozószobájának csendjében a magas, csontos, szikár öregúrnak, a „generális”-nak történelmi figurája. Érdekesnek tartom, hogy amikor a hideg, zárkózott, parancsoláshoz szokott Tisza Kálmán legjellegzetesebb tulajdonságáról érdeklődöm, fia, Tisza Lajos tömören és határozottan ekként válaszol:

— A keresztyéni jóság és bizalom.

Ferenc József

Tisza Kálmánnal kapcsolatos politikai vagy személyes intimításokról kérdezősködöm ezután.

Gróf Tisza Lajos egy kis ideig elgondolkozik, majd megszólal:

— Azt hiszem nem túlzok, ha azt állítom, hogy Ferenc Józsefhez a magyar politikusok közül idősebb Andrássy Gyulával és később István bátyámmal együtt apám állt a legközelebb. Egyidősek voltak és körülbelül egyformán is gondolkoztak. A királlyal kapcsolatosan

több adomaszerű feljegyzés ismeretes. Nagyrészükről nem tudom megállapítani, hogy tényleg megtörténtek-e és ha igen, hogy abban a formában. Ilyen például Mikszáth Kálmánnak a szegedi árvíz idejéből való feljegyzése, melyet „Einen Mantel für Tisza” címmel írt meg. Csak egy olyan van, melynek hitelességét bizonyíthatom és ez a következő:

— A horvát címersértési ügyben történt, hogy a király nem volt hajlandó elfogadni apám előterjesztését az ügy elintézésére. Másnap korán reggel a királyné bizalmas udvarhölgye, gróf Festetich Marie levélben tudakolta apámtól a királyné nevében, hogy mi történhetett a koronatanácson, mert a felséges asszony régóta látta a királyt olyan gondterhes hangulatban mint tegnap este. Apám erre leírta a koronatanácson történeteket és azzal végezte, hogy nagyon sajnálja ugyan, hogy a felséges úrral szembe kellett helyezkednie, de éppen a dinasztia érdekében nem engedhetett felfogásából. Úgy tudom, hogy az ügyet mégis apám felterjesztése alapján intézték el és mikor ő Festetich grófnőtől érdeklődött aziránt, hogy mit szólt Erzsébet királyné az ő válaszához, a grófnő így szólt: „azt mondta, hogy jólesik tudnia, hogy a királynak ilyen jellemes magyar miniszterelnöke van”.

A ceglédi Kossuth-küldöttség és Ferenc József

— Egész határozottan tudom még az alábbi eset valódiságát is — folytatja Tisza Lajos — mely tudtommal még nem jelent meg nyomtatásban.

— Amikor 1877 márciusában a híres száztagú küldöttség ment ki Kossuth Lajoshoz tisztelegni Turinba, az udvari körök nagyon rossz néven vették apámtól, hogy nem akadályozta meg a küldöttség elutazását. Ugyanis attól féltek, hogy a ceglédiek vad királyellenes érzelmekkel térnek majd haza. Sikerült bizonyos fokig a királyt is ilyen nézetre bírni. Ferenc József történetesen éppen Budapesten tartózkodott. Egy ünnepélyre vagy valamelyik intézmény megtekintésére ment és miniszter-

elnökét, apámat is magával vitte. Éppen az állomás előtt hajtottak el, amikor nagy csoport jött ki az állomás épületéből, akik amidőn felismerték a királyt, lelkes éljenzésbe törtek ki.

— Kik lehetnek ezek, kik oly melegen üdvözlnek? — kérdezte a király apámtól.

— A ceglédi küldöttség — válaszolta apám — mely éppen most érkezett vissza Turinból. Láthatja tehát felséged, hogy ezek is éppen olyan jó alattvalói, mint a többi magyarok.

A király arca felderült és ezzel véget is ért kis neheztelése.

Az „István“

A beszélgetés folyamán sokszor felvetődik bátyjának, a mártir miniszterelnöknek a neve. Sohasem „Pista“, ahogy a nép bizalmasan nevezte, hanem komolyan hangzón „István bátyám“.

A feketeszeműveges gránit-emberről, Tisza Istvánról nem szívesen beszél gróf Tisza Lajos. Nyilván fájdalmat okoz az emlékezés. Egy érdekes apróságot azonban mégis elmond róla.

— István bátyám is éppen olyan rajongó szeretettel viseltetett apánk iránt és épolyan kegyelettel őrizte emlékét, mint mi. Például tartott rá, hogy az övé legyen apánk díszmagyaros mentéje. Minden ünnepélyes alkalomkor azt viselte és abban a díszmagyarban örökítette meg Benczur is.

— Még egy feljegyzésre méltó apróság: István bátyám első miniszterelnöksége idején 1904 tavaszán azzal a kéréssel lépett be édesanyánk budapesti lakásába, hogy apánk íróasztalánál szeretne valamit megírni. Miután felállt az íróasztaltól, anyám érdeklődésére elmondotta, hogy a Rákóczi hamvai hazaszállítását elrendelő királyi elhatározás fogalmazványát készítette el, melyet apánk íróasztalánál, és így, mintegy az ő szellemétől ihletve írt meg.

— Rendkívül figyelmes és szerető testvér volt István

bátyám. Amikor például a háborúban való súlyos megsebesülésem után a klinikán feküdtem, meghagyta unokaöcsémnek, báró Radvánszky Bélának, hogy minden reggel hívja fel a miniszterelnökségen, de ettől függetlenül országos gondjai közepette, mindennap meg is látogatott.

Az aransarkantjus vitéz

Háborús sebesüléséről érdeklődöm végezetül gróf Tisza Lajosnál.

— A háború kitörésekor, mint népfelkelő hadnagy vonultam be a kassai 5-ös honvéd huszárezred népfelkelő osztagához és hatheti kiképzés után a harctérre mentünk. 1915 nagypénteken a Kárpátokban súlyos haslövést kaptam. Huszáraim levittek a vasúti állomásig, majd Budapestre szállítottak az I. számú sebészeti klinikára, ahol Dollinger professzor összesen nyolcszor operált. A súlyos műtétek alatt az első asszisztens Ádám Lajos, a másik pedig unokaöcsém dr. báró Radvánszky Béla volt. Felejthetetlen még számomra, hogy nővérem egész kórházi tartózkodásom alatt, azaz több mint egy éven át éjjel-nappal mellettem volt. 1916 december 30-án Károly király a Mátyás-templomban az elsők között avatott aransarkantjus vitézzé. Akkor még olyan gyenge voltam, hogy csak tisztiszolgám támogatásával tudtam a király elé járulni. Letérdelni nem tudván, a király felállt és úgy érintett meg Szent István kardjával.

Mikor elköszönök, két botja segítségével felemelkedik a helyéről Tisza Kálmán fia. Én pedig akaratlanul is a szörnyű világégés két megrázó emblémáját: a botokat néztem . . .

Mert valamikor a hazafiasság nem volt üres jelszó. Az apa egy életen át szolgálta hazáját és királyát, a fiúk közül az egyik álnok gyilkos golyóktól találva esett el a Hermina-úton, a másik pedig, Tisza Lajos egy életen át viseli a Kárpátok védelmében kapott muszka golyók nyomát.

(Kocsord, 1938 január.)

TÓTH IMRE

(Mártonfy Gy. utóda felv.)

TÓTH LÁSZLÓ

TÓTH IMRE–TÓTH LÁSZLÓ

Vannak családok, amelyekben a szellemi tulajdon-ságok és értékek öröklődése meglepő egységet és azonos-ságot mutat. Ennek a megállapításnak klasszikus igazolása Tóth László családja, amelynek immár harmadik generációja gazdagítja írással és szóval — tehát azonos elemekkel — nemzeti kultúránkat.

Az apa a Nemzeti Színház nagyhírű volt igazgatója, a fiú az egyik legjelentékenyebb magyar napilap főszerkesztője, a Magyar Ujságírók Egyesületének elnöke.

E két egyéniség mellé odakívánkozik még a harmadik: a nagyapa, aki a magyar színészet hőskorának egyik legmarkánsabb alakja volt.

Tóth József, Tóth Imre, Tóth László. Három magyar név, három magyar művelődéstörténeti fogalom.

Színjátszás, színházvezetés a korban, amidőn a színész szaván, játékán keresztül kapott szárnyat a magyar szó, izmosodott a magyar gondolat, tüzesedett a magyar érzés és végül az ujságírás, a publicisztika, 1940 derekán, amikor a hivatott toll a magyar történelemnek talán legfontosabb lapjait jegyzi.

A nemzeti életnek ebben a három fontos szektorában, Tóth József, Tóth Imre és Tóth László maradandó munkásságot fejtett ki. De ezúttal bővebben a két utóbbi munkásságával, Tóth Imrével és Tóth Lászlóval foglalkozom, az apának életével, amely a szabadságharcot követő időkben sarjadt és a fiúéval, amely még itt folyik szemeink előtt. A két egyéniség tükrében egy alkotásokban gazdag korszakot és két magyar értéknek csillogását láthatjuk.

A Nemzeti Ujságnál, Tóth László főszerkesztői dolgozószobájában beszélgetünk. A falakat IV. Károly király, Ottó királyfi, a pápa, Mussolini, Prohászka Ottokár és a katolikus közélet számos nagy alakjának aláírásával ellátott fényképei díszítik. Két íróasztal roskadozik a rengeteg ujság, kézirat és könyv súlya alatt. Tóth László sokoldalú író, aki, mint vérbeli ujságíró és szerkesztő, a lapkészítés minden válfaját műveli. Most is, amikor felkeresem, lázas munkában találok. Kéziratok, nyomatosok, kefelevonatok felett villámgyorsan szánt a ceruzája, mert Tóth László nemcsak „jegyzí” a lapot, hanem munkájával, személyes közreműködésével irányt is szab a magyar katolicizmus nemes hagyományú hivatalos napilapjának.

Tóth László most félbeszakítja a munkáját, leül szobájának egyik pamlagára: interjút ad. A szobába tompán felhallatszik a rotációs gépek dübörgése. Ez a kísérőzene valóban stílusos a jeles ujságíró interjúadásához.

Tóth László hosszan elmerengve néz a mennyezet felé. Látszik rajta, hogy gondolatban visszazáll a múltba, a szeretett édesanya alakjához, aki működésével örök emléket állított színházi kultúránknak.

„Olyannak képzeltem az Árpád-házi királyokat . . .”

— Apám volt a legtökéletesebb férfi, akit ismertem. — Ez az első szava Tóth Lászlónak. — Egyénisége régi, keleti parancsoló nagyúr volt. Emlékszem, hogy gyermekkoromban olyannak képzeltem az árpád-házi királyokat. Volt benne valami csodálatos nagy nyugalom, amelyet Berzsenyi úgy fejez ki: „szemöldökével kormányoz . . .”

— A színház izgatott légkörében és folytonos feszültségében mindig ő volt az egyetlen nyugodt és fix pont. Híres nyugalmára igen jellemző a történet, amelyet

az egykori budapesti földrengés alkalmával jegyezték fel apámról.

— Apám éppen a rendezői asztalnál ült, amikor hirtelen vészes morgással remegni kezdett a föld, az egész zsinórpaddás recsegett, ropogott, a kulisszák meg-ingogtak, színésznők, színészek sikoltozásától volt hangos a színpad, csak apám ült nyugodtan az asztalánál és az ijedt kérdésekre, hogy mi történt, szokott módján, csendesen kopogott a ceruzájával:

— Földrengés — mondta. — Gyerünk tovább! — és folytatta a próbát.

— Ilyen higgadt, nyugodt természet volt. Nagyobb gesztust, kiabáló szót alig hallottam tőle valaha. És a lényéből fakadt, hogy a csendeshangú rendelkezéseinek mindenki feltétel nélkül engedelmesskedett. Az öreg Paulay Edén kívül nem is volt a színház környékén akkora tekintélye senkinek, mint apámnak.

— Hogy milyen volt külsőre az én apám? — ismétli kérdésemet Tóth László — magas, szélesvállú, szálas alak volt, csupa erő, izom és ideg. Lassan járt az utcán, rendesen hátratett kezekkel, feje kicsit előrehajolt és szeme mindig elnézett a sokaság fölött. Ezt persze nem gögből tette, de agyát még sétája közben is szellemi problémák, tervek és koncepciók foglalkoztatták.

— Tekintete komoly és szigorú volt. Ahogy odaodanézett valahova, az emberek szinte tisztelgő állásba merevedtek.

— De én ismertem egy másik tekintetét is, azt, ahogy rámnézett, azt a meleg, szelíd és boldog pillantást, ahogyan az ő „Buksikáját” nézte.

„Csodálatos férfi-barátság volt közöttünk . . .”

Itt elcsuklik a hangja Tóth Lászlónak. Felnézek a jegyzeteimből. Az érett korban lévő férfi szemében könnyek csillognak . . . Kissé meglepett tekintetemre mintegy magyarázólag így szólt Tóth László:

— Egyetlen fiú voltam és ma is örökké látom ezt a tekintetet. És ezt szoktam megkérdezni még ma is, mielőtt cselekednem kell... Csodálatos férfi-barátság volt közöttünk, ami soká tartott, hiszen már negyvenéves voltam, amikor apámat 1928-ban elvesztettem. Nézeteltérés, vita sohasem volt közöttünk. Egyszer 12 éves koromban kaptam tőle egy nyaklevest, mert valami leckémet lomposan csináltam meg és megrovására visszafeleltem. Neki nem lehetett ellentmondani, de nem azért, mintha nem tűrte volna az önálló véleményt, hanem mert az ember érezte, hogy neki van igaza.

— Kicsi koromtól kezdve sokat voltam vele együtt, télen kevesebbet, de nyáron egész nap. A színház rendkívül elfoglalta. Reggel nyolckor már benn volt a színházban, félháromkor otthon megebédelt, majd ötkor ismét bent volt és este csak akkor jött haza, amikor már az utolsó tűzoltó is elhagyta a színházat.

— Egészen a hivatásának élt és egy évben talán háromszor történt meg mindössze, hogy elment vacsorára vagy bankettre. Zárkózott, befelé élő ember volt. Ritkán nyitotta ki magát és csak nagyon kevesek előtt.

— Szíveskedjen, méltóságod, néhány életrajzi adatot is elmondani édesatyja életéből — kérem Tóth Lászlót. — Beszéljen pályafutásának első napjairól, az útról, amelynek első stációja a színművészeti iskola és utolsó állomása az ország legelőkelőbb színházának igazgatói széke volt.

Színész szülők mellett

— Atyám 1857 október 29-én született Budapesten. Édesapja Tóth József színművész volt. A színészet iránti érdeklődését édesapám a szülői házból hozhatta magával, hiszen nagyatyám egyike volt a legjelesebb színészeinknek, aki főleg jellem- és cselszövő szerepeiben tűnt ki óriási jellemző erejével és páratlan egyszerűségével. Nagyatyám 1843-ban lett színész. 1850-ig sok nélkülözés közepette játszott a vidék kisebb-nagyobb városaiban, amíg 1850-ben a budapesti Nemzeti Szín-

házhöz szerződtek. Shakespearet eredetiben olvasta, több művét le is fordította. Neje, nagyanyám, Kovácsy Mária, szintén a Nemzeti Színház tagja volt. Ő volt az első magyar drámaíró. 93 éves korában halt meg 1918 március 7-én Leányfalun.

— A színészházaspár gyermeke mohó érdeklődéssel fordult a „világot jelentő deszkák” színes kulisszái felé.

„Tisztességes szegénység . . .”

— A nélkülözés és gond azonban azonnal társul szegődött hozzá és beárnyékolta a gyermek napsugaras napjait. 13 éves korában már elveszítette édesapját, aki mindössze 43 éves volt. Nagyanyámnak ki kellett vonulnia a kis leányfalusi házba és a 13 éves gyermek Pesten maradt az öreg Felek Miklóséknál. Korrepetálásból tartotta fenn magát édesapám és a hétvégi csekély jövedelméből rendszerint vett egy hurkát, amelyet a család együttesen fogyasztott el vasárnap a leányfalusi kis házban. A kisdíák, persze, gyalog tette meg az utat Szentendrétől Leányfaluig, mert utazási költségre már nem tellett. Erről a küzdelmes ifjúságról és nagy szegénységről édesapám a következőket írta emlékirataiban: „Áldom az Istent, hogy ifjú koromban téged adott melém nevelőnek: tisztességes szegénység.”

Szigeti József és Paulay Ede mellett

— A „szigorú nevelő” lehetlenné tette édesapám számára gimnáziumi tanulmányainak befejezését és ezért 1873-ban beiratkozott a budapesti színiakadémiába, ahol két tanára, Szigeti József és Paulay Ede különös szeretettel fogadta Tóth József fiát. Ez a két nagy színészpedagógus teljes ellentéte volt egymásnak és a beszédtechnikától kezdve minden színpadi kérdésben ellentmondtak egymásnak. De egyben egyetértettek, hogy a kis Tóth Didi kitűnő gyermek, szorgalmas, lelkes, pon-

fos és nagyon becsületes. A harmadik évben már elnyerte Hamlet alakításával az intézet első díját. 1876-ban Szigligeti Ede a Nemzeti Színházhoz szerződtette. Eleinte kis szerepeket játszott, de amikor Szigligeti Ede halála után Paulay Ede lett a Nemzeti Színház igazgatója, így szólt apámhoz:

— Didi! Színészt a botomból is tudok csinálni, de rendezőnek születni kell és maga az és kinevezte apámat segédügyelőnek. 1880-ban segédrendező, 1884-ben a színház rendezője lett. Paulay Ede oldalán tanulta meg a rendezés mesterségét. Paulayról élete végéig mindig csodálattal és kegyelettel beszélt.

— Édesatyám munkássága a színháznál csendes és úgyszólván láthatatlan volt. A fiatal rendezőt egész különös tisztelet vette körül, még a régi Nemzeti Színház nagy oligarcha-egyéniségei részéről is.

— Egyszer a rendezői asztaltól szólt valamit a színpadon próbáló Szigeti Józsefnek. Szigeti megsértődött és visszafelelt, mire apám feliratta megrovásra. Másnap az öreg színész megölelte édesapámat: „Igazad volt, Didi, helytelenül viselkedtem.”

Incidens gróf Keglevich István főintendánssal

— Atyám volt a színház szerkezetének főtengelye. A darabok előkészítése, szereposztás, munkaterv nem készült nélküle. Lefelé megértő, felfelé kemény és szókimondó volt. Amikor gróf Keglevich István a Nemzeti Színházhoz került intendánsnak, már az első nap összeütközésbe került édesapámmal. Keglevich ugyanis lejött próba közben a színpadra és beleszólt a produkcióba. Mire apám azonnal kopogott az asztalán és figyelmeztette Keglevichet, hogy a szabályzat értelmében az intendáns nem jöhet a színpadra és ha valami észrevétele van, akkor hívassa őt a szobájába. Keglevich sarkonfordult és a jövőben csak hivatalos úton érintkezett apámmal — de nélküle nem csinált semmit.

— 1896-ban főrendezője lett a Nemzeti Színháznak. Ez időből sok siker fűződik édesapám nevéhez. Ő alakította át a régimódi színházi rendezést, ő formálta át korszerűvé a Nemzeti Színház elavult játérendjét. Különösen Shakespeare és a magyar klasszikusok műveinek újszerű rendezésével vonta magára a figyelmet.

A Nemzeti Színház igazgatói székében

— Gróf Festetich Andornak, majd Beöthy Lászlónak távozása után mindkétyszer apámat kérték fel az igazgatói szék betöltésére, de ő csak Somló távozása után, 1908-ban hagyta ott főrendezői állását, hogy felcserélje azt az igazgatói székkel.

— A Nemzeti Színház ekkor súlyos válságban vergődött. Új áramlatok, új stílusok dörömböltek a színház kapuján és ott volt komoly konkurenciájával a Vígszínház, sőt már a Magyar Színház is. Ez utóbbi Beöthy László vezetése alatt erős drámai színház lett. A Nemzeti Színház nézőtere állandóan üres, költségvetése deficitese volt. Herczeg Ferenc ekkor így írt a Nemzeti Színházról: „A Nemzeti már nem műintézet többé, hanem szakaszhatár . . .”

— Apám székfoglalójában két programot jelölt meg: Ibsen és Shakespeare, a klasszikusok és a modernek. Ő ugyanis azt tartotta, hogy nincs új és régi színeset, csak jó, vagy rossz.

— Így is volt. Egy év nehézségei után jöttek a sikerek. A „Szentivánéji álom”, a „Vadkacsa” olyan döntő sikert aratott, hogy a kritika és a közönség meghódolt. Őt hónapig nem került le a tábla a színház kapujáról.

— Új, friss levegőt hozott a színházba. A Shakespeare-ciklusok és a magyar drámatörténeti ciklusok megteremtésével új irányt adott a Nemzeti Színház művészi működésének. Amikor csodálkoztak azon, hogy ő, a

hagyományok embere, modern darabokat hoz ki, így szólt:

— Akiben nincsen annyi erő és rugalmasság, hogy konzervatív szemlélete mellett a korral haladjon, az nem való a Nemzeti Színház igazgatójának.

A miniszteri protekció . . .

— Nála nem volt protekció. Előtte a tehetségnek szabad volt az útja. Bajor Gizit ő emelte ki a színiakadémiából és sok azóta híres színészünk az ő éles szemének köszönheti pályáján való előremenetelét. Egyik kultuszminiszterünk egy ízben felkérte a minisztériumba édesapámat, hogy alkalmazzon egy színésznőt, akinek már megígérte, hogy behozza a Nemzeti Színházhoz. Édesapám kijelentette, hogy a színésznő képességei nem ütik meg az ország első színházának művészi követelményeit. Mire a miniszter így szólt:

— Nagy baj, mert én már megígértem a felvételt főhercegnek.

— Apám erre így válaszolt:

— A tanulság ebből, kegyelmes uram, hogy nem szabad könnyelműen ígérni . . .

A miniszter felkapta a fejét és csak ennyit szólt:

— Köszönöm.

— Apám ekkor azzal jött haza, hogy minden biztonnal azonnal nyugdíjazni fogják. De meglepő dolog történt, mert a miniszter másnap hívatta Majovszky Pált, a művészeti osztály vezetőjét és így szólt hozzá:

— Ilyen ember kell a Nemzeti élére, mint Tóth Imre — és öt évre meghosszabbították a szerződését.

A Színművészeti Akadémia élén

— 1917-ben bizonyos elvi kérdések miatt, amelyekben hajthatatlannak mutatkozott, elment a színháztól és átvette az Országos Színművészeti Akadémia vezetését. Ugyanez évben magyar királyi udvari tanácsossá nevezték ki.

— Azt hiszem, nem túlzok — folytatta emlékezéseit Tóth László — hogy édesapám egyike volt legjobb pedagógusainknak, aki egy-egy szóval meg tudta világítani a legbonyolultabb kérdéseket.

— 1936-ban a Nemzeti Színház tiszteletbeli tagja lett és kormányzói elismerést kapott. Ekkor, ötvenéves jubileumán, az egész színházi és irodalmi világ szeretettel ünnepelte. Hevesi Sándor szavai szerint: „A Nemzeti Színház hagyományát egy név fejezte ki: Tóth Imre.”

— 1928 augusztus 23-án halt meg az én drága jó apám — mondja mély megindultsággal Tóth László. — A Nemzeti Színház egykori igazgatójának sírja fölé, a lebontott régi Nemzeti Színház egyik oszlopát helyezte el síremlékül, hogy a magyar művészi kultúra régi hajlékának egy darabja, amelyért annyit dolgozott, örökjön álmai felett.

Tóth László befejezi a beszélgetést, de én hivatásom egyik első reprezentánsa előtt nem vizsgálhatom rosszul interjúszerzésből, mert nem kisebb érdeklődésre tarthat számot a Tóth-család harmadik generációjának: Tóth Lászlónak élete sem, amely egyenes folytatása a kultúrmisszióknak, amelyet Tóth József és Tóth Imre a hazai művelődés előmozdítása érdekében egy életen át kifejtettek. Megkérem tehát Tóth Lászlót, hogy e cikk keretében beszéljen saját életéről és munkásságáról is.

„Házunkban nem ismerték a hazugságot“

— Neveltetésemről és pályafutásom néhány fejezetéről csak azért mondom el egyet-mást — válaszol érdeklődésemre Tóth László — mert ezzel még néhány újabb jellemzést adhatok az én felejthetetlen édesapámról.

— Szigorúan nevelt, ami tulajdonképpen furcsa volt, mert egyetlen gyermeke voltam és ezzel a körülménnyel közismerten különböző „kedvezések” járnak. Nem mondom, kényeztetett is, de abban, hogy mi a kötelesség, munka és tisztesség, nem ismert pardont. A házunkban

nem ismertük a hazugságot. Atyám megkövetelte, hogy a dolgokért mindenki viselje a következményeket. Nem akarta, hogy ujságíró legyek, mérnököt, vagy jogászt akart nevelni belőlem. Jómagam is annak készültem, kitűnően le is vizsgáztam, de végül mégis ujságíró lettem. Hogy ez miként történik, arról most jelent meg egy könyvem „Egy századvégi gyermek története” címmel.

— Apámnak talán legboldogabb napja akkor volt, amikor 1923-ban színrekerült a Nemzeti Színházban „Májusfa” című verses színjátékom, amellyel egybeesett nagyapám centennáriumi ünnepe is. Bevallom, hogy mikor a tapsokra kijöttem a függöny elé és a páholyban megláttam apámat és anyámat, majd elsírtam magam. Mint mágnes vonzottak a szerető szülői szemek és soha életemben nem éreztem magam olyan közel hozzájuk, mint azon a színházi estén.

— Fiatalon, alig 23 éves koromban lettem ujságíró. A Budapesti Hirlapnak és a régi Magyar Hirlapnak lettem párizsi levelezője. Ekkor 1913-at írtak. 1914-ben az Esti Ujsághoz kerültem, ahol Hegedűs Gyula kedves barátom vett a keze alá. A lap politikailag nem felelt meg nekem, kiléptem és a később megalakult 8 órai Ujsághoz kerültem, amelynek szerkesztője, felejtethetlen mesterem, Nadányi Emil volt. Még két szerkesztőnek vagyok hálás: Lenkey Gusztávnak, a politikai riport nagymesterének és Csajthay Ferencnek, aki megtanított röviden írni és tárgyilagosan nézni.

— 1920-ban a Budapesti Hirlapnak politikai rovatvezetője lettem és innen hívtak el 1922-ben szerkesztőnek a Nemzeti Ujsághoz. 1924-ben Turi Béla visszavonulása után, a Nemzeti Ujság főszerkesztője is lettem.

Tóth László nagyszerényen elhárítja az érdeklődést, amikor írói és publicisztikai működése felől kérdezem, pedig ez részben ismertetésre szorul, mert széleskörű társadalmi, politikai, gazdasági, közjogi, szociálpolitikai és történelmi vezércikkeit és cikkeit legtöbbször, mint a lap főszerkesztője, név nélkül, vagy csak „—thl—” szignóval írja.

A Pesti Tőzsde állandó heti cikkírója és a Képes

Krónika népszerű „Szalonsarka” csevegéseit is ő írja. Rendkívül termékeny író. Egyszer fogadásból John Senail néven két hét alatt megírt egy fantasztikus kalandregényt, amely a Pengős Regényeknek egyik legnagyobb sikere lett. Nagysikerű művei gyors egymásutánban jelentek meg. „Versek” 1922, „Májusfa” verses színjáték 1923, „Különös kérő” regény 1925, „A tehetségtelen” regény 1926, „Ami erősebb nálunk” regény 1926 és „Pénztár 9—2-ig” regény 1938 évben.

Hatalmas elfoglaltsága mellett arra is jut ideje, hogy társadalmilag is résztvegyen nemcsak a hazai, de a nemzetközi újságírói közületek életében is. A Magyar Újságírók Egyesületének elnökségén kívül elnöke a Magyar Országgyűlési Hirlaptudósítók Testületének, tagja az Országos Sajtótanácsnak és az újságíró szociális intézmények igazgatóságainak. A Nemzetközi Újságíró Szövetség végrehajtó bizottságának tagja és ugyancsak tagja a Katolikus Lapvezetők és Kiadók Nemzetközi Állandó Bizottságának, a Nemzetközi Katolikus Sajtószövetség és a Katolikus Sajtó Nemzetközi Irodája végrehajtó bizottságának. Főszerkesztője a Középeurópai Katolikus Kurirnak, amely a világ katolikus eseményeit a magyar sajtó számára és a magyar eseményeket a világ katolikus sajtója számára öt nyelven közvetíti. Vezetője volt az 1938. évi budapesti Eucharisztikus Világkongresszus és Szent István ünnepek sajtóirodáinak. Az olasz királyi koronarend parancsnoki keresztjének és a Polonia Restituta rend parancsnoki keresztjének tulajdonosa. 1937-ben a Kormányzó kormányfőtanácsosi címmel tüntette ki.

**„Harc azért, amiben hiszek
és amit igaznak tartok . . .”**

Amikor megkérdem, hogy miben tudja összefoglalni eddigi újságírói működésének eredményeit, Tóth László így felel:

— Volt néhány kemény csatám, sajtóperem, amelyeket mind megnyertem és örök harcban állok mind-

azért, amiben hiszek és amit igaznak tartok. Sohasem kívántam más lenni, mint újságíró, legfeljebb azt ambicionáltam még, hogy író is legyek. Írtam néhány regényt, elbeszélést, „Rádióüzenet” című legújabb novelláskötetem most van sajtó alatt, de hogy ezek mennyire sikerültek, az már nem rám tartozik. Családom három nemzedéken át a kultúrát és mindenekelőtt a magyar nyelvet szolgálta. Benne is vagyunk érte mind a hárman a lexikonban... A fiamat azonban már úgy nevelem, hogy inkább majd a kompaszban szerepeljen... Azt szeretném, ha olyannak nevelhetném, amilyen apám volt és amilyennek én próbáltam lenni. Ez nem kényelmes, nem sok sikert ígérő, de hát ez nem fontos. Majd egyszer jön egy nap, amikor magunkban számot kell adni mindenről, amit tettünk és amit elmulasztottunk és ha az ember érzi, hogy tudva rosszat sohasem tett senkinek, de a hitet, amelyikért élt, nem tagadta meg soha és az igazságokat, amelyekért harcolt, mindig nyíltan és keményen vallotta, akkor megbocsájthatja magának a sikereket és örömeiket, amelyeket közben elmulasztott... És azonkívül, Istenem, van három édes, gyönyörű gyerekem...

TÖRS KÁLMÁN

(Roskovics Ignác rajza)

TORS TIBOR

TÖRS KÁLMÁN – TÖRS TIBOR

Ha valaki a történetíró tárgyilagosságával megírja majd a magyar ujságírás és hírlapirodalom történetét — az utat az első könyvatos sajtóterméktől napjaink rotációs ujságjáiig — minden bizonnyal hosszú és hálás fejezetet fog szentelni egy névnek, amely a mai ujságíró-nemzedék előtt már kevésbé ismeretes, de viselője a magyar hírlapíróirodalomnak még abban az időben volt egyik legerősebb oszlopa, amikor az fejlődésének első stádiumában a legnehezebb küzdelmekben állott: ez a név a Törs Kálmáné.

A nagyközönség még életében sem ismerte eléggé Törs Kálmánt. Az a típus volt, aki mint a jóságos csodatevő szellem, két kézzel szórta tehetségének érett gyümölcseit, miközben ő maga az ismeretlenség homályában maradt.

Magyarországnak akkoriban legelterjedtebb és legnépszerűbb lapjaiban, a Hon-ban, Ellenőr-ben, Pesti Hírlap-ban, Egyetértés-ben, Pesti Napló-ban, Vasárnapi Ujság-ban és még számos más lapban úgyszólván naponta jelentek meg ragyogó írásai, de csak „Junius Brutus” és hasonló álnevek alatt. Az ő végtelen szerénysége, a közéleti munkásságban való önzetlensége egyenesen lázadozott a hála és az elismerés nyilvános bábjai ellen.

Ha a megismerés által most közelebb kerülünk Törs Kálmán egyéniségéhez, akkor enciklopédikus, széles tudása és műveltsége mellett ki kell emelnünk azt a nagy puritánságot és közéleti tisztességet, amellyel a közügyek érdekében írásban és szóban síkra kelt.

Törs Kálmán nemcsak a hatalmas politikai erőt je-

lentő lapokban kifejtett publicisztikájával gyakorolt befolyást a múlt század magyar politikájára, de mint Szent-es városának 18 éven át volt képviselője, a t. Ház pad-soraiban is gyakran hallatta súlyos szavát.

Öreg politikusok, akik ismerték Törs Kálmánt, őt Irányi Dánielhez, a magyar függetlenségi politika nagy-tehetségű szent veteránjához hasonlították. Ugyanaz a nagyhorizontú európai látóköri, bevonva a magyar nacionalista érzés szent zománcával. Ugyanaz az igény-telenség és lemondás a közéleti munkássággal járó földi javakról, amely a ritka dolgos élet eredményeként csak egy gyümölcsösrel körülvevett szerény tuszkulánomot teremtetett a Rákos homokján, Szentmihályon.

Hálás és kegyeletes feladat emlékezni erről a tehetséges íróról, kiváló politikusról és nemes emberről. Az eszmék és ideálok, amelyeket Törs Kálmán személyesített meg a maga korában, ma is a legnagyobb erősségei a nemzetnek, amely csak igazi nagyjai által szabott ösvényeken járva juthat el reményteljes jövőjéhez.

Felkerestem Törs Kálmán fiát, Törs Tibor országgyűlési képviselőt, az országgyűlés képviselőházának alelnökét, hogy az ő emlékein keresztül ismerhessük meg Törs Kálmánt, az embert, író és politikust.

Jókai gyászbeszéde

Amikor szemben állok Törs Tiborral, eszembe jut Jókai Mórnak megrázó erejű gyászbeszéde, amelyet kedvelt írotársának, Törs Kálmánnak a koporsója felett mondott.

A magyar irodalom és költészet atyja az akkori újságok tudósítása szerint többek között szóról-szóra a következőket mondotta:

„A Mindenható meg fogja adni neki azt a túlvilágon, amit a földön nem tudott elérni s a nemzet halála után fogja részesíteni szeretetében azokat, akiket ő itt hagyott, akiket életében nagyon szeretett”.

Jókai Mór mesés fantáziájú és látónoki képességekkel megáldott író volt. Gondoljunk csak a „Jövő század

regényé"-re, amelyben a mai fejlődés nem egy vivmányát vizionálta az olvasó elé.

Rám a döbbenet erejével hatott ez a 48 évvel ezelőtt elhangzott halotti oráció olvasása, mert hiszen a gondviselés kegyelme folytán teljesezésbe ment a profécia, amelyet Jókai Mór Törs Kálmán ravatalánál mondott. A nagy halott kétéves árvája, Törs Tibor, aránylag igen fiatalon merészen ívelő pályát futott meg. Édesatyja nyomdokaiba lépve, az ország legjelentékenyebb lapjait szerkesztette és megadatott neki, hogy édesatyja törvényhozói munkásságát nemcsak mint a törvényhozás egyik tagja, szülővárosomnak, Szerencsnek képviselője, de mint a képviselőház alelnöke folytathassa.

A Ház alelnöki szobájában — ahol kis időre kiszakítja magát Törs Tibor hatalmas közéleti elfoglaltságából — beszélgetünk.

Szerényen hárítja el többször a személyes szerepeltetést, de Törs Tibor magas közjogi méltósága mellett is elsősorban ujságíró, aki méltányolja a nemes intenciót, amely a magyar ujságírás egyik pionirjának — ha történetesen édesatyjáról is van szó — emlékét kívánja a késői utódok és a széles magyar közvélemény elé állítani.

— Édesatyám 1892-ben halt meg, én pedig 1890-ben születtem, tehát kétéves voltam mindössze, amikor édesatyámat elveszítettem — mondja Törs Tibor — nem lehetnek tehát személyes impresszióim róla. Jóságos arcát csak fényképekről ismerem és ez talán még hozzájárul ahhoz, hogy édesatyám alakja pusztán lelkiességének és szellemének erejével a legideálisabb érzelmekkel éljen a szívemben.

Az ujságíró intézményekért

— Ha könyvei és írásai között vagyok, szinte érzem tehetségének, képességeinek időközön át szárnyaló élő hatását. Ha olvasom vezércikkeit, tárcáit, esszéit, kritikáit, vagy a Ház naplóiban egykori beszédeit, akkor megelevenedik előttem egy olyan magyar típus, akit

a mai modern kor friss szemlélete mellett is ideálisnak kell mondani. Ő már akkor küzdött társadalmi és szociális reformokért, amikor a magyar közéletet elsősorban a közjogi gravamenek uralták. Fiatal jogászkorában munkásegyletet alapít. Parlamenti beszédei között nem egyszer teszi szóvá a kisember, a földmunkás elesettségét. Lapjaiban ő száll sikra elsőnek az ujságírók nyugdíjintézetéért, éveken át felrázva a társadalom lelkiességét a munkaképtelen ujságírók szomorú sorsa iránt. Szívós küzdelmét végre siker koronázta és megalakult a ma is működő Ujságírók Nyugdíjintézete, amely édesatyámat alelnökévé választotta.

Jókai mellett

Ezután Törs Kálmán gyermekkoráról beszélgetünk, amely visszanyulik a szabadságharc előtti időkre.

— Édesatyám 1843-ban született a gömörmegyei Rimabrezóban. Tanulmányait a budapesti egyetemen végezte, ahol ügyvédi vizsgát tett, de az ügyvédi hivatás nem felelt meg az ő ideálokért rajongó lelkének. Hajlamai és képességei inkább az irodalom felé vonzották. A Kammon kávéház és a „Téli Sörház” írói asztala nagyobb hatással volt rá, mint a védői pulpitus. Nem is lett belőle gyakorló ügyvéd. Inkább rímeket és verseket faragott a homályos irodalmi kávéházakban. A Kisfaludy Társaság egyik pályázatán kitüntették egy versét és ezzel a sikerrel nekilendült pályafutása az írói parnasszus felé.

— A Jókai Mór által szerkesztett Hon című laphoz került. Itt kezdetben a színházi rovatot bízták rá, de később írt politikai és satirikus apróságokat is. Édesatyámnak egészséges, jó humora volt és ezt a képességét hamarosan felismerte Jókai, aki rábízta az „Ústökös” című lap szerkesztését, ami akkoriban a legkedveltebb vicclap volt.

— Később az „Ellenőr” című ellenzéki napilaphoz került, de jött Tisza Kálmán kormánya, melyet úgy az Ellenőr, mint a Hon feltétel nélkül támogatni kívánt. A

lapok munkatársainak egy része uszott az árral és ebbeli érdemeikért egyesek képviselők, sőt államtitkárok is lettek, de nem így édesapám, aki néhány társával levonta az irányváltás konzekvenciáit és megvált mind a két laptól.

A polihisztor-író

— Ekkor a Vasárnapi Ujság-hoz került. Itt igen nagy és sokoldalú munkásságot fejtett ki. Hosszú éveken át úgyszólván nem volt egyetlen száma a Vasárnapi Ujságnak és a lap kötetlékéhez tartozó Politikai Ujdonságok, Képes Néplap és Világkrónikának, amelyekben édesatyám ne írt volna. Az ilyen enciklopédikus lapok az ismeretek egész tárházát kívánják meg és atyám hatalmas műveltsége folytán mindenhez hozzá tudott szólni. Könnyen dolgozott, de mindig mély tartalommal. Magva, színe, formája volt a legkisebb írásának is. Néhány színművet is fordított a Nemzeti Színháznak, ezek között egy lengyel és egy orosz vígjátékot is.

— Legbecsesebb munkája a „Déryné naplója“, színészeti történetünk monumentális emlékirata, amely egyben a század első felének egyik legtökéletesebb társadalmi korrajza.

— Déryné, a régi magyar színészet csillaga, aggságában megírta emlékiratait. Az érdekes, de rendezetlen kézirat anyai nagyatyámhoz, Szigligeti Edéhez, a Nemzeti Színház igazgatójához került, aki édesatyámat kérte meg, hogy a kézirathalmazt átdolgozza és sajtó alá rendezze. Atyám rendezésében a könyv „Déryné naplója“ címmel két kötetben jelent meg a Kisfaludy Társaság kiadásában. Jelentékenyebb művei közzé tartozik a Szent-Margitszigetről magyar és német nyelven megírt monográfiája, amely díszes kiadásban, kőrajzokkal illusztrálva jelent meg. Édesatyámnak ez a könyve a sziget történetére ma is első forrásmunkának számít. Deák életrajza viszont a politikai história-írás egyik legbecsesebb alkotása.

— Publicisztikai munkássága rendkívül sokoldalú

volt — folytatja Törs Tibor. Szinte csodálom, hogyan jutott ideje ilyen nagyarányú elfoglaltságra. Élete végéig szerkesztette a „Magyar Gazda” című gazdasági néplapot és résztvevett a fentemlített lapok szerkesztésén kívül a „Köztelek” című lap megalapításában is.

— Jókai az 1870-ben megindított „Életképek” című társadalmi és szépirodalmi napilap szerkesztésére is atyámat kérte fel. Jókainak egyébként kedves embere volt és amikor 1878-ban Szentes városa függetlenségi programmal atyámat képviselővé választotta, Jókai így évődött a szélső baloldaliakkal: „Ezt az egy embert irigylem én föletem”.

A Házban

Az író, aki számtalan politikai cikkével névtelenül szólott hozzá a politikához, bekerült a f. Házba. Itt Törs Kálmánnak már fel kellett fednie inkognitóját, ki kellett állnia a közérdeklődés homlokterébe.

— Beszéljen méltóságod édesatyjáról, a politikusról — kérem Törs Tibort.

— Édesatyám szorgalmas tagja volt a törvényhozásnak. Elég gyakran szólalt fel a Ház plénumában is. Amint a régi naplóból láttam, előszeretettel foglalkozott gazdasági kérdésekkel. A gazdaságot, a kertészetet, mint a természet rajongója, egyébként is nagyon kedvelte. Szentmihályi konyhakertészetében és gyümölcsösében mindig a legszívesebben tartózkodott, ahol fákat ültetett és gyümölcsöket nemesített.

— A közlekedési kérdéseknek nagy szakértője volt. Ezekben a kérdésekben a párt megbízásából rendszerint édesatyám szólalt fel.

Utcai verekezésben a véderő vita alatti tüntetésnél

— Nyugodt modorú és választékos szónok volt, mint maga az egész ember. Nem volt harcos természet és ennek folytán nem voltak ellenségei, csak ellenfelei.

Mégis a véderő vitánál tomboló tüntetések alkalmával egy véletlen folytán édesatyám egy utcai verekedés kel-
lős közepébe került. Amikor ugyanis Rohonczy képvisel-
lőnek a Házban leadott lövése után lángragyult a zavar-
gás a Ház épülete előtt, a tüntető tömeg most már nem
elégedett meg abzug kiáltásokkal, hanem dorongokkal
és fütykösökkel is dolgozott. A kormánypárti képviselő-
ket úton-útfélen inzultálták. Pulszky Károly képviselőt
például a Szikszay-féle vendéglő előtt fogták közre, fal-
hoz szorították és ütlegetni kezdték. Édesapám, aki ak-
kor éppen Nemény nevű képviselőtársát kísérte bizto-
sabb vidékre, észrevette Pulszky szorongatott helyzetét,
azonnal odasietett és a testével védte meg képviselő-
társát a felbőszült tömeg haragja ellen. Ekkor a tömeg-
ből vajaki — abban a hiszemben, hogy édesapám Tisza
Kálmán — egy görcsös bottal kétszer úgy fejbevágta,
hogy azonnal elborította a vér. Hamarosan kiderült azon-
ban, hogy édesapámat ütötte meg, mire az ifjúság haragja
most a támadó ellen fordult. Talán agyon is verték volna,
ha édesapám saját támadója érdekében közbe nem lép.

— Kik álltak legközelebb méltóságod édesapjá-
hoz? — kérdem Törs Tibort.

— Baráti köréhez tartoztak: Csávolszky Lajos, Nagy
Miklós, Hegedüs Sándor, Lukács Béla (e két utóbbival
szeretett volna halálos ágyán beszélni, de már későn jöt-
tek), Hoitsy Pál, Bókay János professzor, Bartók Lajos,
György Aladár, Csiky Gergely, Szász Károly püspök,
Helfy Ignác, Légrády Károly, Falk Zsigmond, Visy Imre,
Mudrony Pál, Darányi Ignác, Ábrányi Kornél, Beksics
Gusztáv és akit elsőnek kellett volna említenem, Jókai
Mór.

— Jókai mondotta egyébként a gyászbeszédet is
atyám ravatala felett, amelynek a baráti szeretettől átha-
tott hangja, drámai ereje, úgy érzem, méltóan egészíti ki
a képet, amelyet édesapám alakjáról itt vázoltam.

Kérésemre Törs Tibor felhozatja az egykori lapokat,
amelyek részletesen közlik a nagy írónak Törs Kálmán
felett elmondott gyászbeszédét. Egy részét ideiktatom:

„Azt hittem — mondotta Jókai — hogy te fogsz korporsóm előtt állni és ime én állok itt, mint a törzs, melyről egymásután törnek le az ágak és mindegyik után egy élő seb marad. Még nagyon sokáig fogjuk látni azt a nagy fehér ürességet, melyet ő maga után hagyott betöltetlenül. A Mindenható meg fogja adni neki azt a túlvilágon, amit a földön nem tudott elérni és a nemzet halála után fogja részesíteni szeretetében azokat, akiket ő itthagytott, akiket életében nagyon szeretett. Szellemi gyermekem legkedvesebbike, Isten veled”.

Az egykori tudósítások szerint Jókait ezeknél az utolsó szavaknál már rázta a zokogás és a beszéd végénél el kellett fordulnia, hogy könnyeit felszáríthassa.

A legnagyobb magyar író szavaihoz nincs mit hozzátenni...

Törs Tibornak, a gyermeknek emlékezéséből és Jókai Mórnak utolsó istenhozzádjából most már némi fogalmat kaphatunk arról, hogy ki volt a magyar közéletnek és hirlapírásnak Törs Kálmán.

A fiúnak, Törs Tibornak az élete itt folyik még szemünk előtt. Vele kapcsolatosan már személyes élmények tolnak tolamra. Mi, akik — már hivatásunknál fogva is — közelebb érezzük magunkat hozzá, nemcsak a törvényhozót, a magas közjogi méltóságot látjuk Törs Tiborban, hanem — amint már feljebb is mondtam — első-sorban és mindenekelőtt az ujságírót, az embert, aki e két fogalmat a legideálisabb tartalommal személyesíti meg.

Ujságíró és politikus, akár édesapja, de Törs Tibor nemcsak atya hivatását örökölte, hanem megnyerő emberi tulajdonságait is. Mert csak egyéni értékének és szeretetreméltóságának tulajdonítható az az általános öröm és meglegedettség, amelyet a képviselőház elnökévé való választása a politikai közvéleményben és a sajtó köreiből keltett. Törs Tibor különös szeretetnek örvend a Házban, de amíg a politikus az elnöki székben való megjelenésében csupán a politikai képességeknek, a tiszta közéleti munkának értékelését látta, ugyanakkor az ujságíró némi büszkeséggel is tekintett a magas pul-

pitusra, ahol a kimagasló „kollega úr” most már nemcsak tollával, de hatalmának szimbolumával, a csengővel figyelmezteti honatyáinkat a békés alkotó törvényhozási munkára.

Hogyan indult el Törs Tibor pályafutása? Milyen állomások jelzik ezt a sikerekkel telített életet, amelyet az édesatyja korai halála megfosztott a nagy ember szellemének közvetlen hatásaitól?

„Engem nem vezethetett kézen az atyám”

Törs Tibor érdeklődésemre így válaszol:

— Mindig fájó pont lesz életemben, hogy legalább serdülő koromig nem tudhattam magam mellett édesatyámat. Az árvaság mindig szomorú, de különösen az volt számomra, mert hiszen az ő nyomdokaiba igyekeztem lépni, anélkül, hogy hasznosíthattam volna azokat az óriási tapasztalatokat és ismereteket, amellyel édesapám e téren rendelkezett. Nekem nem adatott meg, hogy atyám kinyujthassa a kezét és vezethessen az ifjúkor sokszor merész és keskeny ösvényein. Nekem magamnak kellett megküzdeni az élet Scylla és Charybdiseivel.

— Meg kell azonban állapítanom azt is, — mondja a fájó emlékezés után Törs Tibor — hogy édesatyám nemes alakja és nagy szellemi öröksége hatalmas ösztönzés volt számomra mindig, ha az élet kemény feladatok elé állított.

Az édesatyja nyomdokain

— Nyilván az ő függetlenségi politikai ideáljának hatása alatt kapcsolódtam be a háború előtti ifjúsági mozgalmakba és vettem részt mint az Egyetemi Kör irodalmi osztályának elnöke az egyetemi ifjúság akkori jelentős lapjának, az Egyetemi Lapok-nak szerkesztésében.

— Érdekes talán az is, hogy édesatyám ifjú jogász korában munkásegyletet alapított és én követtem őt

ezen a vonalon is, mert a háború kitöréséig az Állami Munkásbiztosítási Hivatal és az Országos Munkásbiztosító Pénztár tisztviselője voltam, majd mint a Magyar Társadalomtudományi Szemle munkatársa foglalkoztam munkásbiztosító szakkérdésekkel és szociálpolitikával.

A világháborúról beszélgetünk, amelyet Törs Tibor közismerten végigküzdött. Törs Tibor nem mint újságíró vett részt a világháborúban. Nem írt „színes” tudósításokat a Hinterland biztos terepein az ütközetek lefolyásáról, hanem a frontok összeomlásáig maga is verekedett a galíciai, román és albániai harcterek első vonalaiban. Törs Tibor 1914 őszén önként jelentkezett katonai szolgálatra. Előbb a volt 32-ik közös tábori tarack-ezrednél, majd a repülő csapatoknál teljesített mindvégig frontszolgálatot. Vitézségeért sok bel- és külföldi kitüntetésben részesült. Megkapta a két nagyezüst vitézségi érmet, a repülőtiszt jelvényt és a német vaskeresztet.

Szeretnék Törs Tiborral izgalmas háborús élményeiről beszélni, de ő „békésebb” irányok felé tereli beszélgetésünket.

— A háború után már teljesen a sajtó szolgálatába állottam — mondja érdeklődésemre Törs Tibor — és ettől az időtől 1933 végéig a 8 órás Ujság munkatársa, szerkesztője, majd felelős szerkesztője lettem. 1925-ben vállaltam a Magyar Távirati Iroda Rt. érdekkörébe tartozó Magyar Országos Tudósító megszervezését, amelyet évenként át mint felelős szerkesztő irányítottam. 1934-ben mint politikai főmunkatárs a Budapesti Hírlap kötelékébe léptem, majd a kormány déli lapjának, az Esti Ujságnak lettem főszerkesztője. Társadalmi pozícióim közül a Turul Szövetséget említhetem meg, amelynek patrónusa vagyok.

— A megyasszói választókerület küldött be először 1935-ben a képviselőházba. A legközelebbi választáson — amidőn Teleki Pál akkori kultuszminiszter lemondott tokaji mandátumáról és a választókerület székhelye Szerencs lett — a szerencsi mandátum birtokában lettem ismét a Ház tagja, ahol hosszú politikai újságírói pályám révén sok meghitt régi barát közé kerültem. Többek

között meleg barátság fűz Tasnádi-Nagy Andráshoz, akivel közpályám alatt immár harmadik ízben kerülök társelnöki minőségben. Amidőn Tasnádi-Nagy András a kormánypárt elnöke volt, én voltam az ügyvezető alelnök, az Országos Bethlen Gábor Szövetségben, amelynek szintén Tasnádi-Nagy András az elnöke, én vagyok az ügyvezető társelnök és jelenleg a képviselőházban ugyancsak mellette viselem az alelnöki tisztséget.

Parlamenti működésének egyik legutóbbi fázisáról a következőket mondja Törs Tibor:

— A képviselőházban mint a kultusztárca előadója azt az elvet képviseltem, hogy az ország szellemi és kulturális bástyáinak megerősítése a fizikai készenléthez hasonló kormányzati feladat. Egy országnak ugyanis szellemi határai is vannak és meggyőződésem, hogy a magyar szellemi fölény ereje közelebb hoz bennünket történelmi határaink visszanyeréséhez.

Ezzel a reménykeltő hitvallással fejezi be nyilatkozatát Törs Tibor, akinek édesapja egy munkában és alkotásokban gazdag életen át szintén a független boldog Magyarországért küzdött.

id. UGRON GÁBOR

(ifj. Ugron Gábor tulajdonában lévő eredeti
kép után reprodukálta Irisz)

ifj. UGRON GÁBOR

(Wachler Klára felv.)

ID. UGRON GÁBOR – IFJ. UGRON GÁBOR

A „Rabonbán”: így hívták a függetlenségi eszmék halhatatlan vezérét, id. Ugron Gábort. Nevéhez harc és romantika fűződik. Id. Ugron Gábor látszólagos ellentétekkel és ellentmondásokkal volt telítve, lelke azonban csodálatos harmoniában egyesült. Évszázados multa visszatekintő ősz székely nemes család sarja — ugyanakkor legfanatikusabb harcosa a magyar függetlenségi főrekvéseknek. 1870-ben Garibaldi fiával harcol a franciák mellett a németek ellen, majd Párizsba szorulva végigszenvedte a kommün borzalmait. Kitért az orosz-török háború. Ugron Anglia segítségével és a magyar hazafi rajongásával Ausztria-Magyarország semlegessége ellenére hadsereget szervez Oroszország ellen — a törökök mellett . . .

Hazafi és idealista. Verekszik, miközben lelke dalokat muzsikál. Kifent kard, a lant és a koboz mellett.

Budai lakásának könyvekkel és emlékekkel zsúfolt kis dolgozószobájában beszélgetek a Rabonbán fiával, ifj. Ugron Gáborral.

Egy kép a falon. Díszmagyaros, körszakállas férfiú, kucsma van a fején, kezében kardot markol. Tekintete villog, csupa tűz, lobogó temperamentum: id. Ugron Gábor.

Fia, karcsú, magas, elegáns, csendes ember. A külszín után nem a harcosok fajtájából való. Csendesesen beszél, szinte fuvolázik a hangja — míg haragra nem gerjed . . .

A történelmi Magyarország romantikus politikusának,

a Rabonbánnak korszaka elevenedik meg emlékezése nyomán.

— Élnek még az ugrongábori eszmék és ideálok? Hogyan látja excellenciád édesatyja politikáját a mai időkre transzponálva?

— Atyám ideáljai és eszméi ma is éppen úgy élnek, mint amikor még ő hirdette azokat — mondja Ugron Gábor. — A különbség csak annyi, hogy akkor függetlenségnek, ma öncélúságnak hívják. Az igazi eszmék mindig tovább élnek, mint azok, akik annak halálát hirdetik.

„Ha apám élne . . .!”

Az interjú kezdetén érdekes kérdés vetődik fel: milyen pártállású lenne a nagy Ugron Gábor a ma politikájában — ha élne.

— Apám ízig-vérig a szabadság és függetlenség híve volt. Nagy Magyarországon természetesen más fogalmazást kapnának az ő függetlenségi eszméi. Akkor Ausztria hatalmi nyomása miatt küzdött Magyarország függetlenségéért, ma azonban már eltűntek ezek a szempontok. Elképzelem azonban igazságért hevülő lelkének felháborodását a ma nacionalizmusának azon formájával szemben, amely a demokráciának elpusztításában, a szabadságjogok megnyirbálásában kívánja kiélni magát.

— Ön azt kérdezte tőlem — fordul hirtelen felém Ugron Gábor — hogy élnek-e még atyám eszméi és politikai elgondolásai?

— Atyámnak annak idején hangoztatott külpolitikai elvei valószínűtlenül hangzottak. Atyám azonban már akkor tisztán tekintette át a bonyolult külpolitikai szövetségeket és már annak idején megjósolta a hármasszövetség porbahullását, amikor az még teljes virágzásában pompázott. Valósággal prófétai ihlettséggel jósolta meg, hogy a Németországgal kötött szövetségünk a vesztébe fogja vinni Magyarországot. Atyám németellenes volt és a latin nemzetek, elsősorban Franciaország szövetsége mellett látta biztosítottnak Magyarország jövőjét. A há-

ború kimondotta szomorú verdiktjét a hármasszövetség felett. Atyám politikája sajnos az ország feldarabolása árán lett igazolva. Ha atyám élt volna — folytatja Ugron Gábor — ő lett volna Magyarország Massarykja. Vagy sikerült volna neki az ország függetlenségét kivívnia, vagy — itt széles gesztust csinál kezével a kegyelmes úr — felakasztották volna. Egy biztos, hogy nem alkudott volna meg a helyzettel.

— Excellenciád — mondhatnám — már gyermekkorában politizált édesapja oldalán. Előfordult, hogy nem azonosította magát édesapja politikájával?

— Nemcsak, hogy előfordult — mondja mosolyogva — hanem igen gyakran más vezér táborában küzdöttem. A felfogásomban persze csak nüanszbeli eltérések voltak az övétől, de mégis előfordult, hogy Apponyi Alberttel — akit egyébként politikai vezéremnek és ideálomnak tartottam — majd ifj. gróf Andrássy Gyulával csináltam politikát, akik nem egyszer szemben állottak apámmal, vagyis a függetlenségi párttal.

— Volt egy igen érdekes és mondhatnám kirívó esetem is politikai pályám legelején — folytatja nevetve Ugron Gábor.

— 1905-ben, mint alig 26 éves főbíró, a képviselőválasztáson Nyiry, akkori honvédelmi miniszter ellen és Bedőházy János függetlenségi politikus mellett szavaztam. Ekkor jöttem át Apponyival a függetlenségi pártba, atyám mellé.

Emlékezés Vázsonyi Vilmosra

Régi politikusoknak, a nagy gárdának nevei röpködnek az intim kis dolgozószobában. Eötvös József, Tisza István, Apponyi Albert, Justh Gyula, Wekerle Sándor, Vázsonyi Vilmos, az apának, de egyben már a fiúnak, ifj. Ugron Gábornak kortársai.

Vázsonyi Vilmosról beszélgetünk.

— A nemzeti ellenállás idején ismertem meg Vázsonyit — mondja Ugron Gábor. — Eleinte csak az éleseszű, kitűnő terézvárosi fiskálist láttam benne, de később

az úgynevezett vezérő bizottságban már kibontakozott előttem Vázsonyi páratlan államférfiúi kvalitása, ragyogó tehetsége, politikai éleslátása és önfeláldozó önzetlensége is. Vázsonyit — hogy így fejezzem ki magamat — „féktelen hazafiasság” jellemezte. Ha az Esterházy- és Wekerle-kabinetben, amelyeknek én is tagja voltam, mint belügyminiszter és amelyeknek Vázsonyi egyik legszámottevőbb tagja volt — keresztül tudta volna vinni elgondolásait, akkor talán még fel lehetett volna tartóztatni a rohanó végzetet. Vázsonyi ugyanis könyörtelen „eltaposást” helyezett kilátásba a már-már feltörő forradalmi indulatok megfékezésére. A sors sajnos másképp rendelkezett.

Még sokak előtt emlékezetes lesz Ugron Gábornak 1920 szeptember 17-én elmondott feltűnéstkeltő parlamenti beszéde, amelyben élesen polemizált az előtte felszólaló Prohászka Ottokár püspökkel és Haller István, akkori kultuszminiszterrel a numerus clausus kérdésében. Erről beszélgetünk.

„A numerus clausus a tanszabadság megszüntetését jelenti — mondotta akkor Ugron Gábor. — Engedje meg nekem a t. Nemzetgyűlés, hogy az én kultúrpolitikám az Eötvös József, Trefort Ágoston, Csáky Albin, Wlassics Gyula, Berzeviczy és Apponyi Albert volt kultuszminiszterek által inaugurált kultúrpolitika legyen . . .”

Zsidókérdés és fajelmélet

Az elvek és a meggyőzések csereberélésének e „klasszikus” korszakában nem lesz érdektelen meghallgatni Ugron Gábor mai véleményét a numerus claususról és a zsidókérdésről.

— Változatlan az álláspontom úgy a numerus clausus, mint a zsidókérdésben — mondja Ugron Gábor. — Felfogásom talán csak annyiban változott, hogy országunk mai válságos helyzetében, amikor annyit hangsúlyozzák az erők összefogásának, a testvéri együttműködésnek szükségességét — a kettőzött bűn súlya nehe-

zedik azokra, akik ilyen módszerekkel vélnek enyhíteni az ország gazdasági helyzetén. A legnagyobb hiba kiűzni a zsidó fiatalságot a hazai egyetemekről. Az ilyen gesztió elismerését jelenti a zsidó szellemiség felsőbbségének, amelynek fölényét csak a szabad versenyből való kizárással gondolják megnyirbálhatni. Nem is beszélek arról, hogy a numerus clausussal egyébként azt érik el, hogy a kiűzött zsidó egyetemi ifjúság tudásban és tapasztalatban felvértezve jön a külföldi egyetemekről vissza az országba és ennek révén könnyebben sikerülhet nekik a fontosabb pozíciókat elnyerni.

Végezetül még a faji kérdéstről van pár szava Ugron Gábornak.

— Hogy a fajelmélet és a fajtisztaság szerinti szelekció milyen ostobaság, arra talán az én családomból szolgálhatok a legmegdöntőbb példával.

— Családunk ősi székely család. Az Ugronok csak székely leányokat vettek feleségül és viszont fordítva. Apám felesége és az én feleségem azonban már nem volt székely és ezek révén ma már van az Ugron családban szász, porosz, osztrák és belga vér is.

— Az Ugron család magyarságát mégis bajos volna a fajelmélettel elintézni . . .

Közben egy óra telt el. Ugron Gábor feláll, kezét szorít.

Távozóban mégegyszer találkozik tekintetben a rabonbánéval.

Valóban jelen van és él még idősebb Ugron Gábor halhatatlan szelleme . . .

VÁZSONYI VILMOS

(Erdélyi felv.)

VÁZSONYI JÁNOS

(Torda felv.)

VÁZSONYI VILMOS – VÁZSONYI JÁNOS

Ezt a beszélgetést 1938-ban folytattam
Vázsonyi Jánossal.

Tizennégy évvel ezelőtt 1926 tavaszán százezres megilletődött tömegek élő sorfala között komor, fekete gyászkocsi dübörgött végig a központi városháza udvarából a Fiumei úti kerepesi temetőig.

A gyász és részvét grandiózus megnyilvánulása nem egy aktív politikai hatalmasság elmulásának szólt, hanem csak egy polgárnak, egy ellenzéki politikusnak, aki küzdelmekben megsebzett fáradt szívével Bädenba utazott és meghalt távol, rajongásig szeretett hazájától a fehér szanatóriumi ágyon.

Egy polgárnak szólt, aki hordárokkal, gesztenye-sütőkkel és sofőrökkel barátkozott, de aki ugyanakkor IV. Károly királynak igazságügyminisztere, valóságos belső titkos tanácsosa s Budapest székesfőváros díszpolgára volt.

A nagy halottat Vázsonyi Vilmosnak hívták.

Vázsonyi Vilmos a kispolgárságért élt, küzdött és verekedett utolsó lehelletéig. S amikor elnémult ajakkal és lecsukott szemekkel utoljára végigvonult szeretett városán, elsősorban ők mozdultak meg, Budapest polgársága, akiket ő ébresztett először polgári öntudatra s olyan megrendüléssel búcsúzott el tőle, mint Kossuth Lajos temetése óta kevesektől ebben a hazában.

Amikor ezzel a komor színnel kezdem el Vázsonyi Vilmos hatalmas egyéniségének portróját egyetlen fiának megnyilatkozásán keresztül a közvélemény elé tárni

— azt hiszem a leghatásosabban érzékeltetem azt a hatást, amellyel a magyar ellenzéki politikának ez a markáns képviselője a polgári rétegekre gyakorolt.

A hatalom verőfényében sütkérező pártvezér előtt felvonuló lömegek hódolata talmi érték, az életben már semmit nyújtani nem tudó, halott vezérrel szembeni kegyelet bensősége mellett. És Vázsonyi Vilmos halálakor — azon a szomorú májusvégi napon — de azóta talán még inkább — bizonyosodott be, hogy mit veszített a főváros és az ellenzéki politika az ő elmulásával.

Tizennégy év telt el azóta, de a demokrata vezér emléke eleven erővel él tovább Budapest demokratikus érzelmű polgárságának lelkében. Egyetlen fiát, Vázsonyi Jánost a Terézváros 1931-ben — amint elérte a képviselőséghez szükséghez korhatárt — óriási lelkesedéssel küldte be a Házba, azt megelőzőleg pedig a székesfőváros törvényhatóságába.

A Háznak Vázsonyi János egyik korjegyzője volt. Amikor mint képviselő első ízben jelent meg a Ház folyosóján, feltűnést keltett, milyen melegséggel üdvözölte a fiatal Vázsonyit Apponyi Albert, a Ház akkori korelnöke: „Itt van a mi kedves Benjámink” — mondotta az ősz álmférfi, aki Vázsonyi Vilmost mindig igen nagyra becsülte.

Vázsonyi János ma már csak egyedül a saját személyében képviseli a parlamentben az édesapja életében még jelentékeny demokrata pártot. De azért változatlanul, hűséggel és odaadással küzd azokért az elvekért és eszményekért, amelyekért édesapja egy életet áldozott.

Liszt Ferenc-téri lakásán kerestem fel Vázsonyi Jánost.

A dolgozószoba falai a mennyezetig tele vannak képekkel. Bér, Homicskó, Linek és a zseniális Gáspár Antal politikai karikatúrái Vázsonyi Vilmosnak úgyszólván egész politikai pályafutását tükrözik vissza.

Nem lesz érdektelen megtudni, milyennek látta Vázsonyi Vilmost egyetlen gyermeke és milyen hatást

gyakorolt Vázsonyi nagy neve és közéleti tekintélye fia pályafutására, aki most a Házban az ő helyén teljesíti honatyai kötelességét.

A nagy ember fiának sorsa

— Hogy előnyt, vagy hátrányt jelent-e nagy ember fiának lenni? — ismétli kérdésemet Vázsonyi János — azt egy iskolai epizóddal illusztrálhatom a legbeszédesebben.

— Első gimnazista voltam, amikor szemlekörútján bejött a főigazgató az osztályba. A tanár engem szólított. Jól feleltem. Amikor a főigazgató megtudta a neve-
met, hangjában a legnagyobb természetességgel így szólt:

— Az csak természetes, hogy Vázsonyi Vilmos fia csak eminens tanuló lehet. Hiába, a vér nem válik vízzé...

— Négy év múlva az ötödik osztályban ugyanezen főigazgató jelenlétében feleltem, de ezúttal bizony már rosszul. Mire a főigazgató megjegyezte:

— Ja, kérem, nem csodálkozom, messze esik az alma a fájától...

— Ez legtöbbször a nagy ember fiának a sorsa — mondja mosolyogva Vázsonyi János. — Hol előnyt, hol hátrányt jelent. Előnyt jelent, hogy az apa nagy tekintélye legyűri a kezdet sok nehézségét és nimbusza sok szeretetet és megbecsülést sugároz a fiú felé is. S ez lehet természetesen az alapja jövőendő boldogulásának is.

— Ezzel szemben okvetlen hátrányos körülmény, hogy a fiút már a kezdetben a kiindulásánál azzal az apával hasonlítják össze, aki már pályafutásának zenitjén állt. Például az ifjú Tiszát és Andrássyt hosszú ideig érezhetően nyomta Tisza Kálmánnak és idősebb Andrássy Gyulának országosan elismert egyénisége. — Az én igénytelen személyemnél is ez az utóbbi körülmény lát-szott elsősorban fenforogni, mert hiszen sajnos még egészen fiatal voltam, amikor már elveszítettem édes-

apámat és a közvélemény reflektorfénye közvetlenül édesapám monumentális árnyéka mellett kezdett világítani reám.

— Meglehető fiatalon, 58 éves korában halt meg az én édesapám, tele munkakedvvel és ambícióval. Az ő élete úgyszólván derékba tört, de számomra is akkor távozott el, amikor a legnagyobb szükségem lett volna reá. Halála után három évvel, 1929-ben lettem csak ügyvéd s első politikai szárnypróbálgatásaimnál már nem volt mögöttem az ő államférfiúi és politikai szeníje, az a soha el nem sajátítható képesség, amelyet édesapámtól még legádázabb ellenségei sem tagadhattak meg.

Izzó magyar ember volt

A szülői házról és gyermekkoráról interjúvolom Vázsonyi Jánost. Az első hatásról és impressziókról, amelyet édesapja benne, egyetlen gyermekében ébresztett.

— Az első, édesapámmal kapcsolatos emlékeim közé tartozik, hogy tőle kaptam életemben az első könyvet. A címe: „Magyar királyok könyve” volt, amelyben Árpádtól Ferenc Józsefig valamennyi uralkodónk arcképe és biográfiája benne volt. Ebből a könyvből már iskola előtt megismertem a magyar történelmet.

— Az első érzés viszont, amelyet belém nevelt, a hazafias érzés volt. Ízzó magyarsága elsőnek buggyant ki lelkéből, akár gyermekkel, akár felnőttel állott szemben.

Vázsonyi Jánosnak édesatyjáról tett eme vallomását e sorok írójának módjában van egy Vázsonyi Vilmostól 1926-ban kapott levéllel a legkifejezőbbben alátámasztani.

1926-ban, amikor a frank-ügy izgalmai a tetőpontjára hágtak és Vázsonyi személyét kikezdte a politikai gyűlölet, e sorok írója megrajzolta kép után az arcképét és azt beküldte neki.

Vázsonyi, miután a rajzot megköszönte, többek között a következőket írta:

„Aki a gyűlölet ellen harcol, az kétszeresen örül a szeretetnek. Adja az Isten, hogy ön megérhesse azt a boldog korszakot, amikor boldogabb lesz Magyarország és mi, akik az országnak hű fiai vagyunk, itt megtaláljuk jogaink teljességét”.

A legkiméletlenebb személyi hajsza és politikai izgalmak közepette az ellenzéki politika vezéralakja egy tizenötéves gyermeknek írott válaszában a legszentebb érzést, a hazafiasságot állította oda az emberi vágyak beteljesülésének . . .

— Igen, ez nagyon jellemző édesapámra — mondja Vázsonyi János, amikor édesapjának hozzám intézett leveléből idézek. — Nála a hazafiasság nem volt jelszó, hangzatos politikai frázis a tömegek felé, hanem egy a szíve mélyén örök lánggal égő szent érzés, amely a magánlevelezéseiben éppen úgy kicsendült, mint a nagy nyilvánosság előtt mondott beszédeiben vagy cikkeiben.

Vázsonyi Vilmos élete és politikája a legszeleőbb közvélemény fórumain zajlott le. Az ujságíró tehát első sorban Vázsonyi Vilmos, a magánember érdeklő, amikor örökégit szivarjával kiszáll a kistaxiból a Bulyovszky-utcai pirostéglás villa előtt, hogy egy kis ideig családjá körében magánéletet éljen.

A magánember

— Édesapámnak otthon sem volt magánélete — hangsúlyozza Vázsonyi János. — Az országos és a fővárosi politikában való rendkívüli elfoglaltsága lehetetlenné tette számára a pihenést vagy szórakozást. Ha hazajött és volt néhány perc ideje, akkor velem foglalkozott. Ő tanított meg még iskola előtt sok Petőfi és Heine versre. Imádta a költőket s ő maga is sok szép költeményt írt. A versoktatásra azonban kevés alkalma nyílt, mert általában csak percekig tartózkodott otthon. Ebéd után szivarral a szájában egy kicsit lepihent a sezlónra, csak úgy törökösen, lábait maga alá húzva, miközben gondolkodni szokott. Közelségében csak addig voltam, amíg nem lettem iskolaköteles. Ettől kezdve útjaink elváltak. Mikor el-

mentem otthonról az iskolába, akkor ő még aludt, amikor viszont hazajött, nekem már aludnom kellett. Így volt ez egész iskoláztatásom alatt és nyolc éven keresztül — a vasárnap kivételével — csak egyszer-kétszer érdeklődött tanulmányaim iránt. A harmadik gimnáziumban egy iskolai ünnepségen, amely a fasori evangélikus gimnáziumban volt, ő is megjelent. Később a Munkácsy-utcai gimnáziumba jártam, de erről apám csak utólag tudott.

Vázsonyi Vilmos szórakozásai iránt érdeklődöm fiánál.

— Szeretett színházba járni, de mindig felvonás közben érkezett meg, mint ahogy nagy elfoglaltsága miatt a tárgyalásaira is rendszerint csak megkésve szokott megérkezni. Minden kedden este a Mozgóképfilm Otthonba (a jelenlegi Décsi-moziba) járt a 10 órás előadásokra. Szeretett olvasni. Minden modern regényt és természetesen új politikai munkát elsőnek olvasott el. Szinte rejtély előttem, hogyan jutott mindenre ideje. Igaz viszont, hogy alvásra rendszerint csak 4—5 órája maradt.

— Szeretett az utcán gyalog sétálni és meghallgatni a kis szatócsnak, a fűszeresnek, a péknek, a sarki hordárnak a baját. Mert ő a képviselőséget nem díszes állásnak, hanem fokozott polgári kötelességteljesítésnek tartotta.

„A gyűlöletet éppen úgy el tudta viselni mint a szeretetet . . .”

— Politikusnak nevelte képviselő urat?

— Igen. Még egész kis gyermek voltam, amikor beavatott a politikai terveibe és elgondolásaiba és nagyon tudott örülni, ha a kérdések iránt részemről érdeklődést tapasztalt. Arra tanított mindig, hogy két szó: gyűlölet és bosszú sohase legyen a szótáramban. Ezt a két fogalmat túlságosan jól ismerhette édesapám, mert rajongói mellett igen sok ádáz gyűlölője volt, de ő a gyűlöletet éppen úgy el tudta viselni, mint a szeretetet . . . Meg tudta

tudniillik bocsátani azt is, ha nem önzetlenül, hanem érdekből szerették. Mert jó politikus volt, aki a politikai barátságot kellő értékére tudta leszállítani.

— Legjobb barátai az írók, újságírók és színészek voltak. Szerette friss szellemüket, könnyedségüket és bohémiájukat, mert elviselhetetlen volt számára a feszesség, az etikett. Ilyen volt a ruházkodásában is. Minden ruhája és cipője nagyobb volt a kelleténél. Csokornyakkendőt viselt, mert azt nem kellett megkötni. Kalapja széles volt és mindig puha. Cilindert, szmokingot és díszmagyart csak esküvőjén, illetve minisztersége alatt viselt.

1914-ről, a háborúról, Vázsonyi Vilmos miniszterségéről, a felforgatók elleni heróikus küzdelmeiről, majd emigrációjáról beszélgetünk. Nem tárgyi, csak személyes vonatkozásokban, melyekből meg lehet ismerni Vázsonyi Vilmos emberi profilját.

— A háború kitörése előtt — mondja Vázsonyi János — együtt voltam édesapámmal a Lidón és Velenében. Amikor hazajött, örömmel mesélte el: „Végre sikerült megismerni a fiamat” . . .

— Egyéves jogász koromban már teljesen összeforrtunk. Akkor volt miniszter. Igen sok dolgot megbeszéltem velem, de főleg édesanyámmal, akinek politikai vénájáról igen nagy véleményem volt.

— Az összeforrottság köztem és édesapám között a forradalom után az emigrációban mélyült el igazán. Akkor teljesen a mienk és a családjáé volt. Mert hiszen, az emigráció fájdalmas idejét leszámítva, egész életében a legtöbbet a közzel és a legkevesebbet a családjával tördött.

— A becsület és a tisztesség inkarnációja volt. Közismert, hogy ő volt az ország legnagyobb kriminalistája, aki, ha ügyvédileg nem lett volna olyan túlságosan „finnyás” akkor házsorokat szerezhetett volna magának. Így csak egy kis villát hagyott reánk, de azt is el kellett adnunk, mert sok adósság maradt utána. Amikor halálakor a bádeni szanatóriumban leltárt csináltak, schillingben és pengőben nem találtak nála 100 pengő értéket. Mint

miniszter nem vett fel fizetést. Azt mondta, hogy pénzért nem csinál választójogot. Anyám nem kap egy fillér nyugdíjat, vagy kegydíjat.

A gesztenyesütők barátja

— Puritán volt, a szónak legnemesebb értelmében. Ha a parlamentből, vagy irodájából jövet végigment az uccán, gesztenyesütőkkel, hordárokkal és sofőrökkel állt meg beszélgetni, akik rajongtak érte. És ezt nem pózból tette. Nem leereszkedően, hanem azzal a közvetlenséggel, amely távol állt minden nagyképűségtől és gögtől. Értett és tudott a nyelvükön beszélni. És ezek az egyszerű emberek is közel érezték magukat a sümegi néptanító fiának lelkéhez, ha közben excellenciás úr is lett.

— De ugyanakkor tudott feltűnés nélkül tekintélyt tartani és meg is követelni, a parvenükkal, a társadalmi nagyképűekkel szemben, akikkel betartatta a három lépés távolságot. A pénz urai és a felfuvalkodottak ezért gyűlölték is és mindent elkövettek megbuktatására.

— Erős jellem és elvhű férfiú volt, aki nem tudott megalkudni a helyzettel. Az adott szó szentségét mindenkor megőrizte, polgártársaival éppen úgy, mint királyával szemben. Schonta fregattkapitány, IV. Károly király utolsó szárnysegéde beszélte, hogy a király Prangisban többször nyilatkozott, hogy édesapám, ama kevesek közé tartozott, akik megtartották vele szembeni hűségesküjüket.

— A demokratikus polgárság egyetemes motorja volt, aki minden szociális és észszerű politikai haladást teljes szívvel támogató, de szembenállott minden szélsőséggel és minden olyan radikalizmussal, amely az ezeréves alkotmánynak akár legparányibb atomját veszélyeztethette.

A kommunizmus és egy minisztertanácsi jegyzőkönyv

— Mert rendkívül okos és előrelátó politikus volt, ő emelte fel elsőnek kiáltó szavát az akkor még csirájában buvó kommunizmus ellen. Mint miniszter, tiltakozott

a brestlitovszki békekötés ellen, mert a szovjettel még a békét is veszélyesnek tartotta. A békekötés elleni óvása meg van örökítve a minisztertanácsi jegyzőkönyvben. Mint miniszter, a legerősebb rendszabályokat követelte — még népszerűsége árán is — az uszító sajtó és a felforgató elemek ellen. De lefogták a kezét.

— Nem kisebb ember, mint Apponyi Albert írta meg, hogyha édesapámat minisztersége alatt nem gátolják cselekvési szabadságában, akkor elmarad a kommunizmus és annak minden drámai következménye. Apponyi ugyanis erről a következőket írta: „Ha akkor, amikor az úgynevezett „nemzeti tanács” alakult meg és a törvényes ország félretolásával magát nyilvánította a nemzeti hatalom képviselőjének, még Vázsonyi az igazságügy-miniszter — (hozzátehetem: és Tóth János a belügy-miniszter) — akkor azok az urak félóra mulva a dutyiba ülnek és egy másik félóra alatt a kétes elemek a kaszárnyákban lefegyvereztetnek: és nincs októberi forradalom és nem állnak be annak borzalmas kül- és belpolitikai következményei”.

— Ugyanúgy kiállt 1919-ben a szélső jobboldali kilengésekkel szemben is. Nem felekezeti érdekből — mert nem ismert felekezeti szeparatiztikus érdekeket —, hanem csak egyetemes magyar érdeket, amelyet a heccelődések által veszélyeztetve látott.

— A zsidó vallás recepciójáért is csak az általános emberi jogegyenlőség miatt küzdött, éppen úgy, mint a véderőmozgalomnál a magyarság védelmében.

Az irredentizmusért

— Élete alkonyán hős kiállással küzdött a magyarok elnyomása ellen, a magyar irredentizmusért. — 1918-ban a forradalom előtt egy héttel az egyetemi ifjúsághoz intézett kiáltványban ő használta először ezt a szót a magyar közéletben. 1918-ban ugyanis, a forradalom előtt egy héttel a nemzeti irányú tizenhat egyetemi és főiskolai egyesület közös határozati javaslatát ezek meg-

bízásából én szövegeztem meg és azt Antal István, az Egyetemi Kör azidőben volt elnökének vezetésével küldöttéleg adtuk át gróf Andrássy Gyula közös külügyminiszternek. E határozati javaslat utolsó bekezdését édesatyám diktálta nekem és itt szerepelt először a magyar irrendenta kifejezés.

— Apám életének, illetve politikájának nagy tragikumája, hogy a nemzetnek legválságosabb pillanataiban, amikor az ő lángelméje világosan látta az utat, amelyre a nemzetnek boldogulása érdekében lépnie kellett volna — nem talált megértésre azoknál, akik elgondolásait realizálhatták volna. De ez egyben a nemzet tragédiája is volt.

— Amikor például a bolsevizmus bukása után Bethlen István Malcomes báró útján hazahívatta édesapámat az emigrációból, Luzernből, hogy az újjáépítés munkájában segítségére legyen, a sors fátuma úgy intézte, hogy neki csakhamar ismét emigrálnia kellett.

— Nem hallgattak reá, de ez természetesen nem tarthat vissza engem attól, hogy az ő igazságait szerény képességeim minden erejével ne kövessem.

— Élete utolsó éveiben én voltam a titkára. 1925-ben a városházi törvényhatósági választások alatt kerültem hozzá politikailag is közelebb és ezért írta édesanyámnak, utolsó levelében Bádénból:

„Úgy érzem, mindinkább nem is fiam, hanem megértő jóbarátom”.

— Sajnos ez a kötelem túlkorán szűnt meg — mondja mély fájdalommal a hangjában Vázsonyi János.

— Kihullott a kezéből a meggyfabot, a polgári jogok marsallbotja, lecsukódott mindig jóságért epedő kék szeme. S elnémult ajka is, amelyből a szónoki varázs arany lánvája ömlött. De nem szűnt meg makulátlan tisztaságú nevének és örök eszményeinek kisugárzása, amely az én legdrágább örökségem.

WEKERLE SÁNDOR

(Rep. az Országgyűlési Múzeumban lévő fényképről)

ifj. WEKERLE SÁNDOR

(Rep. az Országgyűlési Múzeumban lévő fényképről)

WEKERLE SÁNDOR –

IFJ. WEKERLE SÁNDOR

A szabadságharc első évében, 1848 november 14-én a fejérmegyei Mór-ról csodálatos pályafutás, merészen ívelő karrier indult el.

Egy gazdatiszt szerény hajlékában látott napvilágot a gyermek, aki valósággal megtestesítője és legkiválóbb alakja lett a kornak, amelyben élt: Wekerle Sándor.

Ki volt ez a tüneményes pályát futott ember, aki a származás, a pénz előnyeinek híjján, csupán képességein keresztül az ország legelső emberévé küzdötte fel magát?

A múlt század utolsó évtizedében ehhez a névhez fűződött a tiszta és törhetetlen szabadelvűség fogalma. Róla nevezték el a kornak emberei pénzünket, ő róla szólt a nóta: „Wekerle hozta törvénybe” . . . — amelytől az egyházpolitikai törvények győzelmének idején a pesti utca zúgott . . .

Nem véletlen, nem a politikai küzdőtér kiszámíthatatlan eredményei hozták, hogy Wekerle Sándor négyízben volt Nagy-Magyarország miniszterelnöke. Zseni és lángész volt, akit páratlan képességek emeltek a polcokra, amelyeken állt s akivel szemben az ellenfél sem tudta megtagadni bámulatát, mert mintegy kisugárzott belőle a kiválóság.

Wekerle Sándor már külsejével is óriásként emelkedett ki környezetéből. Gyönyörű, angol lordra emlékeztető arca, fölényes nyugodtságot és rendkívüli intellektust sugárzott. Ez a megnyerő külső mintegy keret egészítette ki hatalmas lelki és szellemi értékeit.

Kevés politikusunkról forgott és forog még ma is annyi történet, epizód és legenda közzájón, mint Wekerle Sándorról, aki gyermekdeden derűs tekintetével, híres „széles mosolyával” rengeteg barátot és tisztelőt szerzett.

Hogyan él ez a monumentális egyéniség, a „nagy Wekerle”, gyermekének, ifjabb Wekerle Sándornak lelkében? Hogyan látta az államférfi és politikus alakját a fiú, aki később örököse lett a pénzügyminiszteri székben és milyen impressziók élnek a gyermekben az apáról, az emberről, amikor kikapcsolódva a közéletből, a napi politikából, rövid ideig családi életet élt az Úriutcai palotában, vagy a dánosi kastélyban?

Fia, ifj. Wekerle Sándor, egyetemi tanár, volt pénzügyminiszter, a felsőház tagja.

Ifj. Wekerle Sándor a tanár, a tudós ember befelé élő szemléletével tartózkodik az önszerepeltetés minden válfajától.

— A gyermek nem lehet hivatott arra, hogy édesapja egyéniségéről a nagy nyilvánosság előtt véleményt formáljon — mondja ifj. Wekerle Sándor, amikor arra kérem, hogy édesapjáról beszéljen.

Érzésem szerint azonban Wekerle Sándor személye elválaszthatatlan attól a korszaktól, amelyet könyvem szereplői megfestesítenek. Varázslatos neve ott izzott a magyar politika egén a kiegyezéstől az összeomlásig. Nem egy interjúmban külön fejezetet szenteltem Wekerle Sándornak.

Jómagam nem ismertem id. Wekerle Sándort, de a kortársak, barátok és politikai ellenfelek emlékezéseim keresztül, továbbá a történelem lapjainak segítségével sok színt és adatot halmoztam fel a nagy államférfiúról.

Módomban van tehát tárgyilagos és őszinte jellemzést nyújtani a magyar politikai és pénzügyi világ e kimagasló alakjáról és megírni pályafutását a móri gazdasági hajléktól a miniszterelnöki székig.

A móri gazdatiszt gyermeke

Wekerle Sándor édesatyja egész életét a Lamberg grófi család szolgálatában töltötte. Előbb uradalmi intéző, később mint az országos családi birtokok (több mint 20.000 hold) kezelője, a gróf legbensőbb bizalmi embere lett, annyira, hogy végrendeletében külön megemlékezett róla. Schönborn gróf a munkácsi birtokok hatalmas ura volt házassági tanúja, aki később egy Wekerle-leányt vett feleségül. Schönborn gróf egy kis palotát tartott magának Velencében és nyolcszobás kúriát Mórrott.

A gróf nagyon szerette a kis Wekerlét és nyaranta rendszeresen magával vitte Velencébe, ahol alkalm volt tökéletesen megtanulni olaszul és már gyermekkorában megismerhette és elsajátíthatta a közéleti ember számára oly nagy fontosságú tudományt: a társadalmi érintkezés és a diplomatikus tárgyalási képesség tudományát, amelyet későbbi politikai küzdelmeinél valósággal a művészetig tudott fokozni.

Külseje, testalkatának egész struktúrája, biztos lépése, derült világszemlélete is nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy pályájának legelejétől kezdve megállhatta helyét minden társaságban, bel- és külföldön, az uralkodóház, továbbá a monarchia legelső családjainak körében.

Ugyanakkor a móri kispolgári levegőnek hatásként kontaktusban tudott maradni a társadalom alacsonyabb rétegeivel, a nép egyszerű fiaival is.

Ezek a szerencsés tulajdonságok flagránsan emelkedtek ki Wekerle Sándor lényéből és ha ezzel egybevetjük polihistorikus tudását és zsenialitását pénzügyi kérdésekben, megtaláljuk a kulcsot Wekerle Sándor politikai sikereinek megismeréséhez.

„Széles mosolya” híres volt. Közismerten hamar ígért „kedvező” elintézését a kérelemmel hozzá fordulóknak. Ezért a szokásáért a közvélemény egy része — eléggé felelőtlenül — az ígéretek emberének tartotta Wekerle Sándort.

Pedig a szó szoros értelmében a tettek embere volt. Korszakos jelentőségű eredményein kívül, hogy csak lokális jellegűeket említsek, az új Duna-hidak, a Margitsziget megváltása, a Mária Terezia- és a Károlykaszárnya visszaszerzése az ő közmunkatanácsi elnöki működéséhez fűződik.

Wekerle Sándor úgy is él sokak lelkében, mint aki a Korona és Nemzet küzdelmeiben a kompromisszum, sőt a mindenáron való megegyezés híve volt.

Pedig elvek dolgában sohasem ismert megalkuvást vagy meghátrálást Wekerle Sándor.

Bardolff Károly megemlékezése Wekerle Sándorról

Wekerlének az elvekhez való hajthatatlanságára vonatkozólag magam is döntő bizonyítékot szolgálhatok azzal a nyilatkozattal, amelyet a híres nagy katona, Bardolff Károly tábornok, Ferenc Ferdinánd katonai irodájának volt főnöke 1933-ban tett meg előttem Bécsben.

A nyilatkozatnak Wekerlére vonatkozó részét „A nyakas Wekerle” alcím alatt írtam meg a Pesti Naplóban.

Szószerint idézem:

A delegáció tagjairól készült kép került elő rövid keresés után az egyik fiókból. Bardolff nézegeti őket. Wekerlére mutatva megjegyzi: „Ein hartnäckiger Mann” . . .

Érdeklődésemre elmondja Bardolff tábornok, hogy Wekerlét egy ízben — először és utóljára — fogadta a trónörökös. A kihallgatás közel két óráig tartott és amikor Wekerle egy kérdésnél végleg nem akarta magáévá tenni a trónörökös álláspontját, a trónörökös a következőket mondotta:

„Für drei Generationen am Thron ist schon gesorgt. Ich erziehe meinen Nachfolger, Erzherzog Karl auch in diesem Sinne . . .”

— Én jelen voltam az audienciánál — mondja

Bardolff — és a legnagyobb elképedésekre Wekerle a következőkben replikázott:

„Fenség! A magyar nemzet tovább él három nemzedéknél...”

— Amikor Wekerle elment, a trónörökös nagyon bosszús volt, de azért a következőket mondotta nekem:

„Mégsem tudok haragudni rá, hiszen különben nagyon okos ember.”

Eddig Bardolff Károly nyilatkozata, amely eléggé élesen világítja meg, hogy nagy nemzeti kérdéseknél és elveknél mennyire kemény és hajthatatlan volt Wekerle Sándor.

Wekerle a Házban

Egyik kortársa, aki igen közel állt hozzá, a következő jellemző képet festi Wekerléről:

— Művésze volt a szónak, a problémák síma, zökkenés nélküli megoldásának.

— Egyik politikustársa — ha jól emlékszem Mikszáth Kálmán — Szilágyi Dezső és Wekerle Sándor egyéniségének jellemzésénél a következő találó megállapítást tette:

— Szilágyi vadul, szilajon nekiront az akadályoknak, hogy megdöntse azokat, Wekerle Sándor ezzel szemben fölényesen bebizonyítja, hogy tulajdonképpen nincsenek is akadályok...

— Ezeket a valósággal zsonglőri mutatványokat — amelyekkel sokszor elkápráztatta hallgatóságát és a t. Ház tagjait — azonban csak addig gyakorolta, amíg a kérdés megoldása nem került összeütközésbe fel fogásával.

— Modern gondolkodású államférfi volt, aki merészen lépkedett a liberalizmus útján. Nem ingadozott, nem tántorodott meg még akkor sem, amikor viharos szelek kezdtek tombolni körülötte, amikor más ember biztos fedezékbe menekült volna előlük.

— A politika éppenúgy áthatotta őt, mint a líráért lobogó lelkű költőt a csengő rímek szeretete és ugyanaz

maradt aggságára dánosi öreg karoszkében, mint aki annakidején miniszteri és miniszterelnöki bársonyszékében, férfikorának legtemperamentumosabb éveiben volt.

Wekerle a magánember

A dánosi kastély és az Uri utcai palota — ahol Wekerle Sándor hosszú éveken át lakott — sok történelmi fontosságú tanácskozás színhelye volt. Ide csak Wekerle Sándor legbizalmasabbjai nyerhettek bepillantást.

Hogyan, milyen metódusokkal dolgozott Wekerle Sándor? Erről kortársa a következőket mondja:

— Rendkívüli alaposág és tárgyi ismeret jellemezte minden kérdésnél. Például az egyházpolitikai reformok megalkotása előtt Wekerle Sándor keveset foglalkozott egyházpolitikával, azonban mielőtt hozzáfogott, a legalaposabban áttanulmányozta annak minden részletét.

— Sajátságos módja volt az ő tanulmányozásának. Először az elmélettel és az elvekkel jött tisztába. Azután kiragadott az életből egy ismerős egyént és annak viszonyaira alkalmazta a teóriát.

— Amikor például a regáleválságról volt szó, akkor Mágocsi András volt a példája, aki dánosi szomszédságában, a nyáregyházi szőlőkben kocsmáros volt. Őt kérdezte ki a részletek felől és vizsgálta, hogy minő hatása lehet annak viszonyaira a tervbevett reform. Amikor pedig azt akarta tudni, hogy valamely új törvény minő hatással lesz a kisgazdaosztályra, egy Monor melletti tanyás gazdálkodóval szokott szóbaállni és azzal átbeszélte, megvitatta a törvény várható kihatását az életben. Ezáltal a teóriát az élettel csodás módon tudta összhangba hozni.

— Wekerle Sándor másik nagy tulajdonsága a munkabírárság volt. Szinte csodálták, hogy mennyit tudott dolgozni. A koalíció alatt — tehát már élemedett korában — oly napokon, mikor pénzügyi bizottsági ülés is volt, a következő volt a napirendje:

— Kora reggeli öltözés és reggeli közben a pénzügyminiszteri államtitkárral értekezett. Aztán sétálni ment a budai bástyára, de eközben is referáltak neki az előadók, akiket e célból a séta tartamára magához rendelt. Tíz órakor a képviselőházban volt. Az ülés alatt állandóan bent ült a Házban, ha olyat tárgyaltak, ami az ő hatáskörét érdekelte. Ha egyéb kérdésekről folyt a vita, akkor aktákat intézett el parlamenti dolgozószobájában. Még az ebédjét is odahozatta a Házba. Aztán ismét aktákon dolgozott a pénzügyi bizottság üléséig, amely rendesen kilenc óráig tartott. Az ülés végén hazament, de még nem feküdt le, mert előbb felbontotta az összes aznap érkezett leveleket.

— Ez a nagyfokú munkásság az ő szigorú kötelességtudásának volt a folyománya. És a kötelességteljesítések ilyen fokát követelte meg tisztviselőitől is. Sokan a közvetlenül melléje rendelt tisztviselők közül rövid idő alatt belebetegedtek a nagy munkába. Ő ugyanis nem is gondolt arra, hogy azok fizikuma nem olyan erős, mint az övé és hitte, hogy azok is könnyen bírnak annyi munkát, mint ő. A munkát nemcsak a fáradtság minden jele nélkül végezte, hanem jókedvvel, tréfálkozások között. Jó humora ritkán hagyta el és tudott örülni minden jó élcnak.

— Időtrabló passziói egyáltalában nem voltak. Színházba, multságokba a legritkábban járt, cigányozni, kártyázni nem szokott.

Vessünk most egy pillantást ennek a hatalmas életnek a kronológiájára. Hogyan emelkedett lépésről-lépésre a móri ifjú pályája csúcsai felé? Erről az érdekes emelkedésről Wekerle Sándor életének egyik alapos ismerője a következőkben tájékoztatót:

— Wekerle Sándor a székesfehérvári cisztercita főgimnáziumban végezte el középiskolai tanulmányait s 1867-ben, mikor Ferenc József fejére tették a magyar koronát és a magyar alkotmányos élet ismét felvirult — zsebében a praematurus érettségi bizonyítvánnyal — kilépett az életbe.

A miniszteri fogalmazó

— A budapesti egyetemen jogi doktorátust szerzett és 1870-ben belépett a pénzügyminisztérium tisztviselői karába. 1874-ben fogalmazó lett és ettől kezdve nagy gyorsasággal haladt előre a hivatalnoki ranglétrán. Nagy szorgalma, európai tudása, magára vonja miniszterei figyelmét. Még alig 30 éves, mikor a tudományegyetemen a pénzügyi és közigazgatásjog magánfőtanára lesz. 1881-ben már osztálytanácsos, 1884-ben, 36 éves korában megkapja a miniszteri tanácsosi címet és jelleget. Ugyanakkor a király a harmadosztályú vaszkorona renddel tünteti ki. 1886-ban megválasztják az Országos Bank igazgatójává. Ebben az időben ugyanis már Budapest és Bécs pénzügyi körei tisztában vannak a fiatal miniszteri tanácsos értékével. Wekerle nem fogadja azonban el ezt a dús javadalmazású állást és még ugyanebben az évben a pénzügyminisztérium adminisztratív államtitkára lett.

Képviselő, pénzügyminiszter, miniszterelnök

— Pár hónap múlva a bobrói kerület küldi először a képviselőházba, míg az 1887.-i választások alkalmával két kerület is megválasztja: a nagybányai és bánát-komlósi. Wekerle a két mandátum közül a nagybányait tartotta meg.

— Két év múlva 1889 április 9-én, 41 éves korában pénzügyminiszterré nevezik ki a Tisza Kálmán kabinetjében. Megtartja ezt a tárcát a Szapáry kormányban is. 1891-ben őfelsége valóságos belső titkos tanácsossá nevezi ki. Ebben az időben befejezi a vasúti és földtehermentesítési kölcsönök konvertálását, a regálé-ügy rendezését és keresztülviszi az italmérési adó behozatalát is. 1892-ben Szapáry Gyula grófot ő követi a miniszterelnöki székben, de ugyanakkor megtartja a pénzügyi tárcát is.

— Wekerle Sándor miniszterelnökségével új korszak kezdődik a magyar államháztartás történetében. Ennek az államháztartásnak egyensúlyát ő állította helyre, ő tüntette el a költségvetési deficitet és megkezdte az aranyvalutára való áttéréssel a korszakos jelentőségű valutarendezést. Ugyanakkor újjászervezte az egész pénzügyi közigazgatást is.

— Merész pénzügyi koncepcióira gondolva alig lehet eldönteni, hogy az ország jólétének, gazdasági konszolidációjának, az európai pénzügyi relációkba való végleges bekapcsolásának herkulési munkája volt-e Wekerle Sándor nagyobb érdeme, vagy az a héroszi küzdelem, melyet a liberális politika teljes érvényesüléséért folytatott és amelynek megszilárdításával végleg bekapcsolta a magyarságot az európai kultúrvilágba.

Az egyházpolitikai reformok

— Az egyházpolitikai nagy reformvívmányt az ő tehetsége, kérlelhetetlen energiája alkotta meg. Új házassági és konfesszionális jogot hozott, törvénybe iktatta a kötelező polgári házasságot, az állami anyakönyvvezetést, a zsidó felekezet recepcióját és klasszikus törvényt hozott a vallás szabad gyakorlatáról.

— Az egyházpolitikai harcok idején az egész ország izzott Wekerle nevétől. Egy mesterségesen felheccelt közvéleményen, egy mereven elzárkozó képviselőházban s egy még merevebben begombolkozó főrendiházon győzedelmeskedett Wekerle Sándor akaratára. Hogy ez sikerült Wekerle Sándornak, ez életének legnagyobb politikai cselekedete volt, amelyért hálás lehet neki a nemzet, de különösen az a generáció, amely a 90-es éveket követő időben nőtt fel és élvezte annak előnyeit, hogy Magyarország nincs izolálva politikailag sem a kultúrvilágtól.

— Az egyházpolitikai küzdelem nem ment símán. Amikor Wekerle már legyűrte a népgyűlések által teremtett ellenséges közhangulatot s a képviselőházzal

megszavaztatta a polgári házassági javaslatot, a főrendiház elvetette azt. Erre Wekerle 1894 júniusában benyújtotta az egész kormány lemondását, amelyet a király el is fogadott. A képviselőház liberális többsége és a főváros ekkor meleg ovációkban részesítette. Miután az őt követő gróf Khuen-Héderváry Károly sehogy sem tudott új kabinetet alakítani, Wekerle lett ismét a miniszterelnök. Most már teljes energiával hajtotta keresztül az egyházpolitikai törvényeket.

A közigazgatási bíróság elnöke

— Következett a Millennium dicsőséges eszten-deje. Wekerle lett az ezeréves kiállítás zsűrijének elnöke. Mikor ugyanezen év végefelé felállították a közigazgatási bíróságot, a király őt nevezte ki első elnökévé és mint ilyen került hivatalból a főrendiházba.

— Nem sokáig maradhatott azonban a közigazgatási bíróság elnöki székében, mert amikor 1903-tól kezdve megújulnak a kormányváltások, Wekerle mindig az elsők között van, akit a király maga elé hivat, hogy kérésére véleményét.

A koalíció élén

— Amikor 1906 áprilisában a király és a többség között megindulnak a tárgyalások, a politikai közvélemény Wekerle Sándor személyét látja a legalkalmasabbnak a válság megoldására. Mikor azután a király csakugyan őt bízta meg a kormányalakítással, Wekerle nem tér ki a rendkívül súlyos feladat elől és megalakítja a koalíciós kormányt, amely az ő tekintélye nélkül bajosan jött volna létre. A pártok közötti differenciák elsimításában, a divergáló erők közös célra való egyesítésében senki más hasonló eredményt el nem érhetett volna.

— 1909 júniusában az önálló bank kérdése miatt a Wekerle kabinetjében nézeteltérés támad és a koalíciós kormány lemondott. Ettől kezdve néhány évig teljes

visszavonultságban élt, de tevékeny részt vett a legkülönbözőbb társadalmi szervezetek, tanácsok és bizottságok munkájában, majd újból a Közmunkák Tanácsának elnöke lett.

A forradalom előtt a miniszterelnöki székben

— A háború végén, az Esterházy-kormány bukása után IV. Károly király ismét Wekerle Sándort nevezi ki miniszterelnöknek. Neki, a 70 éves öreg embernek jut az a tragikus feladat, hogy a rohamosan közeledő katasztrófa óráiban erős kézzel tartsa egy süllyedő hajó kormányát. Wekerlének ebben az időben nincsen pártja az országgyűlésben, de támogatja őt, nemes önzetlenségű nagy vezérével, Tisza Istvánnal élén a Nemzeti Munkapárt, amely ellenzéke ugyan, de mégis lehetővé teszi kormányzását.

— 1918 szeptember végén az összetorlódó külpolitikai események és a Károlyi-párt heves attackja következtében Wekerle nem látja többé biztosítva a nyugodt kormányzás alapfeltételeit és felajánlja távozását a királynak. Hetekig tartanak a tárgyalások, tanácskozások az új kormány megalakítására minden pozitív eredmény nélkül. Wekerle javaslatára a király meghallgatja nemcsak Tiszát, Andrássyt, Apponyit és más bevált régi tanácsadóit, nemcsak a szélsőséges parlamenti elemeket, Károlyi Mihály grófot és társait, de megjelennek ezúttal Wekerle javaslatára a király előtt először a szociáldemokrata párt megbízottjai is.

— De az eseményeket nem lehet feltartóztatni. Bekövetkezik a harctéri összeomlás és mikor már a király designálta gróf Hadik Jánost miniszterelnöknek, a belső katasztrófa is.

A gyűjtőfogházban

— Kitört a forradalom. Wekerle Sándort — aki beteg öregember már — börtönbe vetik. Csak a diktatúra bukása adja vissza Wekerle Sándor szabadságát.

Az 1920 februárjában megtartott általános választáson Wekerle Sándor még felveszi a küzdelmet a Belvárosban, de kisebbségben marad Friedrich Istvánnal szemben.

— Azután visszavonult és nem foglalkozott többé napipolitikával. Az év nagyrészét dánosi birtokán töltötte, ahol nagy kedvvel foglalkozott mintagazdasággal, amelyet még a külföldi gazdák is megbámultak.

— 1921-ben bekövetkezett halálával a történelmi és az összeomlás utáni Magyarország egyik legkiválóbb egyénisége szállt sírba.

*

Ifj. dr. Wekerle Sándor 1878 június 26-án született Budapesten. Középiskolai és jogi tanulmányait Budapesten végezte el, majd a német egyetemeken bővítette ismereteit. Külföldről hazatérve, jogi doktorrá avatták. Hosszabb ideig tanulmányozta a községi közigazgatás ügymenetét, majd 1900-ban állami szolgálatba lépett. A kereskedelemügyi minisztériumban kezdte meg pályafutását. Huszonnyolc éves korában a kereskedelmi akadémia tanára volt, ahol pénzügyi jogot és közgazdaságtant adott elő.

Breznóbánya követe

1906-ban a koalíció uralomrajutása idején kapcsolódott bele a politikai életbe. Hivatali állásáról lemondva, alkotmánypárti programmal lépett fel a breznóbányai kerületben, amely meg is választotta. A Házban leginkább pénzügyi és közgazdasági kérdésekkel foglalkozott.

1910-ben nem vállalt mandátumot.

A világháború kitörésekor bevonult katonai szolgálatra és végül mint százados szerelt le.

A háború után újból elfoglalta katedráját, amelytől 1922-ben vált meg.

Jelentős szerepet játszott az OMGE életében és

nagy munkásságot fejtett ki Pest vármegye közéletében is.

1926-ban a közgazdasági egyetem nyilvános tiszteletbeli rendes tanára lett és attól kezdve pénzügyi jogot adott elő.

Széleskörű szakirodalmi tevékenységet fejtett ki, számos jogi és pénzügyi tanulmánya, dolgozata jelent meg.

A nagynevű apa örökében

A felsőházba Pest vármegye törvényhatósága küldötte be. A felsőház 1927 január 31.-i ülésén jegyzőjévé választotta, majd a pénzügyi bizottság előadója lett.

1928 szeptember 7-én a Bethlen-kormány pénzügyminisztere lett. Az ország nagy várakozással tekintett ifj. Wekerle Sándor miniszteri munkássága elé.

Első felszólalásával, amelyet a képviselőház november 9-i ülésén tartott igazolta a hozzáfűzött reményeket. Hangsúlyozta ekkor, hogy legfőbb gondoskodását képezi azoknak az akadályoknak legyőzése, amelyek lehetetlenné teszik, hogy a magángazdálkodás oly mértékben szanálódjék, mint az államháztartás. Az adópolitikáról szólva, nyíltan kijelentette, hogy a közterheket, amelyeket maximálisaknak kell tekinteni a közgazdaság teherbíró képessége szempontjából, semmi esetre sem akarja növelni. Arra törekszik, hogy megakadályozza az állami kiadások növekedését, ami maga után vonja a bevételek szükségszerű növelését is.

Kijelentette, hogy mindig ügyelni kell arra, amikor az adót behajtják, hogy magát az adóforrást meg ne semmisítsék és ne okozzanak az adóbehajtással a közgazdaságnak nagyobb kárt, mint amennyi haszon az adóból az államra jut. Minden törekvése és intézkedése arra irányult, hogy az államháztartás egyensúlyának biztosítása mellett a lehetőségig csökkentse a gazdasági életre súlyosan nehezedő terheket és hogy enyhítse az

általános európai gazdasági válság nálunk is mindinkább érezhető hatását.

1931 augusztus 24-én a Bethlen-kormány lemondásával vált meg a pénzügyi tárcától. A kormányzó, felmentésekor meleg köszönetét nyilvánította kiváló szolgálataiért, korábban pedig, 1930 márciusában az elsőoszályú Magyar Érdemkeresztel tüntette ki.

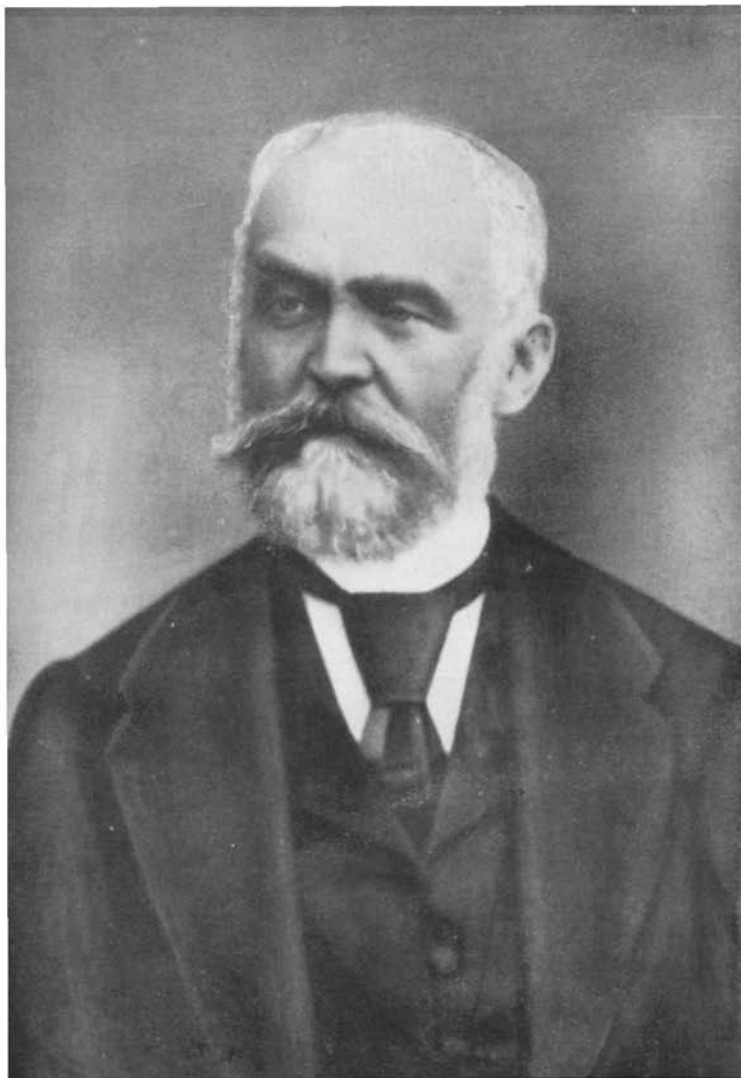
A 33-as bizottság tagja, de nagy szerepet játszik a felsőházban, ahol nagy figyelemmel kísérik ifj. Wekerle Sándor törvényhozói működését.

*

Megírtam legfontosabb mozzanataiban id. Wekerle Sándor életét, mert az a magyar történelem egyik ragyogó fejezete, amelyről az idők leszűrt tapasztalatai alapján nemcsak lehet, de érzésem szerint kell is beszélni.

Wekerle Sándor történelmi veretű nevét nem homályosíthatják el tiszavirág-életű koreszmék, talmi értékű áramlatok, mert neve és szelleme ott él a magyar nép lelkében, korszakos alkotásaiban, amely a késő nemzedékekig hirdeti egy nagy magyar alkotó elme és zseniális gyakorlati politikus hervadhatatlan érdemeit.

WCLASSICS ANTAL

(Báró Wlassics Gyula tulajdonában lévő
eredeli után reprodukálta Irisz)

báró WCLASSICS GYULA

(Veres felv.)

WCLASSICS ANTAL – BÁRÓ WCLASSICS GYULA

Ezt a beszélgetést báró Wlassics Gyulával 1936 augusztusában folytattam a Margitszigeten.

Neve a millenniumi boldog Nagy-Magyarországot varázsolja elénk. Egy régmúlt korszakot, amikor még a „generális”, Tisza Kálmán rezideált a Szentgyörgy-téri Sándor-palotában. Egy korszakot, amikor a képviselőház régi Sándor utcai homályos, keskeny folyosóin még Jókai, Mikszáth, a „nagy palóc”, Eötvös Károly, a „vajda” sziporkáztak. Egy korszakot, amelynek szereplő politikusai ilyen nevek voltak: Podmaniczky Frigyes, a „pepita báró”, Pulszky Ferenc, id. Ugron Gábor, a „Rabonbán”, Kossuth Ferenc, Bánffy Dezső, Széll Kálmán stb.

E kortársak már régen az öröklét honába költöztek, de a „fiatalok”, a Wlassics báróval körülbelül egykorúak: Apponyi, idősebb Wekerle, Polónyi Géza, Szilágyi Dezső, Andrássy Gyula és még sokan mások is már csak a felhők mögül szemlélik politikai eseményeinket.

A sorsnak különös kegyelme, hogy báró Wlassics Gyula e történelmi tabló egyik kimagasló alakja, idővel dacoló frissességgel még itt jár-kei közöttünk. Alig másfél évvel ezelőtt még „aktív” volt és a felsőház díszes faragású elnöki székéből figyelt a méltóságos főrendek tanácskozási rendjére. De ugyanakkor a legfelső magyar bíróság elnöki székét is ő töltötte be.

A ritka, hosszú és tüneményes politikai pályafutás azonban úgylátszik végetért. A nyolcvanhat év teher súlya az aktív politikából való kikapcsolódásra, visszavonulásra, pihenésre kényszerítik Wlassics Gyula bárót.

Most már eseményszámba megy, ha rövid percekre megjelenik a felsőház aranycirádás márványfalai között. Színházakból, mozikból, koncertekről — amelyeket oly szívesen látogatott — szintén kezd elmaradozni érdekes figurája. Ujságíró — akiket pedig a fáma szerint kedvelt — évek óta nem fogadott már. A nyolcvanhat év kíméletet, pihenést követel. A legnagyobb zsarnokot, az időt, még Wlassics Gyula bárónak is respektálnia kell. A Margitszigeten, a Palatinus-szállóban nyaral feleségével, Csengery Antalnak, a híres politikusnak és publicistának leányával, a kegyelmes úr. Az első emeleti 152-es, kétszobás lakosztály van számukra lefoglalva, kis erkélylyel, ahol szép idő esetén étkezni szoktak. A szálló vendégei végtelen tisztelettel szemlélik, amikor délután úgy öt óra körül komornyikja Piroska Károly kíséretében rendes délutáni sétájára indul az agg politikus.

Az utolsó interjú a szigeti sétányon

Egy ilyen délutáni sétán sikerült interjút csinálnom báró Wlassics Gyulával, amely egyben utolsó sajtóbeli megnyilatkozása lett.

Pontban öt óra. Szinte percnyi pontossággal tűnik fel a szálló előtti sétány végében Wlassics báró magas, töretlen alakja. Fehér vászonöltöny van rajta, fekete-pettyes fehér nyakkendővel. A fehér Girardi-szalmakalap alól híres göndör hajfürtjeit meg-meglobogtatja a Dunáról jövő szél. Botjára támaszkodva lassan jön felém a kavicsos sétányon. Tíz-tizenöt lépés után szünetet kell tartania. Úgylátszik, a járással kicsit baj van már. Azonban csak a járással, mert körülbelül 30—40 méternyire van tőlem, amikor a legnagyobb meglepetésemre hirtelen felemeli botját a kegyelmes úr és annyira jellegzetes mély zengésű hangján felémkiált:

— Hát téged milyen szél hozott ide?

Néhány tréfás megjegyzéssel fűszerezi még szavait, amíg hozzáérek.

A szigeti sétálók hangos derűtségétől kísérve álla-

bárá Wlassics Gyula

interjút ad a margitszigeti sétányon.
Ez egyébként az utolsó felvétel bárá Wlassics Gyuláról
(Veres felv.)

pítja meg a kegyelmes úr, hogy „leleplezett egy ujságíró!”

Ő maga is jót nevet bemondásain. Leül, botját maga elé teszi és a Girardi-kalap is lekerül az ezüstös hajfürtökről.

A kegyelmes úr mélytűzű szemeivel fürkészsze tekint reám, majd ismét felemeli botját:

— Aztán jegyezd meg magadnak, ezzel a bottal verlek el, ha kiszervekszel . . .

Leereszti botját és önfeledt vidámsággal nevet hozzá.

Én is ujságírónak érzem magamat . . .

Meglepődötten érdeklődöm, hogy mióta nem szereti az ujságírókat, mire a kegyelmes úr erélyesen tiltakozik a vád ellen.

— Talán nem gondolod, hogy olyan „népséget” fogok szidni, akik közé én is tartoztam egykor . . .? Első nyomtatásban megjelent gyermekkori cikkeim után úgy éreztem, hogy ettől a szép hivatástól semmi a világon nem tudna elválasztani. De belesodródtam a politikába és ennek köszönhetitek, hogy megszabadultatok az én veszélyes konkurenciamtól . . .

— Sokszor még most is ujságírónak érzem magam, — mondja a kegyelmes úr pillanatnyi szünet után. — Mert szép foglalkozás a tiétek, a legkülönbek közül való.

A hivatásom dicséretén felbátorodva megkérem báró Wlassics Gyulát, hogy „Apák és fiúk” című cikksorozatom számára szeretnék tőle is interjút kapni.

Aggodalommal várom a választ, de fölöslegesen, mert a kegyelmes úr siet megnyugtatóni:

— Boldogult atyámról szívesen beszélek, csak ne keverj bele politikát . . .

A sziget egyik kerti padján ülve beszélgetünk.

— Atyám a győri akadémiában végezte jogi tanulmányait. Sokszor emlegette különösen az akkor már nagy hírnévnek örvendő Karvassyt, a kiváló tanárt, kinek

nagy befolyása volt az akkori jogásznemzedékre. A győri akadémián tanult annakidején Deák Ferenc és igen természetes, hogy a zalai fiatalság nagy része, követve az ő példáját, szintén a győri jogakadémián végezte jogi tanulmányait. A szabadságharc idején atyám Csányi László 1848—49-iki kormánybiztos mellett dolgozott. Később, amidőn Csányi a feldunai hadsereghez osztatott be, atyám mint a nagykanizsai nemzetőrség kapitánya teljesített szolgálatot és sokszor elmesélte, mikor Légrádig meneteltek kevés fegyverrel, de annál több kaszával, kapával, hogy megakadályozzák az ellenséges betörést. Az abszolutizmus idején atyám visszavonult Nagykanizsára és minden vigasztalását kis szőlejének mintaszerű művelésében kereste.

A nagykanizsai törvényszék elnöke

— Közszolgálatra csak akkor vállalkozott, midőn Nagykanizsa városának közönsége egyenesen felkérte, hogy vállalja el a polgármesteri és később a városbírói állást. Az alkotmányosság helyreállítása idején megkínálta báró Eötvös József őt a tanfelügyelői állással, mert az a jó hírneve volt, hogy polgármesteri és városbírói korában különös előszeretettel foglalkozott az iskolaüggyel. Ő azonban a megtisztelő felhívás elől kitért, de döntő körök előtt inkább annak az óhajának adott kifejezést, hogyha majd a királyi bíróságokat felállítják és Nagykanizsán lesz törvényszék, ennek elnöki állását szeretné betölteni, mert hisz tulajdonképpen bírói hivatást teljesített évek hosszú során át a városbírói székben. Midőn szóba kerültek az elnökjelöltek a nagykanizsai törvényszék elnökállására és egyik-másik jelölt ellen kifogást tettek, Deák Ferenc volt az, aki atyámra irányította Bittó István igazságügyminiszter figyelmét. Meg is bízták mint miniszteri biztost a törvényszék szervezésével és rövid idő múlva kinevezték a nagykanizsai törvényszékhez elnökké. Nagyobb szeretettel és odaadással kevés ember élt elnöki hivatásának mint ő. A bűnügyi főtárgyalásokat alapos jogi műveltségének érté-

kesítésével vezette. Egy ideig én is ingyenes joggyakor-
nok voltam a vezetése alatt álló törvénytudományi
osztályon, de féltem attól, hogy a joggyakor-
nokok a törvénykezés minden ágával megismerkedjenek. Én már
akkor különös előszeretettel foglalkoztam büntetőjogi
tanulmányokkal, de féltettem attól, hogy így egyoldalú
lesz gyakorlati kiképzésem. Ennek ellensúlyozására ő
ültette belém azt a felfogást, hogy pandecta műveltség
nélkül senki se lehet jó büntetőjogász. Annyira meg-
győződtem engem a későbbi tapasztalat ennek a kitanítás-
nak bölcsességéről, hogy midőn a budapesti egyetemen
a büntetőjogi tanszékemet elfoglaltam, bevezető elő-
adásomban azt mondtam: „Önök uraim hozzá vannak
ahhoz szokva, hogy a professzor urak a saját tanszakukat
a jogtudomány központjának tartják, én pedig azt hir-
detem Önöknek, hogy aki jó büntetőjogász akar lenni,
az alapozza meg előbb tudását magánjogi, pandecta-
jogi műveltséggel. A magánjogi fogalmakban való elmé-
lyedés nélkül — szoktam mondani — a büntetőjogi
fogalmi meghatározások nagy része homályban marad.”

Egy meg nem fogadott atyai tanács

— Atyám kitanításainak nagyon sokat köszönhetek.
Egyben azonban nem fogadtam el tanácsát. Ő mindig azt
akarta, hogy otthon maradjak, inkább megyei szolgál-
tatba lépjek s hagyjam ott az igazságügyi minisztériumot,
hol akkor segédfogalmazó voltam és igen rosszak voltak
az előmeneteli viszonyok. Tulajdonképpen igazi moti-
vuma az ő tanácsának az volt, hogy közel legyek hozzá,
hisz szülőimnek egyetlen gyermeke voltam. Elkényezte-
téstől azonban atyám mindig óvakodott. Az élet se
kényeztetni az embert — csak az erős akarat és kitartás
vezet célhoz — szokta mondani. Midőn 14 éves korom-
ban a budapesti kegyesrendiek főgimnáziumában foly-
tatván a nagykanizsai kegyesrendiek akkor még négy
osztályú gimnáziumában megkezdett tanulmányaimat, a
szülői háztól elkerültem, az első hetekben izzó honvágy

lepett meg. Levél levelet ért, melyben kértem szüleimet, hogy én szeretnék otthon magántanuló lenni, mert itt nem tudok megszokni. A levelekre az volt a válasz, hogy semmi esetre sem. Atyám szebbnél szebb, máig megőrzött leveleket írt, melyekben megnyugtató, hogy a magántanulás nem az a módszer, mely pótolhatja a nyilvános iskolának sok nélkülözhetetlen előnyét. Természetesen nekem az ő intelmei után többé eszembe sem jutott a magántanulást emlegetni.

Csemegi Károly mellett

— Mikor később Zala megye főjegyzőségére volt kilátásom, atyám többször kifejezett azzal az óhajával, hogy a megyében tegyek szolgálatot, sokáig foglalkoztam is. Megválasztásomhoz nem fért kétség, becsülték bennem a szakirodalomban akkor már kifejtett munkásságomat. De akkor Csemegi Károly, az igazságügy-minisztérium nagynevű tudós államtitkára — aki mellett a minisztériumban dolgoztam — észrevette tépelődésemet, így szólt hozzám: „maga ne menjen le a megyébe, ott nincs könyvtár, nincs elég milieu-je a tudományos eszmecserének, magának itt kell maradnia, maga így is megcsinálja a maga karrierjét.” Nem sokáig haboztam, hisz tizenégy éves koromtól Budapesten laktam s lelki szükségét éreztem annak, hogy továbbra is abban a légkörben maradjak, mely engem tudományos dolgozatokra serkentett, és célom az egyetemi fanzék volt — melyet később el is értem.

Csengery Antalra mondott pohárköszöntőm eredménye . . .

— Később már megnyugodott jó atyám elhatározásomban. A politikai szereplést ő sohasem kereste. Életének java részét a bírói székben töltvén, különös lelkiismeretességgel örködött azon, hogy a napi politikai életbe ne vonják. Nem is tett soha olyant, ami sértené az inkompatibilitási törvényt. Csak egyszer tett meg egész

lelkesezéssel minden lehetőét azért, hogy a nagykanizsai kerületben diadalra vigye Csengery Antal megválasztását. Az „öreg úr” — Deák Ferencet kell érteni — azt izente nekem, mondta atyám — hogy cserbe ne hagyjátok az én „jobb kezem”-nek, Csengery Antalnak zászlaját, mert én is bíztattam, hogy az én megyémben lépjen fel. Deák azt remélte, hogy egyhangú lesz a megválasztása, azonban fellépett ellene az akkori baloldal egyik büszkesége, a nemrég külföldről hazaérkezett kiváló nemzetgazda, Horn Ede. Horn mellett lejött korteskedni nagy Jókaink is és bizony erős pártot szervezett a baloldal a Deák párti kitűnőség, Csengery Antal ellen. Ez nagyon bántotta atyámat, de sohasem láttam boldogabbnak, mint akkor, mikor tudtul adhatta Deák Ferencnek a jó hírt, hogy Csengery Antal nagy többséggel meg van választva. Akkor még nem sejtette, hogy a megválasztott képviselőhöz rokoni kötelékek is fogják majd fűzni — mert Csengery Antal többször lejövén választókerületébe, engem egy öreá mondott pohárköszöntőm után, mely az ő tetszésével találkozott, felszólított, hogy látogassam meg őt Budapesten — mit én szívesen tettem és látogatásom mind sűrűbb lett és a vége az én boldog házasságom volt Csengery Antal leányával, kinek keresztatyja Deák Ferenc és keresztanyja Deák egyik legkedvesebb barátjának, Bezerédi Istvánnak felesége volt. Házasságom idejében azonban már nem voltak az élők között sem Deák Ferenc, sem nagynevű munkatársa, Csengery Antal, de atyámnak megengedte a sors, hogy mikor bemutattam neki a feleségemet, elmondhatta, hogy soha nagyobb öröme nem volt, mint mikor az ő édes atyjának választásában sikerrel működött közre. Boldog vagyok, mert úgy érzem — mondta — hogy fiam családi boldogságának útját egyengette az a kanizsai választás, mely Csengery Antallal ajándékozta meg a nagykanizsai kerületet — és Csengery Antal leányával fiamat.

— Beszéljen excellenciád saját pályafutásáról is — kérem Wlassacs Gyula bárót.

A kegyelmes úr most ismét felemeli botját és figyelmeztet, hogy ne akarjak „formális” interjút csinálni, de azért kedvesen válaszol.

— 1852 március 17-én születtem Zalaegerszezen. Középiskolai tanulmányaimat Nagykanizsán, majd Budapesten a kegyesrendiek gimnáziumában, jogi tanulmányaimat a budapesti és bécsi egyetemen végeztem. Bécsi diákéveim alatt közjogi és politikai cikkeket írtam a bécsi lapoknak. A magyar lapok közül a Pesti Naplóban jelent meg a legtöbb politikai és jogi cikkem.

Kedvenc tanárom Lorentz Stein . . .

Bécsi diákéveiről beszél. Szép szavakkal emlékezik meg Lorentz Steinről, a nagyhírű bécsi egyetemi tanárról, ki ideálja volt.

— Miután az ügyvédi oklevelet megszereztem, 1876-ban a budapesti királyi ítélőtáblához neveztek ki segédfogalmazónak, de már 1877-ben áthelyeztek az igazságügyminisztériumba, hová mint 1881-ben kinevezett komáromi alügyészt rendeltek be. 1882-ben a budapesti királyi ügyészséghez helyeztek át, de szolgálatot akkor is a minisztériumban teljesítettem. 1884-ben jogi monográfiám a „Bűnkísérlet és bevégzett bűncselekmény”, valamint a „Teffesség és részesség tana” a Magyar Tudományos Akadémia Sztrókay díjával lett kitüntetve. 1886-ban titkár és még ugyanabban az évben főügyészi helyettes lettem és ily minőségben osztottak be az igazságügyminisztérium kodifikációs osztályára.

— 1890-ben Szilágyi Dezső tanszékére a büntetőjog és büntetőeljárás nyilvános rendes tanárának neveztek ki a budapesti egyetemen. A Magyar Tudományos Akadémiának már 1886-ban levelező és 1892-ben rendes tagja lettem és 1898-tól 1901-ig másodelnöke is voltam az akadémiának.

— Későbbi jogirodalmi tevékenységem sem merült ki csupán büntetőjogi problémák boncolásában, mert előszeretettel foglalkoztam közjogi kérdésekkel és köz-

igazgatási jogi témákkal, különös érdeklődéssel a hatásköri összeütközések és a közigazgatási bíráskodásokat illetően.

Csáktornya képviselője

— A politikai arénába 1892-ben kerültem, mikor szabadelvű programmal Csáktornya képviselőjének választott. A parlamentben mint a vallás szabad gyakorlatáról szóló törvényjavaslat előadója kezdtem meg működésemet. Az első Wekerle-kormány bukása után Bánffy Dezső báró 1895-ben a vallás- és közoktatásügyi tárcával kínált meg. Helyemet a Bánffy-kormányt követő Széll Kálmán, majd Khuen-Héderváry-kormányban is megtartottam. Kultuszminiszteri működésem a millennium idejére esett és ehhez az időhöz nagyszabású és maradandó alkotások fűződnek.

— A csáktornyai kerületet négy cikluson át képviseltem. 1905-ben Pécs város mandátumával kerültem be a Házba. Több mint nyolc évig voltam miniszter.

— Mikor miniszteri állásomtól felmentettek, az egyetemi tanári állásba való visszalépési jogom már előbb öfelsége által biztosítván — újból elfoglaltam egyetemi katedrámat, de csak rövid időre, mert Ferenc József 1906-ban Wekerle Sándor utódként a magyar királyi közigazgatási bíróság elnökévé nevezett ki s ezt az állást 1933-ig töltöttem be.

A főrendiház „berekesztése” . . .

— 1918-ban IV. Károly király a főrendiház elnökévé nevezett ki. Résztvettem abban a főrendekből alakult küldöttségben, melynek az volt a rendeltetése, hogy Károly királyt Eckartsauban felkeresse, a való helyzetről tájékoztassa és az uralkodásról való lemondását formába öntse. 1918 november 16-án ült össze a főrendiház, hogy tudomásul vegye a képviselőház feloszlását. A kormány kívánsága az volt, hogy mondjuk ki a főrendiház

megszűnését. Én a külső nyomás ellenére sem mondtam ezt ki és alkotmányjogi érzékből az ülésezésnek nem felosztatását, hanem csak „berekesztését” enuncióáltam és ezzel — érzésem szerint — jó szolgálatot tettem a jogfolytonosság elvének.

— A főrendiház örökébe lépő felsőház egyhangúlag ismét elnökévé választott. E tisztemet 1935-ig töltöttem be.

A kegyelmes úr most hosszas szünetet tart.

— Azt hiszem magamról éppen eleget mondtam, beszéljünk inkább komolyabb dolgokról — indítványozza kiapadhatatlan humorával.

A komornyik ujságot hoz. A kegyelmes úr szemüveg nélkül olvassa az apró betűket. A spanyol forradalomról és az olimpiászról olvas részleteket.

— Mi a véleménye excellenciádnak a spanyol eseményekről?

— Sajnos csak a lapok híradásaiból ismerem az eseményeket és így nem lehet véleményt mondani az ottan dúló állapotokról. Még kevésbé lehet prognózist felállítani az események kimeneteléről. Annyit azonban általánosságban megállapíthatok, hogy a világszerte uralkodó nyugtalanságokat, zavargásokat a háború után különösen elburjázott és addig sohasem ismert „izmusok” és ideológiák okozzák.

Hosszan eltűnődik.

— Hogy hova fognak ezek a dolgok még fajulni, azt csak a jó Isten tudja.

A kegyelmes úr örökké derűs arca mintha elkomorulna.

Az olimpiai és a politikai staféta . . .

Más témába kezdek. Sportról beszélgetünk.

— Mindig híve voltam a testi kultúrának — mondja — legkedvesebb emlékeim közé sorolom azt az ifjúsági tornaversenyt, melyet miniszter-koromban I. Ferenc József őfelsége jelenlétében nyitottam meg.

Ismét kezébe veszi a lapot s az olimpiászról szóló tudósításoknak azt a részét mutatja, amelyik a fáklyás stafétának a berlini stadionba való érkezéséről számol be.

— Ha a politikában egy nemes, jobb ügy érdekében lehetne tapasztalni az illetékesek részéről azt a kitartást és fáradhatatlanságot, amelyet ez a fáklyás staféta tanúsított, akkor bizony nem kellene aggódni a világ során.

Pöttömnyi, 3—4 év körüli bájos kisgyermek áll meg most hirtelen előttünk. Bámész tekintettel figyel bennünket, de nem köszön. A kegyelmes úr mélyen emeli meg fehér szalmakalapját.

— Csókolom a kezét nagyságos kisasszony — köszönti kedvesen a kisleányt.

A kisleány erre sarkonfordul és nevelőnőjéhez szalad.

A kegyelmes úr irónikusan jegyzi meg:

— Így kezeli a mai ifjúság az öregeket... Hiába, — más idők, más erkölcsök... A régi békeidőben, amelyet sokan szeretnek ma „átkos liberális korszaknak” megjelölni, bizony más volt a nevelés. Mi még tiszteltük az öregeket s büszkék voltunk atyai barátságukra.

Ferenc József és a magyarok...

Régmúlt politikai emlékeiről, de elsősorban Ferenc Józsefről interjúvolom a kegyelmes urat, akit közismerten kedvelt a császár és király.

— Sok mindenfélét összeírtak a királyról — mondja Wlassics Gyula. — Ezeknek a mendemondáknak természetesen soha semmi alapja nem volt. Csak a legutóbb olvastam például, hogy a király még a minisztereivel sem fogott kezét, különösen a magyarokkal. Hát ez nem igaz — mondja a legnagyobb határozottsággal. — A király valóban a legnagyobb rigorozitással és pontossággal követelte meg az etikett megtartását környezetétől és természetesen mindenkitől, de ő maga elég gyakran nobilisan túltette magát az etikett-előírta szabályo-

kon. A királlyal veleszületett és vérébe ment át a szer-
tartásosság. De hogy a merevsége mögött mi lakozott,
azt csak azok tudhatták, akik közelébe juthatni szeren-
csések voltak. Elmondanék egyet-mást, de akkor mi ma-
rad a memoárjaim számára — mondja mosolyogva.
— Annyit azonban az utókor számára lerögzíthetek, hogy
bennünket, „rebellis” magyarokat — bármilyen való-
színűtlenül is hangzik — nagyon szeretett.

A szálló erkélyén egy hölgy jelenik meg: a kegyel-
mes asszony.

A kegyelmes úr egy világfi udvariasságával lengeti
meg kalapját feléje. Nemsokára a kegyelmes asszony is
lejön és óvatosan ügyel, hogy mégse legyen kimondott
interjú, csak amolyan ártatlan beszélgetés.

A cíterázó Arany János

A kegyelmes asszony a régi Margitszigetről elevenít
fel emlékeket. Abból a korból, amikor még bakfis volt.

— Fiatallány koromban is kedvenc tartózkodási
helyem volt a sziget — mondja Wlassics báróné.

— Édesapám, Csengery Antal, a legjobb barátság-
ban volt Arany Jánossal, akivel itt kint a Margitszigeten
szokott nagyokat sétálni. Séta közben hevesen gesztiku-
láltak. Megfeledkeztek az egész világról. Miközben a
papa és Arany vitáztak, addig én a költő kedvenc unoká-
jával, a szép Piroskával játszadoztam, aki egyébként leg-
jobb barátnőm volt. Piroška édesapja egy református pap
volt. Arany János számtalanszor megénekelte költemé-
nyeiben Piroskát, aki Aranynek sokszor minden örömét
jelentette.

— Tudna valami közelebbit mondani kegyelmes
asszonyom Arany Jánosról?

— Gyermeki fantáziánkat bizony alaposan izgatta
Arany János „működése” — mondja mosolyogva. — Azt
hallottuk róla, hogy nagy ember, költő, de bizony a költő
szónak fogalmával annak idején még nem voltunk mi
gyermekek teljesen tisztában. Egyszer elmentem Arany

János akadémiai lakására. A költő fél napon keresztül cite-
rázott és érdeklődésemre megtudtam, hogy „Arany
bácsi” ilyenkor költi azokat a szép verseket.

A kegyelmes úr most, mint aki hirtelen magára esz-
mél, tréfásan fenyeget meg:

— Hiszen ez az ember interjút csinált!

Ismét botját helyezi kilátásba a kegyelmes úr, ha
„kiszervekstem”.

Az interjú ezzel a kilátásba helyezett szankcióval
véget is ért.

Távozás előtt még megkérdem a történelmi nevű
„kollegát”, Wlassics kegyelmes urat, hogy milyen legyen
tehát az ideális hirlapíró?

A kegyelmes úr kiapadhatatlan humorával válaszol.

— Az igazi újságíró írjon néha igazat is . . . Tanuld
meg fiam, szép a változatosság . . .

Ezzel a kedves bonhomiával bocsátott el a 86 éves
báró Wlassics Gyula, Ferenc József király nagy kultusz-
minisztere, egy történelmi korszak great old man-je —
aki még ma is „újságírónak” érzi magát . . .

báró ifj. WLASSICS GYULA

(Irisz felv.)

BÁRÓ WCLASSICS GYULA – IFJ. BÁRÓ WCLASSICS GYULA

A kultuszminisztériumban, ahol évtizedekkel ezelőtt báró Wlassics Gyula, a nagy kultuszminiszter irányította a magyar kultúrát és művelődést, táblát láthatunk a második emelet egyik ajtaján a következő névvel: Báró Wlassics Gyula államtitkár.

A tábla nem feledékenységből függ az ajtó felett. A kultuszminisztériumban most is egy Wlassics Gyula működik — fia a néhai Wlassics Gyula miniszternek.

A „kis Wlassics”, ahogyan id. Wlassics Gyula életében ifj. Wlassics Gyulát szólították, már nevének azonosságával is akarva, nem akarva felidézi édesatyjának nemes emlékét.

A kultuszminisztériumi ügykör, atyjának volt munkaterülete önkéntelenül is csábít az összehasonlításra, az apa és fiú közötti párhuzam megvonására.

Jól ismertem és a fiatalság minden rajongásával öveztem idősebb Wlassics Gyulát. A nagy államférfiú páratlan értékei, kiváló képességei s amit elsőnek kellett volna említenem, elbájoló emberi közvetlensége valósággal lenyűgözték a személyéhez közelállókat.

Id. Wlassics Gyula személyéről bennem élő rokonszenves impressziók mégsem tesznek elfogulttá, amikor vele kapcsolatban ifj. Wlassics Gyuláról beszélek. Mert ha tárgyilagosságra törekszünk, akkor ifj. Wlassics Gyula, az író és kultúrpolitikus eddigi munkásságát édesatyjának hasonló korbéli működésével kell összehasonlítanunk s ekkor benne mindjárt szinte öröklődve megtalálhatjuk azokat a nagy szellemi értékeket, amelyek id. Wlassics Gyulát korában messze az átlagon felül emelték.

Ifj. Wlassics Gyula szellemi komplexumában megtalálhatjuk id. Wlassics Gyulának széles tudását, sokoldalúságát, derűs lelkének könnyed bohémiáját, pőznélküli közvetlenségét. Ott láthatjuk csillogni atyjának írói, stilisztikai értékeit is, csak amíg id. Wlassics Gyulánál az írói valőrök ragyogó publicisztikában, klasszikus jogi tanulmányokban nyertek kifejezést, addig ifj. Wlassics Gyula regényben, színművekben, versben és prózában állított már eddig is maradandó emléket szépírói tehetségének.

Ime a nagy szellem és az öröklődés kisugárzása immár a második generáció egyéniségének tükrében.

A „Herbert”-ek

Kultuszminiszteri dolgozószobájában, nagyemlékű édesapjának portréja előtt teszem fel az őszinte kérdést ifj. Wlassics Gyulának: milyen előnyöket, vagy esetleg hátrányokat jelentett egyéniségére, pályafutásának kialakulására édesatyjának nagy neve, közéleti tekintélye?

Ifj. Wlassics Gyulának nem először teheték fel ezt a kérdést, mert szinte rutinosan válaszol:

— Nagy történetíró kultuszminiszterünk, Hóman Bálint is felvetette egy ízben előttem ezt a kényes problémát: vajjon tapasztalatom szerint a „Herbert”-ek nem érzik-e időnként minden látszólagos előnyök mellett bizonyos hátrányát is annak a handicap-nek, amelyet egy nagy atya emléke jelent. Válaszom a kérdésre ironikus volt és így hangzott: „Szerintem a „nagy” atyát fiának nyugodtan el lehet viselni...”

— A probléma humoros oldala mellett azonban vannak komoly meggondolások és észrevételek is — folytatja. — Bizonyos, hogy a nagy férfiú egyénisége önkéntelenül kihívja az összehasonlítást az apa és fiú között és ebből a szempontból előnyösebbnek vélem, ha a fiú lehetőleg más téren keresi az érvényesülést.

— Világos, hogy a fiú számára nehezen terem babér azon a pályán, melyen atyja korszakos eredményeket ért

el. Ezt a belátóbbak korán megérezhették és módjuk van a dicsőséget máshol keresni.

— Atyám kiváló büntetőjogász, publicista és nemzetközi jogi író volt. Én kerültem ezeket a területeket és már zseni ifjúságomban inkább a szépirodalom berkeiben kísérleteztem, színdarabot, regényt, költeményeket írtam s a művészeti közigazgatás problémáival foglalkoztam, hol atyám emléke nem kísértett.

— Ő született szónok volt, magával ragadó pátozsát megőrizte még akkor is, mikor értekezést írt, én viszont lehetőleg kerültem a dobogót és ha időnként kötelességem odarendelt, inkább író maradtam a szószéken is.

— Szerintem a legnagyobb hálátlanság lenne eféle meggondolások miatt a kiváló atya példáját „damnosa hereditas”-nak vallani.

„A viszony köztünk baráti volt”

— Felbecsülhetetlen érték az, amit a köznapin túl-emelkedő bölcsességgel és a lángelme éleslátásával megáldott atya a fiú lelki fejlődése szempontjából jelent és ez fokozott mértékben jelentkezik ott, ahol olyan barátinak mondható viszony fejlődik atya és fiú között, aminőben nekem volt részem felejthetetlen édesatyám oldalán.

— Ő minden közvetlensége mellett, mellyel minden nagyképűséget került, nem volt pajtáskodó természet. Tisztelte az egész országot, de olyan barátai, kiket szívéhez közel engedett volna férközni, nem igen voltak. Azt az időt, melyet hivatása nem kötött le, családja körében, velünk töltötte. Már miniszter korában, mikor még csak kis gimnázista voltam, állandó vadász- és utifársa voltam, magával vitt pisztránghalászatra a lipthói hegyek közé, őz vadászatra a Dráva mellé, vadhatyút és kócsagot löni a Pruthra és foka vadászatra az Északi-tengerre.

— Ilyenkor elfelejtette országos gondjait és mikor már a vasúti fülkében volt, eltűntek a komor felhők domború homlokáról és fénylő barna szeméből derűs, az éle-

tet élvező, minden szép iránt fogékony lélek vidámsága sugárzott felém.

— Valamilyik hivatalnok a egyszer azzal akarta kegyét megnyerni, hogy eldicsekedett vele, hogy még soha sem volt szabadságon. Atyám dicséret helyett reátámadt:

— No, barátom, akkor a te munkád se érhetett soha egy fabatkát se, ha még ki se fáradtál belé . . .

Ő bizony idegölő munkája után mindig nagyon élvezte a párhetes szabadságot és ilyenkor többnyire szép utazásokat tett.

— Milyen boldog volt, mikor Hollandiában, Párizsban, vagy Londonban a múzeumokat járhattuk, Veneziában, Romában vagy Firenzében művészettörténetből kérdegethettük ki egymást.

Honestas et veritas

— Ami életbölcesség, ami termékenyítő gondolat átvillant elméjén, annak letéteményesévé avatott és mindezek az elejtett drágakövek hozzájárultak annak a megfisztult mentalitásnak kialakulásához, melynek azt is köszönhettem, hogy az élet bármiféle helyzet elé állított, annak mindig igyekeztem atyám jelszavához híven: honestas et veritas — teljes erőmből megfelelni, de erőmön felül nem vállalkoztam semmire. Ha talán szókimondásom itt-ott szerzett is nekem ellenségeket, a mások kritizálása mellett sohasem feledkeztem meg a kemény önkritikáról sem, mely képességeimet a vállalt feladattal egyensúlyban tartotta.

— Már gyermekkoromban úgy kezelt atyám, mintha egykorú barátja lennék. Beavatott gondjaiba és töprengéseibe, osztályosává tett annak az emésztő felelősségérzetnek, melyet mindenért, ami a gondjaira bízott ügyekben történt, felfokozott mértékben érzett, mely néha álmat is elrabolta s mely nem engedte, hogy a neki felkínált miniszterelnökséget vállalja, mert tudta, hogy érzékeny lelke ekkora felelősség terhét nem bírná el.

— S itt jutok el a legértékesebb örökséghez, melyet a vele való állandó érintkezésből nyertem: és ez a világi

hívások megvetése, az öklök tülekedésétől való irtózás, a lélek belső harmoniájának keresése és megtalálása a jól végzett munka felemelő tudatában, a művészet és a természet élvezetében és a mélyen átértzett vallásosságban. Ezek a tulajdonságok maradéktalanul édesatyám lelkiségének hatása nyomán vésődtek a lelkembe.

Most megkérem ifj. Wlassics Gyulát, beszéljen saját pályafutásáról is, hiszen kezdve a kortól, amidőn mint fogalmazó Apponyi Albert és Zichy János kultuszminiszterek mellé került, mind mai napig szemlélője és sokszor felelős helyen egyik irányítója is volt a magyar kultúrpolitika háború előtti nagy fellendülésének és az összeomlás utáni újjáépítésnek.

Ifj. Wlassics Gyula elhárítja az érdeklődést:

— Magamról inkább nem beszélnék, de ha muszáj, akkor szívesen elismerem, hogy pályafutásom alatt eléggé méltányolták irodalmi és művészeti felvérteztségemet.

— A minisztériumban a színházi és művészeti ügyek referense lettem az ettől az állástól megvált Csathó Kálmán helyébe, aki fordítva csinálta, mint én. Ő bürokratából lett író, művész, én meg az író és művészt öltem meg magamban a hivatal kedvéért. Ezt sohasem bántam meg, amikor hajlamaimnak és képességeimnek megfelelő hatáskörben dolgozhattam.

— Fanyar érzéssel gondolok azonban a „labdázásokra”, amikor alighogy megmelegedtem egy munkakörben, azonnal egy újabb feladatkörrel ruháztak fel.

Az Operaház intendánsa

— Hivatali pályám legemlékezetesebb korszakának azt az öt évet tudom megjelölni — folytatja — amelyet mint intendáns az Operaház élén töltöttem. Én hívtam meg az Operához Márkus Lászlót, neki adva a Farsangi Lakodalom rendezését, a kezem alatt virágzott ki a tüneményes sikerű Németh Mária, Pataky Kálmán, Nagy Izabella, Székely Mihály, Alpár Gitta, Walfer Rózsi stb. De amint már előbb mondtam, innen is elhelyeztek,

Klebelsberg a tankönyvügyek hálátlan munkaköréhez, Karafiáth pedig a nyugdíjügyekhez tett, meglehetősen „sasfiók” módjára kezelve. Ekkor jött mai miniszterem, Hóman Bálint. Ő „feljavította” működési területemet a művészeti ügyek irányításával, amelynek köréből ma is kezembem van a filmügy, a népművelésnek és testnevelésnek ugyancsak homloktérbe került érdekes ügykörével.

A „mazzolák”

— A „labdázások” alatt persze sok szép feladatomban is akadt — folytatja ifj. Wlassics Gyula. — Külföldi reprezentatív művészeti kiállítások előkészítése, a gödöllői világjamboree, a berlini olimpiász, elég gyakran akadt a sokszor száraz tésztába valami „mazzola” is.

— Mi most a „mazzola” államtitkár úr tésztájában? — kérdelem távozás előtt ifj. Wlassics Gyulát.

— A filmügyek — no meg a Szerzői Jogi Szakértői Bizottság tagsága, ahol mint előadónak, gyakran kell állást foglalnom érdekes szerzői jogi kérdésekben, (plágiumpercek!) amelyekkel nagy érdeklődéssel foglalkozom.

Amikor kilépek az államtitkár úr dolgozószobájából, fülemben cseng édesatyjának, id. Wlassics Gyulának jelmondata, amely síremlékére is be van vésve: „honestas et veritas”.

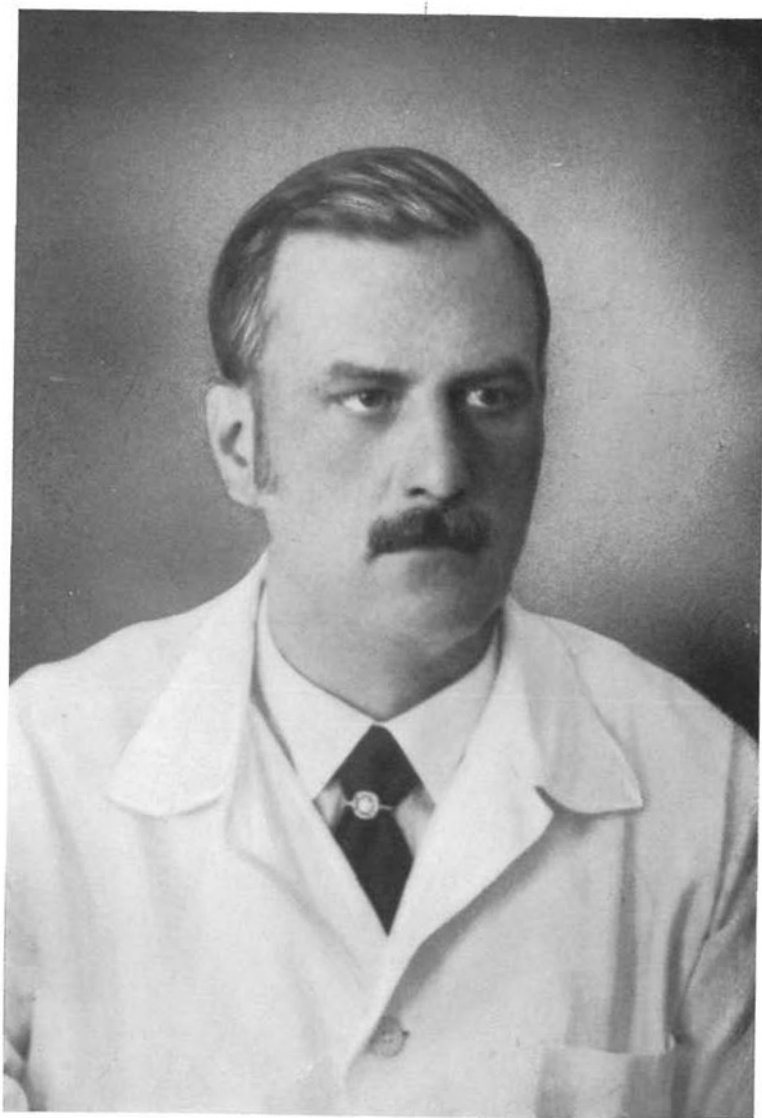
Ilyen elvek szerint és ilyen szellemben él, dolgozik és alkot ifj. Wlassics Gyula is, aki fiúi érzéseiben hűséges gyermeke, gondolkodásában pedig ranjongója és lelkes követője édesatyja, id. Wlassics Gyula eszményi gondolatvilágának.

WOLFF KÁROLY

(Lühnsdorff Károly eredeti ceruzarajza)

ifj. WOLFF KÁROLY

(Irisz felv.)

WOLFF KÁROLY – IFJ. WOLFF KÁROLY

A bécsi Burg hűvösen előkelő levegőjében kezdődött, majd a budapesti királyi vár selyemtapétás, arany-szegélyű falai között folytatódott az az életpálya, amely az utóbbi évtizedek egyik legérdekesebb politikai karrierjéhez vezetett.

A hétköznapi élet és a politika sodrától távolálló magas bírói székből merész íveléssel lendül át a politikai élet kellős közepére és máról holnapra az országos és a fővárosi keresztény politika vezére lesz.

Néhány hét alatt tömegek esküsznek rá, olyan rétegekből is, amelyek nemigen ismerhették a Főudvarnagyi Bíróság elnökét. Országos párt vezére, szeretet és gyűlölet orkánjában. Neve fogalom, varázs lesz, akit nem lehet többé kihagyni az országos politika kalkulusaiból.

Nem mindennapi politikai karrier ez, de nem mindennapi ennek a karriernak a megszemélyesítője sem: Wolff Károlynak hívják.

Hat éve múlt már, hogy 62 éves korában váratlanul derékba roppant a keresztény politikának e kimagasló egyénisége. És most, valahogy úgy tűnik, mintha az ő elmúlásával vette volna kezdetét a kereszt forzítása jegyében tobzódó, úgynevezett „keresztény” politika, amely bizony kimondhatatlan távolságban van a wolff-károlyi kereszténységtől.

Wolff Károly meghalt, de a Sashegy meredek lejtőin, kedvenc vidékén és lakóhelyén már ucca hirdeti, hogy a székesfőváros kegyelete teljes mértékben átérzi és értékeli azokat az érdemeiket, amelyeket közéleti működése alatt Wolff Károly szerzett.

Ki volt Wolff Károly? Akik csak felületesen ismerték, azok zárkózott, rideg egyéniségnek tartották. Mert tényleg, szemeiben volt mindig némi szigor és keménység, amely megtorpantotta a hozzá közeledőket. Talán a Burg udvari merevségéből, vagy a bírói hivatás zárt régióiból hozta magával ezt a kissé merev tartózkodást az emberi fesztelenségekkel szemben. Nem tudom. Csak egy bizonyos, hogy igen kevés azoknak a száma, akiknek módjukban volt közelebbről szemlélni a kereszténypárt vezérének életét, akik elmondhatják, hogy ismerték Wolff Károlyt: az embert.

Egyetlen fiát, ifjabb Wolff Károlyt, a budapesti köz-kórházak nagytehetségű igazgató főorvosát, egyetemi magántanárt kerestem tehát fel, hogy a hozzá vérbeli leg is legközelebb állótól kapjam meg azokat a színeket, amelyeknek révén a politikus Wolff Károly mellett megkapom Wolff Károlynak, az embernek, hamisítatlan és őszinte portréját.

A szigorú apa

A Rókus-kórház igazgató-főorvosi szobájában szembenülök Wolff Károly fiával. Hatalmas, öles természetű ember. Fehér orvosi köpenyt visel, amely még jobban kiemeli olajbarna arcát. Fekete haja van, amelyben ezüst szálak csillognak. Pedig csak harminckilenc éves. Oldalszakállt visel, mint édesapja, akire egyébként is feltűnően hasonlít.

Szobájában csak két arckép van: az egyik a Kormányzóé, a másik édesapjáé: Lühnsdorf Károly rajza.

Nézem Wolff Károly arcképét. Szigorúan, bírálóan tekint, mint ahogy mindig szokott. Önkéntelenül tehát ez az első kérdésem Wolff Károly fiához:

— Szigorú volt otthon családja körében is édesapja?

Ifjabb Wolff Károly mélyet szippant cigarettájából.

— Igen — mondja pillanatnyi gondolkodás után. — Határozott pedagógiai elvei voltak a gyermeknevelés terén, amelynek a lényege volt, hogy a hibákat és a bot-

lásokat kiméletlen szigorral torolta meg. Minden legkisebb csinytevésünket, amelyet hugommal elkövettünk, szinte bírói lelkiismeretességgel és szigorral mérlegelt és aszerint büntetett is. Bizonyos viselkedést, magatartást és tanulásban való eredményt megkövetelt tőlünk és ezeknek a követelményeknek bizony ajánlatos volt meg is felelni. Én Bécsben a Terezianumban kezdtem meg tanulmányaimat, az úgynevezett Vorbereitungs Klassen-nal, majd Pestre jöttünk, ahol az első gimnáziumban latinból hármast kaptam. Édesapám a rossz osztályzatot úgy torolta meg, hogy a karácsonyra tőle kapott ezüst órát — amelyet ma is viselek — egy időre büntetésként elko-bozta.

— De azért a jóság volt domináló nála, ha kifelé szigorú is volt. Ha a legkisebb bajunk volt, pillanatok alatt alakult át aggódó apává.

— Belefolyt-e édesatyja irányítólag igazgató úr nevelésébe? — kérdezzük.

— Nem. Ő azt tartotta helyes nevelési rendszernek, ha a gyermek még az életpályáját is teljesen önállóan választja meg. Nem akarta, hogy az ő egyéniségének nyomása alatt alakuljanak ki bennem az életformák és elhatározások. Talán ennek tudható be, hogy nem vágyódtam sem a bírói hivatás, sem a politika felé, hanem a természettudományok iránt, amely később az orvosi pálya felé terelt. A politika egyébként sem érdekelt soha.

Meglepődve hallgatom ezt a vallomást a politikus Wolff Károly fiától. Hát az állandó politikai légkör — amely a sashegyi villában minden bizonnyal uralkodó volt — nem ébresztett érdeklődést igazgató úrban? — kérdelem.

A bíró és a politikus

— Sohasem érdekelt a politika — ismétli ifjabb Wolff Károly — de egyébként is otthon, édesapám nem szeretett politizálni. Ha beszéltünk politikáról, akkor is csak általános világszemléletek kerültek szóba, de nem

részletkérdések. De tovább megyek, én még édesapámat is elsősorban jogásznak, bírónak és törvényalkotónak tartottam, mint politikusnak. Bírói és közhivatali pályájának előkelő vonaláról bizonyos történelmi erők vetítették őt váratlanul a politika síkjára.

— A forradalom utáni nemzeti elesettség és letargia ébresztette fel édesapámban a közösség iránti szent együvértartozás érzéseit, az építő munka szükségességét, amelyet csak a gyakorlati politikus képes megvalósítani. Mint bírót a forradalom által veszélyeztetett polgári érdekek védelme készítette offenzív harcra a rombolók ellen. Így lett apám politikus.

Családjuk származásáról és édesapja pályafutásának első stációi felől kérдем ifjabb Wolff Károlyt.

— Családom ősei hétszáz évvel ezelőtt jöttek be bajor földről Magyarországra. A Wolffok kilencven más családdal együtt őstelepések voltak Németprónán, ahonnan a család 1632-ben II. Ferdinándtól a nemességét nyerte. Egyik ősem császári tábornok volt, aki a keresztény vallásért folytatott küzdelmei elismeréseként Németpróna mellett, Tuzsinán — a nemesség mellett — birtokot is kapott. Unokája Wolff János, már Rákóczi híve volt, aki saját költségén egy kuruc lovas-századot állított fel. Ez a Wolff egyébként Galgóc várnagya volt.

— A többi Wolffok földbirtokosok, független érzésű nemes polgárok voltak.

A nagybitsői bíró

— Édesapám 1874 október 1-én született Érsekújváron, mint Wolff Vince földbirtokos, majd későbbi adótárnok fia. Gimnáziumi tanulmányait Érsekújváron és Trencsénben végezte. Jogot pedig Pozsonyban, Budapesten, Lipcsében, Halleban és Berlinben hallgatott. Pályafutását mint joggyakornok kezdte el a trencsénmegyei Nagybitsén. Bírói vizsgáján Groschmidt volt a vizsgálóbizottság elnöke, aki híres volt nagy szigoráról. Édesapám jogász felkészültsége annyira meglepte a

jelenlévő igazságügyminiszteri kiküldöttet, hogy a vizsgán hangosan a következő kijelentést tette:

„Lehetetlen, hogy egy ilyen kiváló agyú jogász vidéken maradjon“.

— Mire édesapám hazaért, kinevezték nagybitsei másod-járásbíróvá, de egyidejűleg berendelték az igazságügyminisztérium kodifikációs osztályára. Itt akkor készítették elő a polgári törvénykönyvet és az előkészítő bizottságnak négy fiatal segédtagja volt: Bartha Richard, Szladits Károly, Illés József és édesapám. A polgári törvénykönyv kötelmi jogi fejezetének nagy részét édesapám indokolta.

— Nemsokára a bécsi főudvarnagyi bíróságnál egy magyar előadói állást szerveztek. Erre az állásra Plósz Sándor, akkori igazságügyminiszter előterjesztésére Ferenc József édesapámat a főudvarnagyi bírósághoz elsőosztályú udvari fogalmazóvá nevezte ki. 1906-ig működött az udvarnál, miközben udvari titkár lett.

— A főudvarnagyi bíróságnál kifejtett működés után rövidesen a közös külügyminiszter magyar közjogi előadója lett.

A bécsi életről beszél színes szavakkal ifjabb Wolff Károly. Magunk előtt látjuk az öreg császári Burgot, óriási méreteivel. A Michaele-Tort, amelyen éppen egy udvari fogat hajt be, rajta udvari díszben, vezérőrnagyi jelzéssel, arany lampasszos nadrágban, egy komoly tekintetű fiatal férfi: Wolff Károly.

— Ha a Favoriten-Platzon lévő lakásunkra — mondja ifjabb Wolff Károly — megjött az értesítés a királyi audienciára, akkor teljes díszben kellett megjelennie apámnak.

A magyar főudvarnagyi bíróság élén

— 1909-ben, harminchatéves korában valóságos udvari tanácsossá nevezte ki Ferenc József és a delegációnak is tagja volt. Majd rövidesen az akkor felállított magyar főudvarnagyi bíróság első elnöke lett.

— Mint magasrangú bíróság elnöke, igen exclusiv életet élt. Politikával csak annyiban foglalkozott, amennyiben az hivatali állásával összefüggött. Ebben a légkörben pedig tudvalévően nem volt domináló szerepe a politikának. De jött az összeomlás, a forradalom, amely édesapámat egyszerre a legnehezebb és a legközvetlenebb harcok középpontjába állította. A főudvarnagyi bíróság állami zárlati bírósággá alakult át és az összes királyi javak kezelését és felszámolását rábízták apámra, aki ekkor is hivatala élén maradt. Károly király egyenes felhatalmazására tette le a fogadalmat az egész udvari személyzettel együtt a Nemzeti Tanács előtt. Óvatos taktikával és a proletárdiktatura alatt tanúsított passzív rezisztenciával sikerült neki az egész korona-vagyont és a király magánvagyonát — köztük harminckilenc métermázsa súlyú ezüst evőkészletet az utolsó darabig megmentenie.

A politikus Wolff Károly

— Ebben az időben mozdult meg édesapám lelkében az aktív politika iránti elhatározás. A politikus felülkerekedett a bírón és valami megfoghatatlan motorikus erő hajtotta, sodorta a politika merész ívelésű útjai felé. A kommün után barátainak kérésére vállalta a budai II. kerület bizottsági tagságának mandátumát, amely magva volt a később az ő vezérlete alatt megalakult Keresztény Községi Pártnak. Ebben a minőségében tulajdonképpen ő volt a vezetője, a lelke Budapest székesfőváros önkormányzatának.

— Pártja és tábora felett — amely a legheterogénabb elemekből állott — abszolút tekintéllyel uralkodott. Aki közelébe került, nem tudta kivonni magát az ő nagyvonalú egyéniségének szuggesztívítása alól.

— A polgári erények valóságos megtestesítője volt édesapám. Életében puritán volt és egyszerű, de munkásságban nagyvonalú és alkotó koncepciójú. Építőszellem volt, aki szerette a nagy terveket. A leépítést

rombolásnak nevezte. Városi politikájában például azt tartotta egyik legnagyobb érdemének, hogy leépítés nélkül sikerült neki deficitmentessé tennie a költségvetést. Közismert az is, hogy 1931-ben azért mondott le a 33-as bizottsági tagságáról, mert ellenezte a tisztviselői nyugdíjak leszállítását.

— Páratlan alaposság és felkészültség jellemezte mindenben. Nem szeretett a problémákhoz félkézzel nyulni, hanem csak egész szívvel és teljes odaadással, mert ezt tartotta minden sikeres akció előfeltételének. Ha valamely probléma érdekelte, azt előzőleg alaposan meg is tanulta.

Ezek szerint a beszédeire is készült a kegyelmes úr? — vetem most közbe — hiszen édesapja közismerten a fővárosnak és az országnak egyik legkitünőbb szónoka volt.

— Talán csak egyedül a beszédeire nem készült — mondja ifj. Wolff Károly. — Azokat mindig improvizálta. Nagyobb beszédei előtt öt-hat percig szokott sétálni a kertben, vagy a szobában. Ez volt minden előkészülete akár leghatalmasabb beszédeinek is. Sokan azt tartották hogy szónoklataiban sok volt a lira és a szónokiasság többi attribútuma. Pedig nem volt benne semmi pátoz és külsőség. Inkább zárt, komoly egyéniség volt, de aki-nek szónoklataiban a szinte vallásos erejű meggyőződés és lelkesedés elementáris erővel tört ki mindig.

— Az országos politikában az első nemzetgyűlés idején még nem vett aktív részt. Az 1922-es választások napjaiban azonban Keresztény Egység Tábora cím alatt politikai mozgalmat indított az összes keresztény alapon álló pártok egyesítésére. Ő maga akkor a budai lajstromos kerületben kapott mandátumot. Később különböző fúziók révén megalapította a Keresztény Gazdasági és Szociális Pártot. Úgy a fővárosi, mint az országos politikában erősen intranzigens keresztény irányt képviselt. Ez az irányzat a keresztény polgárság gazdasági térhódításáért, a keresztény gondolatnak a politika minden ágában való érvényesüléseért harcolt.

A sashegyi villában

Sashegyi otthonáról beszélünk ezután, ahol Wolff Károly a legszívesebben tartózkodott.

— Édestyám szórakozásai közé tartozott, hogy boldogult jó anyámmal kikocsizott híres lipicai fogatán, amely — a féves közhittel szemben — a sajátja volt. Szeretett olvasni. A politikai munkák mellett főleg jogi és filozófiai műveket. Németül, franciául és mint felvidéki fiú tótul is beszélt. Nagybitsén, mint bíró a tanukihallgatásokat tótul végezte, mert ott túlnyomóan tót lakosság lakott. A színházak közül a Nemzetit és az Operát látogatta, mint ahogy Bécsben is a Burgtheater volt kedvenc színháza. Szerette a művészeteket. Óriási képgyűjteménye volt és külföldi utazásaikor a múzeumok leglelkeesebb látogatója volt.

— Reggel későn kelt, mert sokszor a hajnali órákig dolgozott íróasztalánál. Ilyenkor tudott teljes zavartalansággal dolgozni és nem a kora reggeli órákban. Imádta a munkát és munkaasztalát, amelyen annyi nagy teremtő gondolat, szociális reform és alkotás kelt életre kezei nyomán.

— Tele volt életkedvvel, testi és lelki frissességgel, amikor tragikus váratlansággal elragadta a halál.

— Hogyan képzelné el igazgató uram a politikai helyzet kialakulását akkor — vetem most közbe — ha édesatyja az országos politikában intező szerepet kapott volna?

Ifjabb Wolff Károly fel-alá sétál szobájában és szinte diktálva mondja:

— Ha azt a nagy politikai hatóerőt, ami apám lelkében működött, érvényesülni engedik, akkor ma már Magyarország evolúciós úton fejezhetne volna be azt a nagy társadalmi és politikai átalakulást, amelyet most vérszegény és erőtlen törvényhozási kísérletek útján akar megoldani. Apám eszméinek terjesztésére nagy szerencsétlenséget jelentett, hogy ő megelőzte a korát. Mert édesapám már húsz esztendővel ezelőtt hirdette mindazt, amit ma nagydobbal hirdetnek a különböző „keresztény és

nemzeti" politikai augurok. De állíthatom, hogy édesapám mindazt, ami ma aktuális napi kérdéssé vált, sokkal tisztultabb és magasztosabb felfogásban valósította volna meg. Elárulhatom önnek — mondja némi gondolkozás után — hogy elutazása előtt három nappal a következőket mondotta:

„Halálom után három évvel fogják észrevenni, hogy mit veszítettek azáltal, hogy harcoltak ellenem, ahelyett, hogy segítettek volna” . . .

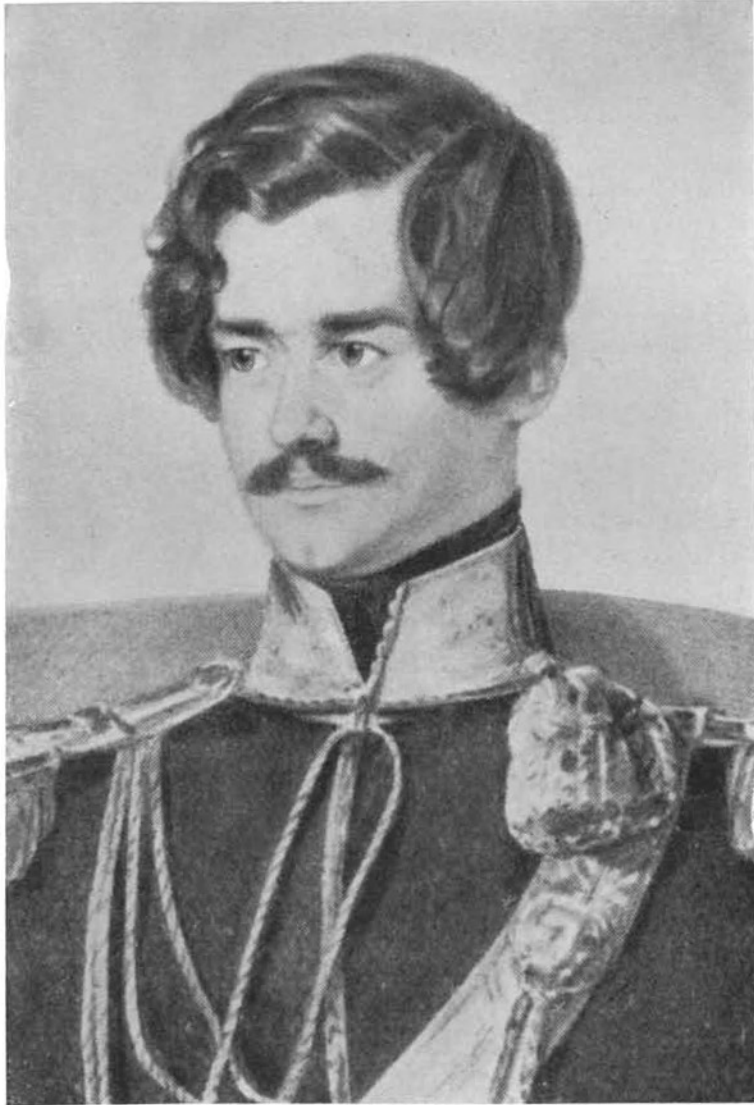
— Ezek után, hogy a városi és az országos politika, de általában a magyar közélet mit veszített édesapámban — mondja a búcsúzásnál ifjabb Wolff Károly — azt én, a gyermeke nem vagyok hivatva megállapítani. Hogy pedig számomra mit jelent az ő elmulása, azt viszont talán mondanom se kell.

— Nekem olyan apát adott a sors, akire mindig büszkén tekinhettem fel. Monumentális egyéniség volt, ékesítve a legszebb emberi tulajdonságokkal.

— Soha el nem muló fájdalmat jelent számomra édesapám elvesztése, akinek áldott emlékére a gyermeki kegyelet legbensőségesebb érzésével gondolok.

gróf ZELENKI LÁSZLÓ

(Rep. gróf Zelenki Róbert tulajdonában lévő fényképről)

gróf ZELENSKI RÓBERT

(Benczur Gyula festménye után rajzolta Gehl Zoltán)

GRÓF ZELENSKI LÁSZLÓ – GRÓF ZELENSKI RÓBERT

Ez a beszélgetés Zelenski Róberttel
1934 őszén folyt le

A Vilma királyné-út sétányait vastagon belepték már az elszáradt sárga levelek. A szélestörzsű gesztenyefák már elhullatták dús lombzatukat. Megkopaszott fekete ágaik mint némán kitárt karok hajolnak a villák rácsai fölé, mint az ősz, az elmulás előhírnökei.

A 4. számú villának földszinti ablaksorából sárgás fény világít a kopár elszíntelenedett kis előkertre.

A villa ura, gróf Zelenski Róbert már a kilencedik évtizedben jár, de azért fáradhatatlanul és töretlenül dolgozik, irányítja hatalmas gazdaságait, politizál — és amit elsősorban kellett volna mondanom — még mindig a régi hévvel harcol, támad és sebez, ha arra alkalom kínálkozik.

Zelenski Róbert: ez a név rendkívüli emlékeket ébreszt még azokban is, akik távolabbról figyelték a multszázad közepétől mind mai napig a magyar politikai élet zajlását.

A harc embere

Neve körül úgyszólván megszakítás nélkül dúlt a harc és a gyűlölet. Gróf Zelenski Róbert megmagyarázhatatlan módon áhitozza a harci zajt. Sokszor szinte provokálja a közvéleményt. Senkit sem kímél, még magát sem.

Gróf Zelenski Róbert személye körüli szenvedélyesség mint jelenség is érdekes, mert hiszen Zelens-

kinek nincsen pártja, országos szervezete, (rövid ideig gróf Apponyi Albert mellett tűrte meg a pártkeretet), ő maga, személyében képvisel egy Zelenski-politikát, amely egy emberöltőn át a támadások lavináját zúdította rá, a Házban és a sajtóban.

De ugyanakkor azt is meg kell állapítani, hogy szívós kitartása, félelmet, meghátrálást nem ismerő harcmódora még ellenfeleiben is tiszteletet ébreszt. Egész férfi, talpig úr, aki elveiért nyugodtan elviseli azt az ódiumot, hogy sokszor — amint alább ő maga mondja — „a leggyűlöltebb és legmegvetettebb tagja voltam nem egyszer a magyar társadalomnak...“

Az agg politikusnak már nincsenek meg a fórumai, amelyeken egykor küzdött. Az öregség leparancsolta az OMGE, a Nemzeti Kaszinó és egyéb előkelő egyesületek éléről. Érthető tehát, hogy most már mind ritkábban halljuk Zelenski csatabárdjának kíméletlen suhogását. Csak régi küzdelmeinek színhelye, a felsőház maradt meg Zelenskinék, ahová a legutóbbi években egy bénulása következtében tolókcson viteti magát.

Vessünk egy pillantást erre a rendkívül érdekes férfiúra, amint nyolcvannégy évvel a vállán, ott ül tolószékében a felsőház elnöki emelvénye előtt.

Már pusztán az a tény, hogy ebben a korban, bénultan is részt kíván venni a törvényhozás munkájában, éppen eleget árul el ennek a veterán harcosnak elnyűhetetlen energiájáról, a közélet iránti érdeklődéséről.

Hátha még megnézzük közelebbről. Ez az arc hangosan beszél. Állandó „készültségben“ figyeli a szónokokat és ha a legkisebb zajt hallja, rögtön előre lendül tolószékében s látható élvezettel szemléli a vihar aratását.

Gróf Zelenskinék, a politikai harcnak ez a passzív szemlélése jelenthet ma már csak örömet és szórakozást. Él is vele, mert még a legrosszabb időjárás sem akadályozza meg abban, hogy mint örökös-jogú felsőházi tag részt ne vegyen a felsőház tanácskozásain.

gróf ZELENSKI RÓBERT

amint toloszékében ülve hallgatja a felsőház egyik szónokát

(Gárdonyi felv.)

Vilma királynő-uti villájának dolgozószobájában várakozom. A hatalmas íróasztalon kis állólámpa szórja fényét a rendkívül nagy iratcsomóra, levélre és könyvekre. Egy munkában élő, még mindig aktív ember íróasztala ez, amely sokoldalú elfoglaltság és sokirányú tevékenység mellett tanuskodik.

A dolgozószoba csendjét halk kerécsikorgás zaja fõri meg. Nyílik az ajtó, egy inas és egy ápoló kíséretében betolják gróf Zelenski Róbertet.

Az ablak melletti kis asztalhoz egy állólámpa mellé állítják a kocsit, hogy a ház ura kiláthasson az utcára.

Érdeklõdéssel, fûrkészve vizsgál egy darabig gróf Zelenski Róbert. Nincs azonban ebben semmi bizalmatlanság. Gróf Zelenskit sohasem izgatta a sajtó érdeklõdése. Legfeljebb támadást kap és ezért õ még nem haragudott meg senkire.

**„A radikális ujságok kétségbe
vonták még legális leszármazásomat is”**

Elmondom, hogy nem napi politikáról akarok interjút csinálni. Híres apákról és híres fiúkról írok, akik munkálkodásukkal beírták nevüket az ország történelmébe. A történelmi alakokra ráakodott kérget akarom az egyéniség pontos megismerése által lehántolni, hiszen a geneológia sokszor megvilágítja egy-egy pályafutásnak olyan homályát is, amelyre a felületes ismeretekbõl képtelenek lennénk magyarázatot kapni. Érdekel az a példátlanul harcos közéleti mult is, amelyben õ évtizedekig a közérdeklõdés homlokterében állott. Szól a figyelem a híres személynek is, aki lassanként levonul a közélet porondjáról, a kiérdemelt nyugalomba.

Gróf Zelenski Róbert látható érdeklõdéssel hallgatja a témakört, amelyrõl írni akarok. Arca kipirul és heves izgalmossal válaszol:

— Nagyon szívesen beszélek atyámról és egyáltalán családom származásáról, hiszen a sajtó nagyrésze ellenem táplált gyûlölete folytán úgy tûntet fel engem,

mint egy jött-ment, név és öröklött vagyon nélküli kalandort. Sőt olyannak, ki testamentum-hamisítás révén szerezte vagyonát.

Amidőn kételyemnek adok kifejezést, hogy magyar napilapok személyével szemben ennyire elfogultak és gyűlölködők lennének, gróf Zelenski még jobban felemeli hangját és így folytatja szuperlatívuszait:

— Úgy van, ahogyan én önnek mondom. A radikális ujságok nem egy cikkben állítottak pelengérré, kétségbe vonva még legális leszármazásomat is. Nyílt vezércikkekben engem mint beszivárgó „kellemetlen polyákot“, „népnyúzó gróft“, „a legsötétebb reakció megtestesítőjét“ aposztrofáltak.

— Nézze — mutat egy hatalmas albumot, amelyben ujságcikkek sorakoznak példás rendben beraasztva — itt megláthatja, hogy mennyire gyűlöltek engem a radikálisok.

A radikális jelző állandóan visszatérő refrén gróf Zelenski Róbertnél. Nézem az elsárgult „radikális“ ujságokat. A Budapesti Hírlap, Pesti Napló, Déli Hírlap, Az Est, Világ, Pesti Hírlap és A Nép valóban oldalas cikkekben támadják gróf Zelenski Róbertet. A cikkek tényleg nem kimélték gróf Zelenski legintimebb családi viszonyait sem.

Gróf Zelenski hosszan lapozgat a régi albumban. Olyan most, mint a harcos, aki némi büszkeséggel szemléli a csatában kapott sebeket. Miután átnézte az ujságcikkeket, beszélni kezd.

— Atyám gróf Zelenski László ősi lengyel családból származott, akik Lengyelország történelmében 970 óta szerepet játszottak. Temesújfalun volt földbirtoka, foglalkozása gazdálkodás volt, akárcsak az enyém.

A 13 aradi vértanú között

— Atyám fiatalágát könnyen végzetessé váló esemény tarkította.

— Az 1848-as forradalom leveretése után, amelyet a balkezes Kossuth Lajos becsvágya és hiúsága idé-

zett elő — mondja szószerint gróf Zelenski Róbert — atyámat azzal vádolták, hogy forradalmat kívánt szítani Lengyelországban. Erre a vádra a hatóságoknak semmi támpontjuk és bizonyítékuk nem volt, de ez annak idején, a bosszú hevében nem is volt fontos. Atyámat halálra ítélték és a 13 aradi vértanúval együtt rendelték el kivégeztetését.

— Atyám szerencséjére ekkor folyósították családknak nagybátyja, gróf Ankwicz András Alajos prágai érsek közel egy millió koronás hagyatékát s e nagy váltságdíj segítségével sikerült őt a kivégzendők listájáról töröltetni és Aradon várfogságba vetették, ahol 1855-ig sínylődött, miközben egyik szemevilágát is elveszítette. Ekkor Grázba internálták, ahol két év után visszakapta ugyan mozgási szabadságát, de Magyarországtól lehetőleg távol kellett maradnia. Amikor végre hazatérhetett Magyarországra, teljesen a gazdálkodásnak, a földművelésnek szentelte magát.

Az első cséplőgép

— Atyám szenvedélyes gazda volt. A gazdálkodás és a föld iránti szeretetet tőle örökölhettem. Modern gazda volt, aki a technikai haladás stílszerűségeit, találmányait elsőnek alkalmazta gazdaságában. Már 1850. évben behozta például az első cséplőgépet Londonból. Ötvenesi birtokán angol igazgató, angol béresek, kocsisok, angol kertészek, Ujaradon pedig angol sörfőzője volt. De a házbeliek is: inasok, szobalányok, szintén angolok voltak.

— Konzervatív lélek volt, de ahol praktikumot, észszerűt látott, ott haladt a korszellemmel. Ő alapította meg az aradi gazdasági egyesületet, amelynek élén mindig arra törekedett, hogy megvédje osztályának érdekeit az akkor már erősen jelentkező radikalizmussal szemben. Atyám éppen úgy, akár én, ebben a kérdésben nem ismert megalkuvást vagy kompromisszumot. A radikalizmus: forradalom, a forradalomnak pedig nem lehet koncessziókat adni.

— Nyílt szókimondása, bátorsága sok ellenséget szerzett neki, de ugyanakkor sokan tisztelték gerinces, férfias kiállásáért.

A tragikus puskagolyó

— Édesatyámat sajnos egészen fiatalon és tragikus véletlen folytán veszítettem el — folytatja gróf Zelenski Róbert. — 1863 júliusában Ötvenesről Újfalura mentünk. Atyámmal aludtam a kastély egyik földszinti szobájában, amikor éjjel zörögtek az ablakon. Atyám megtöltötte Lefancher-puskáját, amelyet a londoni világkiállításon vett és kiment megnézni, hogy ki kopogott? Miután senkit sem talált, visszafeküdt.

— Másnap kirándulni mentünk a Lippa melletti solymosi várromhoz. Atyám nem akarta puskáját magával vinni, de titkára, gondolván, hogy a várromban ragadozó madarak is lesznek, feltette a puskát a kocsira és elindultunk.

— A solymosi várhoz érve, atyám a puskát felső végénél fogva kihúzta a tokjából, de a tok surolása felhúzta a ravaszt, a puska elsült és atyámon halálos sebet ejtett. Néhány órás szenvedés után belehalt sérülésébe.

— Szíveskedjen excellenciád saját pályafutásáról beszélni — kérem most gróf Zelenski Róbertet. — Az ellentétes politikai irányzatok és e politika szolgálatában álló sajtó valóban sokszor nem egészen a tárgyilagos megítélés hangján foglalkozott excellenciád személyével. Gróf úr nyers őszintesége, kiméletlen önkritikája azzal biztat — mondom — hogy saját életének és politikájának ismertetésével minden harmadik személynél őszintébb és igazibb képet kaphatok a korról, amelyben élt és a politikáról, amelyet közel hatvan éven át mind mai napig személyében képvisel.

Gróf Zelenski Róbert szemének hunyorgatásával és futó mosollyal nyugtázza jóleső megállapításaimat.

— Megmondom születési évszámomat is, hadd lássa, hogy milyen fiatalember vagyok . . .

— 1850 július 29-én születtem Újaradon. Angol nevelőm volt és így az első nyelv, amit elsajátítottam és beszéltem, az angol volt. Nagyon egészséges és edzett gyermek voltam. Angol nevelőm, Mr. Blas igen szigorúan és keményen bánt velem. Télen akármennyire fagyott, kabát nélkül kellett kilovagolnom. Egyszer a nagy hidegben annyira megfagyott a lábam, hogy csizmámat csak késsel lehetett lefejteni rólam, de azért másnap megint ki kellett lovagolnom.

Ifjúkori verekedések gróf Khuen-Héderváry Károllyal

— Ilyen nevelés mellett természetesen büszkén lenéztem az elpuhult, sporthoz nem szokott gyermekeket. Jól emlékszem, hogy amikor 1861-ben a telet Nizzában töltöttem, bármilyen idő volt, a szabadtengerben kellett fürödnöm naponta. Ez időben Izdenczy bárónő jött hozzánk látogatóba az én koromban lévő unokájával, gróf Khuen-Héderváry Károllyal. Amikor láttam, hogy Károly kocsijáról leszállva, több köpönyeget szed le magáról, olyan megvetéssel tekintettem le rá, hogy később a nap folyamán emiatt össze is verekedtünk. Ez az ifjúkori verekedés úgy látszik, nem hatott ki későbbre — hangsúlyozza gróf Zelenski Róbert — mert Khuen-Héderváry Károllyal haláláig a legjobb barátságban voltam.

— Atyám halála után Párisba mentem, ahol a Collège Rollin-be iratkoztam. Kollégiumi éveim közben 1870-ben kiütött a francia-porosz háború. Akkor kellett volna reál-vizsgát tennem, de a háború kitörésekor hevesen tüntettem a franciák ellen s ezért távoznom kellett és csak nagy viszontagságokon keresztül tudtam a háborúban álló Németországon keresztül hazakerülni.

— Az érettségi vizsgát a budapesti Piaristáknál tettem, majd beiratkoztam a budapesti egyetem jogi fakultására, de csak néhány tantárgyat hallgattam, mert időm nagyobb részét Than Károly vezetése alatt álló kémiai

laboratóriumban és báró Eötvös Lóránt fizikai előadásain fölöttem.

— 1872-ben elvégeztem a hohenheimi gazdasági akadémiát, de már két évvel azelőtt, vagyis húszéves koromban, személyesen vettem át gyámomtól, Zsivora Györgytől atyám birtokainak kezelését.

Az első harc

— Mikor kapcsolódott be excellenciád a közéletbe, illetve a politikába? — kérdem gróf Zelenski Róbertet.

— 1874-ben Atzél Péter, Bohus Zsigmond, István és László, Vásárhelyi Béla és László társaságában létrehoztuk az Aradkőröshegyi, későbbi kiterjesztése folytán az Arad-Csanádi Egyesült Vasutakat. A vasút építését megelőzőleg megismerkedtem a közéleti harccal. A minisztérium vasúti ügyosztálya számtalanszor megtagadta az építési engedélyt, azzal argumentálva, hogy képtelenség egy mértföld vasutat 150 ezer forintért megépíteni. A MÁV tudniillik drágább volt. Minden áron el akartak gáncsolni, de végre megbukott a Deák-párt és a helyére lépő Tisza-kormány közlekedésügyi minisztere, Péchy Tamás, minisztériuma ellenzése dacára, megadta a vasútépítési engedélyt.

A lippai követ

— 1881-ben, 31 éves koromban már aktív bekapcsolódtam a politikába. Lippán léptem fel az akkor még konzervatív gróf Apponyi Albert programjával, ahol meg is választottak.

— Hogy őszinte legyek, nem is a politika érdekelt, hanem hallatni akartam szavamat az akkoriban még különösen elhanyagolt közgazdasági kérdésekben. Azonban 1894-ig, tehát 44 éves koromig, nem szólaltam fel a Házban, mert azt tartottam, hogy a közéletben csak megfelelő tudás és képzettség vértével szabad porondra állni. Annak idején pedig érzésem szerint még nem volt meg bennem a szükséges gazdasági és politikai képzettség.

— Tizenkilenc évig gróf Apponyi Albert volt politikai vezérem. Konzervatívnak tartottam, de később radikálissá vált. Útjaink tehát elváltak és otthagytam.

Keményen, érzélgés nélkül beszél gróf Zelenski Róbert. Amint szavaiból kiveszem, nemcsak politikai, de emberi ideálja is gróf Apponyi Albert volt, mégis gondolkodás nélkül hagyta ott, amikor megítélése szerint „radikális” lett . . .

— Parlamenti munkásságom tengelyévé tettem a harcot — folytatja gróf Zelenski Róbert — a tőzsdén üzött fedezetlen határidő-üzleti játék ellen, amely nézetem szerint első megrontója a világ közgazdaságának. Ezt a játékot leleplezni és lehetőleg megszüntetni, volt legfőbb törvényhozói törekvésem.

— Ezzel a politikával kezdtem magam ellen ingerelni a radikálisokat, szabadkőműveseket és zsidókat, akik a sajtóban és más fórumokon kiméletlen hajsztát indítottak ellenem.

— 1898-ban gróf Károlyi Sándor Hangya néven megalapította az első fogyasztási szövetkezetet. Az alapítóke húszezer korona volt. Ebből tízezeret maga Károlyi jegyzett, négyezeret pedig én. A többi hatezer koronát Károlyi másoknak szánta, de a szövetkezet iránti részvétlenség folytán ennek az összegnek nagy részét is ő maga jegyezte le.

— A szerény keretekre jellemzően, kezdetben egy istállót és egy kocsiszínt béreltünk. Az előbbi volt a raktár, az utóbbiban tartottuk a gyűléseket. A felügyelőbizottságnak én lettem az elnöke és ezzel a gazdaságpolitikában is irányító szerepem lett.

— 1898-ban az OMGE elnöke lettem. Ebben a minőségemben még jobban kidomborodott befolyásom az ország gazdaproblémáira.

— Közszerelésem első naptól kezdve harcok és izgalmak között zajlott le. Tulajdonképpen nem kerestem a harcot, azonban az tény, hogy soha semmit oportunitásból, vagy az ellenfél kiméletéből el nem hallgattam.

Egy kínos költségvetési beszéd

— 1908-ban a főrendiházban egy büdzsé-beszédemmel kínos és kényelmetlen helyzetbe hoztam a kormányt — folytatja gróf Zelenski Róbert. — Ez évben volt Ferenc József uralkodásának hatvanadik évfordulója és én költségvetési beszédem végén egészen váratlanul az uralkodó magas személye iránti nagyrabecsülésem jeléül megemlékeztem a jelentékeny évfordulóról s noha nem tettem konkrét indítványt, mégis felszólítottam a jelenlévő kormányt, találjon megfelelő formát arra, hogy Magyarország negyvenegy éve koronás királyát, osztrák trónralépésének hatvanadik évfordulója alkalmából üdvözöljék.

— Amikor beszédemet befejeztem, óriási konsternáció és kínos csend állott be. Az ülést felfüggesztették. A miniszterek, Wekerle Sándor, Kossuth Ferenc, Apponyi Albert, Günther Antal és gróf Zichy Aladár felkeltek helyeikről és ott a helyszínen tanácskoztak, hogy mitévők legyenek a kínos indítvánnyal kapcsolatban. Körülbelül tíz percig tartott az eszmecsere, minden eredmény és határozat nélkül. Gróf Desseffy Aurél elnököt azután felkérték, hogy újból nyissa meg az ülést. A konkluzió pedig az volt, hogy sem a főrendiház, sem a képviselőház nem üdvözölte Magyarország királyát, Ausztria császárárt, pusztán azért, mert az egy szélső baloldali képviselőnek nem tetszett volna . . .

— Az ilyen és ehhez hasonló spontán cselekedeteim miatt a radikális baloldali sajtó mindig kellemetlenkedő, különc embernek tartott, amivel azonban én vajmi keveset törődtem.

„Politikai ideálom Tisza István”

— Melyik politikai irányzat vagy politikus állt közel excellenciádhoz?

Gróf Zelenski Róbert gondolkodás nélkül válaszol:

— Magyarországon, sajnos sohasem volt olyan politikai irányzat, amely akár megközelítette volna az én politikai ideáljaimat. A szabadkőművesség és a baloldali radikalizmus szorgalmasan dolgozott azon, hogy a

személyemben képviselt gazdaságpolitikai irányzat ne ereszthessen gyökeret a magyar talajban.

— Több mint ötvenéves közgazdasági és politikai működésem alatt a magyar politikai pártok nagy részétől csak gáncsban, rosszakaratban és üldözésben volt részem. A legszorgosabb kutatás után sem állapíthatom tehát meg, hogy volt valaha is politikai irányzat, amelyhez közelállónak éreztem volna magamat.

— A magyar politikai élet alakjai közül egyedül gróf Tisza Istvánhoz kerültem közel, úgyis mint politikushoz, úgyis mint barátához. Tisza, ha nem is volt konzervatív politikus, mert sajnos ő is hajlott a liberalizmus felé, de tiszta jellem, komoly gondolkodású, vasakarátú egyéniség és kitűnő szónok volt, aki nekem minden tekintetben imponált.

Gróf Zelenski Róbert elhallgat. Több, mint kétórás beszélgetésünk alatt csak most, Tisza István emlékének felidézésénél hallottam gróf Zelenski Róberttől bírálat, kritika és támadás helyett elismerő, sőt tiszteletteljes szavakat.

Ügylátszik, hogy gróf Zelenski Róbert harcias szellemének is van egy kulminációs pontja, amelyen túl letompulnak a lobbanékony és heves indulatok. Ez a kulminációs pont: Tisza István.

Az intervjút befejeztem. Mielőtt távozom gróf Zelenski Róbert dolgozószobájából, az agg politikus kezében lévő jegyzeteimre mutat és kedves mosollyal a következőket mondja:

— Amint látom, éppen elég támadó anyag áll rendelkezésére . . .

Amidőn megnyugtatom gróf Zelenski Róbertet, hogy jegyzeteim nem támadás, hanem tárgyilagos cikk anyagát szolgálják, szóról-szóra így válaszol:

— Nem neheztelek önre, ha esetleg a „sorok között” mégis megtámadna.

Hiába, gróf Zelenski Róbertnek a támadás az igazi eleme. Szinte óhajtja, hogy legalább a „sorok között” támadjak. Olyan ez neki, mint halnak a víz, madárnak a levegő.

NÉVMUTATÓ

	Oldal		Oldal
Adorján Sándor	243	Bartók Lajos	441
Ady Endre	300	Batthyány Lajos gróf	204
Aehrenthal	121, 122, 310	Batthyány Tivadar	204, 46
Albrecht főherceg — Frigyes		Batthyány herceg	55
főherceg	22—29-ig, 213	Bauszner	273
XIII. Alfons	23, 285	Bánffy Dezső báró 81, 100, 111, 130, 131,	
Alpár Gitta	495	138, 164, 184, 206, 273, 274, 477, 485	
Andrássy Gyula gróf —		Bánó Krisztina	346
ifj. Andrássy Gyula gróf 37—46-ig		Bárány Dénes	307
55, 84, 131, 163, 455, 462, 473, 477,		Bárczy István	384, 255, 420
242, 323, 418, 9, 100, 207, 309, 316, 319		Báthory Gábor	407
Andrássy Gyuláné id. grófné	9	Báthory István	219
Andrássy Gyuláné grófné 37—46-ig		Beck Lajos	204
Andrássy Katalin grófnő	43	Beksics Gusztáv	441
Aninger Ilona	397	Belitska Károly	248
Ankwicz András Alajos gróf 511		Beelhoven	58, 216
Anna főhercegnő	31	Benczur Gyula	115, 116
Apponyi Albert gróf —		Benedek Lajos	137, 136
Apponyi György gróf 147—51-ig,		Benitzky Kálmán	367
42, 159, 195, 196, 203, 207, 227,		Bernáth Béla	204
250, 309, 403, 449, 450, 454,		Bernáth	84
461, 473, 495, 508, 514, 515		Bertha István	56
Apponyi György gróf kancellár	47	Berzsenyi Dániel	424
Asboth János	243	Bernadotte herceg	360
Auffenberg Móricz lovag	228	Bereshford lord	342
Aulich	56	Bezerédi István	483
Atzél Péter	514	Beőthy Andor — Beőthy László 75—82-ig	
Azari Orsolya	84	Beőthy Ákos	195
Ábrányi Kornél	441	Beőthy Zsolt	197
Ádám Lajos	421	Beőthy Ödön	263
Árpád vezér	456	Beőthy Andor	266
Bajor Gizi	430	Beőthy Sándor	76
Bakonyi Károly	342	Beőthy Algernon	417
Bakos János	248	Beőthy László	249
Balassa professzor	235	Berkó István vitéz	142
Balogh Gábor — Balogh Jenő		Berchthold Lipót gróf	121, 122
53—59-ig, 247		Berzeviczy Tivadar — Berzeviczy	
Barkássy Géza	416	Albert 67—74-ig, 243, 244, 403, 450	
Bardolff Károly	466, 467	Berzeviczy Albert Volostán	68
Baross Gábor — ifj. Baross		Berzeviczy József	68
Gábor	61—66-ig	Bessenyey Bertalan — Bessenyey	
Baross Jusztin	65	Zénó	83—90-ig
Bartha Richárd	501	Bessenyey Gergely	84
Bartha Miklós	204, 216	Bessenyey Sámuel	89

Bethlen István gróf — Bethlen		Daruváry Géza	209, 210, 255
András gróf	91—96-ig,	Deák Ferenc	11, 39, 55,
44, 87, 113, 164, 188, 218, 277,		56, 57, 61, 73, 173, 193, 214, 242,	242,
366, 367, 368, 462, 475, 476		259, 260, 323, 383, 406, 408, 480, 483	483
Bér Dezső	454	Denk Gusztáv	290
Biedermann Imre báró	153	Dessewffy Aurél gróf	112, 516
Bismarck	39, 163	Dezsőffy Miklós gróf	15
Bitó István	480	Déryné	349
Bizáki Puky Simon	14	Dienes Márton	227
Blaha Lujza	298	Dobos Orbán Comes	321
Blas mister	513	Dobos ceglédi ref. lelkész	359
Bocskay	407	Dobozi Miklós	78
Bocsor István	55	Dóczy Lajos	120
Bókay János	441	Döry József báró	266, 417
Bolfras báró	249, 250, 283	Dolfuss	219
Bohus Zsigmond, István, László	514	Dollinger prof.	421
Boka Károly	215, 216	Draga Masina	226
Bonis Malvin	15	Draysen	79
Bonta Károly	343	Dumas	73
Boroevics Szvetozár	27, 168		
Booth	173	Eckhardt Tibor	189
Brafianu	275	Edward VII., ...	123
Buckler	243	Elek Pál	198
		Endre III., ...	321
Chotek Zsófia grófnő	25	Eötvös József báró	69, 71, 72,
Chorin Ferenc — ifj. Chorin		105, 323, 347, 364, 449, 450, 480	480
Ferenc	97—104-ig,	Eötvös Károly	203, 205, 269, 477
248		Eötvös Lőránd báró	514
Chopin	347	Ercsey Péter	187
Coburg herceg	22	Erdődy István	229
Concha Győző	247	Erdődy Rudolf	229
Corot	46	Erzsébet királyné	46
Coronini gróf	137	Erzsébet főhercegnő	24
Courbet	46	Esterházy Miklós Móricz gróf —	
Croy Rudolf herceg	24	Esterházy Móricz gróf	
		. . . . .127—133-ig, 119, 211,	473
Csajtay Ferenc	432	Esterházy Miklós Móricz gr. id.	129
Csanády Sándor	78		
Csathó Kálmán	495	Falk Zsigmond	441
Csáky Albin gróf — Csáky		Fejérváry Géza báró —	
Károly gróf 105—114-ig, 364, 73,	450	Fejérváry Imre báró	
Csáky Ágost gróf	107	135—151-ig, 164, 261, 273, 333,	335
Csáky Imre gróf kardinális	105	Fejérváry József	136
Csánk Béla	255, 260	Feleky Miklós	427
Csányi László	480	Ferenc József I.	18, 21, 26,
Csávolszky Lajos	441	27, 31, 75, 81, 102, 107, 108, 115,	115,
Csejkovics	251	116, 121, 122, 123, 136, 137, 138, 140,	140,
Csekonics Endre gróf —		141, 144, 146, 147, 169, 185, 201, 208,	208,
Csekonics Iván gróf	115—125-ig	209, 237, 242, 244, 245, 246, 248, 249,	249,
117		265, 274, 283, 284, 288, 310, 315, 318,	318,
Csekonics József	117	456, 469, 485, 486, 487, 489, 501, 516	516
Csengery Antal 173, 478, 482, 483, 488		319, 335, 336, 338, 339, 413, 418, 419,	419,
Csemegi Károly	99, 306, 307, 482	Ferenc Ferdinánd	25, 247, 333, 466
Cseresnyés	205	Ferenczi Zoltán	300
Csernátony Lajos	241	Ferenc császár I.	413
Csiky Gergely	441	Ferdinánd V.	413
Csuzy Pál	56	Ferdinánd II.	500
Darányi Ignác	75, 273, 309, 380, 441	Festetics Sámuel gróf —	
Darányi Kálmán	88, 391	Festetics Domokos gróf 153—157-ig	

	Oldal		Oldal
Festetich Andor gróf	421	Hódossy Imre	195
Festetich Marie	419	Hohenzollern herceg	22
Forintos György	56	Hoitsy Pál	441
Frangepán Katalin	322	Holló Lajos	204, 227
Frankl (Fraknoi) Vilmos	409	Hóman Bálint	300, 492, 496
Fráter Béla	342	Homicskó	457
Fráter Lóránd	216	Horánszky Nándor —	
Friedrich István	44, 474	Horánszky Lajos . 191—199-ig,	273
Frigyes főherceg	21	Horn Ede	483
Földes Livia	276	Horthy István nagybányai —	
		Horthy István nagybányai	
		altábornagy	13—20-ig
Gaál Gaszton —		Horthy Jenő	15
Gaál Olivér 159—162-ig,	307, 403	Horthy Miklós	288, 369, 403
Gaál József	118	Horváth Boldizsár	245
Gajary Kálmán	160	Horváth Lajos	195
Garibaldi	447	Hötendorfi Conrád	26
Gáspár Antal	454	Hubay Jenő	347
Gerliczy Félix bárónő	262		
Géresi Kálmán	408, 409, 417	Illés József	501
Goldstein Dávid	375, 376	Imrédy Béla	88, 230, 402
Goluchovszki Agenor gróf	120	Irányi Dániel	105, 111, 364
Gogol	46	Izabella főhercegnő	24, 25
Gömbös Gyula —		Izdenczy Angelika	224
vitész Gömbös Gyula 163—170-ig,	87,	Izdenczy bárónő	513
88, 89, 135, 153, 156, 189, 218, 219			
Görgey Artur 71, 72, 270, 271, 272		Jankovich Antal	248
Graz Gusztáv	46	Jakabffy Elemér	248
Groschmidt prof.	500	Jekelfalussy	335
Guttmann báró	218	Jimmy Walker	92
Günther Antal	516	Jókai Károly	173
Grünwald Béla	195	Jókai Jolán	174
Györfly Antal	54	Jókai Mór	29, 55, 75, 98
György V.	123	173, 174, 175, 176, 243, 270, 275, 416,	
György Aladár	441	417, 436, 437, 438, 440, 441, 442, 477	
Gyulai Pál	300	Jósika Samu báró	112
		József kir. herceg id.	142
Habsburg	29, 31	József főherceg —	
Habsburg—Bourbon herceg	22	József Ferenc főherceg 31—35-ig,	251
Habsburg Pármai herceg	22	József nádor	24, 73
Hadik János gróf	473	József Károly Lajos főherceg	141, 142
Hallasy Paula dévaványai	16	Julius Caesar	37
Haller István	450	Justh Gyula —	
Hazai Samu báró	168, 248, 251	Justh János	201—212-ig,
Hegedűs Sándor —		228, 382, 403, 449	
Hegedűs Lóránt 171—177-ig,	192, 197	Kaas Ivor	216
Hegedűs Sándorné	416	Kant Imánuel	347
Hegedűs Gyula	432	Kanizsai Dorottya	322
Hegyesy Márton	79	Kardos Kálmán	147, 148
Heine	457	Karafiáth Jenő	496, 305, 306
Helly Ignác	326, 441	Karvasy tanár	479
Helfai Ferenc	243	Kapy Béla	380
Herczog Ferenc —		Kautz Gyula	173
Herczog Ferenc 179—190-ig,	429, 273	Kállay András —	
Herczel prof.	139	Kállay Miklós	213—221-ig, 215
Hevesi Sándor	431		
Hieronymi Károly 100, 271, 273, 364			
Hock János	187		
Hodzsza Milán	172		

	Oldal		Oldal
Kállay Adolf	14	Lamberg gróf	465
Kállay Béni	215, 229	Lamarline	57
Kállay Albert	215	Lawrance	46
Kállay Ferenc	215	Láng Lajos báró —	
Kállay Leopold	215	Láng Boldizsár báró 241—253-ig,	229
Kállay Tamás	215	Láng Mihály	242
Kállay Ubul	215	László Fülöp	50, 406
Kállay Zoltán	215	Lázár Benő — Lázár Andor 255—260-ig	
Károly király IV.	230, 250, 251, 289, 319, 421, 424, 453, 460, 473, 485, 502	Lázár András	256
Károlyi István gróf	216	Lázár Lajos	256
Károlyi Mihály gróf 42, 43, 473,	359	Lenbach	46
Károlyi Sándor gróf	76, 316, 515	Lengyel Stefánia	372
Károlyi Gyula gróf	164	Lenkey Gusztáv	432
Károlyi Árpád	46	Leszkay Gyula	203
Károly Ferdinánd főherceg	24	Légrady Károly	441
Károly főherceg	24	Linek	454
Kárpáti Árpád	415	Lincoln Ábrahám	173
Keglevich István gróf	428	Lichnovszky herceg	38
Keleti Károly	243	Lichtenstein Rudolf herceg 285, 286	
Kelemen Lajos	304	Lobkowitz hercegnő	129
Keresztes-Fischer Ferenc	290	Lloyd George	360
Kerkapoly István	54	Lónyay Menyhért gróf	138
Kerkapoly Károly	55, 243	174, 214, 323	
Kinsky Franciska grófnő	285	Lorentz Stein	484
Khuen Antal gróf belási	224	Lorx Viktor	27
Khuen-Héderváry Károly id. gróf —		Lukács György id.	
ifj. gróf Khuen-Héderváry Károly		ifj. Lukács György 265—267-ig,	143
223—231-ig, 75, 112, 164, 193,	208,	Lukács László	207,
244, 245, 274, 350, 472, 485, 513		208, 217, 227, 229, 273	
Khuen-Héderváry Sándor gróf 229, 230		Lukács Gyula	204
Klapka György	56, 57	Lukács János	204
Klebelsberg Kúnó gróf	218, 496	Lukács Béla	441
Klotild főhercegnő	32	Lustkandel	79
Koerber Ernest	227	Lühnsdorf Károly	498
Kolosy Johanna	68		
Konder Mihály	64	Macaulay	57
Konek Sándor	243	Madarász József	73
Korányi Frigyes báró —		Mahler Gusztáv	286
Korányi Sándor báró 233—239-ig,	15	Majovszky Pál	430
Korányi János báró	103	Makara György	256
Kornfeld Zsigmond báró	313	Malcomes báró	462
Kornis Gyula	188	Markovics	477
Kormányzó Úr	15, 19, 22, 28, 169, 219, 221, 252, 380, 400, 406, 433, 498	Massaryk Tamás	449
Koscalkovszky	135	Mágócsi András	468
Kossuth Lajos	61, 241, 263, 271, 304, 305, 325, 326, 329, 353, 354, 357, 406, 407, 408, 413, 419, 453, 510	Mária Krisztina	24
Kossuth Ferenc	203,	Mária Lujza	284, 285, 291
206, 210, 226, 227, 228, 309, 477, 516		Márkus László	495
Kovács Gyula	187	Márton Gábor	55
Kovácsy Mária	427	Mellon	92
Kozma Andor	301	Mensdorff-Pouilly Sándor gróf	137
Kozma Miklós	93, 113	Mezőffy Vilmos	211
Kozma Sándor	55, 307	Mészáros Nagy János	407
Kölcsey Ferenc	347	Mikszáth Kálmán —	
Krausz Alfréd	169	ifj. Mikszáth Kálmán 269—278-ig	
Kun Béla	359	417, 303, 419, 467, 477	
		Miklós cár II.	122
		Montenuovo Alfréd herceg — Monte-	
		nuovo Nándor herceg 283—291-ig	

	Oldal	Oldal
Móricz Bálint —		
Móricz Zsigmond	293—301-ig	
Móricz Gyula	299	
Móricz Márta	294	
Móricz Miklós	299	
Mórocz Dániel	55	
Moscicky	219	
Mudrony Pál	441	
Mussolini	121, 156, 185, 424	
Nagy Albert	112	
Nagy Miklós	441, 300, 309	
Nagy Izabella	495	
Nagy Vilmos	251	
Nagy Imre	409	
Nagy Lajos király	321	
Nagy Sándor —		
Nagy Emil	303—311-ig, 308, 255	
Nagyatádi Szabó István	114	
Nadányi Emil	432	
Napoleon I.	24, 73, 165, 284, 285	
Napoleon Jeromos herceg	72	
Neipperg gróf	284	
Nemes Lajos	216	
Németh Mária	495	
Obrenovics Sándor	226	
Ottó királyfi	424	
Ottó H. Kahn	92	
Örley György	341, 342	
Paar Eduard gróf	283	
Pallavicini Ede őrgróf —		
Pallavicini György őrgróf	313—320-ig, 42	
Pallavicini János őrgróf	123	
Papp Géza báró	245	
Papp Zoltán	227	
Pasics	275	
Paľaky Kálmán	295	
Pauler Tivadar	139, 305	
Paulay Ede	425, 427, 428	
Pázmány	273	
Pekár Gyula	273	
Perényi Zsigmond báró —		
báró Perényi Zsigmond	321—230-ig	
Perényi Miklós	322	
Perényi János	321	
Perényi Julianna	325	
Perényi Simon	321	
Perényi Péter	321, 322	
Perényi Gábor	321, 322	
Perényi Ferenc	321	
Perényi Imre	321, 322	
Perczel Móricz	72	
Perczel Miklós	248	
Pesthy Pál	255	
Petőfi Sándor	56, 56, 457	
Petri Pál	306	
Peyramont Lajos	326	
Péchy Tamás	174, 514	
Pilsudszky	290, 219	
Piroska Károly	478	
Pitt	393	
Plósz Sándor	501	
Polónyi Géza —		
Polónyi Dezső	331—343-ig, 227, 477	
Podmaniczky Frigyes báró	269, 477	
Pongrácz Károly	271	
Prohászka Ottokár	424, 373, 450	
Proudhon	173	
Prónay Iphigenia bárónő	107	
Pucher	338	
Puky Gyula —		
Puky Endre	345—352-ig, 88	
Puky Pál	346	
Pulszky Ferenc	477, 69	
Pulszky Károly	441	
Pulszky Móricz	203	
Radó Kálmán	273	
Radvánszky Béla báró	421	
Raffay János —		
Dr. Raffay Sándor	353—361-ig, 380	
Raffay Jolán	355	
Rakovszky István — Rakovszky		
Iván	363—370-ig, 42, 100	
Ravasz György —		
Dr. Ravasz László	371—380-ig	
Rákóczi Ferenc II.	322, 420, 500	
Rákosi Jenő	277, 358	
Reichstadli herceg	284, 285	
Rembrandt	46	
Remellay Gusztáv	69	
Róbert Károly	321	
Rohonczy	441	
Roosevelt	275, 123, 274	
Rotschild	244	
Rudnay Lajos	248	
Sal Ferenc	266	
Salamon Géza	204	
Samassa József	196	
Shakespeare	427, 429	
Sághy Gyula	204	
Sándor Pál — Sándor Pálné	92	
Sárosi Gyula	69	
Simon Flórent	334	
Simoncsics Elemér	277	
Sipőcz László —		
Sipőcz Jenő	381—385-ig	
Somody József	58	
Somló	429	
Stein Lőrinc	79	
Scharman	43	

	Oldal		Oldal
Schiller	101	Tasnádi Nagy Gyula — Tasnádi	
Scitovszky Béla	400	Nagy András	405—441-ig, 445
Schey	347	Tasnádi Nagy Károly	406
Schmoller	79	Tasnádi Nagy László	409
Schneider	199	Teleki Géza gróf	147
Schonta fregattkapitány	460	Teleki Pál gróf	444, 44, 88, 164, 147
Schopenhauer	347	Teleszky János	244
Schreyer Jakab	341	Tetétleni Ármin	341
Schönborn gróf	365	Thaisz Elek	338
Schöpflin Aladár	301	Thallóczy Lajos	229, 271
Schuk prof.	235	Thaly Kálmán	204, 409
Schwarzenberg Franciska hercegnő	129	Than Károly	513
		Timon prof.	340
Szabó Károly	409	Tisza István gróf	23,
Szakovics Emil	156	41, 53, 59, 61, 73, 75, 77, 79, 80,	
Szalay Gábor báró	248	81, 87, 111, 112, 119, 144, 145,	
Szapáry Gyula gróf	73,	148, 149, 151, 164, 171, 184, 186, 187,	
11, 138, 177, 226, 333, 364,	267	188, 193, 197, 198, 209, 217, 218, 225,	
Szávay	267	227, 228, 229, 230, 250, 261, 271, 272	
Szádeczky Lajos	68	273, 274, 275, 276, 277, 286, 288, 322,	
Szász Károly	417, 300	350, 351, 367, 368, 373, 398, 399, 402,	
Szemere Attila	243	415, 417, 418, 420, 449, 455, 373, 517	
Szemere Bertalan	261, 262, 263	Tisza Kálmán —	
Szende Béla	138	gróf Tisza Lajos 413—421-ig, 263	
Szent István	421	Tisza Kálmán	17, 18,
Széchenyi István gróf 328, 383, 413		61, 73, 75, 77, 80, 96, 111, 138,	
Széchenyi Bertalan gróf	259	183, 194, 199, 215, 216, 225, 245, 263,	
Szécsen Miklós	121	264, 265, 266, 267, 269, 270, 274, 323,	
Székely Ferenc	210	387, 389, 395, 438, 441, 455, 470, 477	
Székely Mihály	495	Tomasich Miklós	229
Szell Ignác — Széll József 387—394-ig		Tomcsányi Móricz	255
Szell Kálmán esperes	417	Tóth Imre — Tóth László 423—435-ig	
Szell Kálmán	111, 119, 138,	Tóth József	423, 426,, 431
142, 164, 172, 174, 191, 193, 196, 197,		Tóth János	203, 461
226, 244, 273, 274, 286, 288, 349, 350,		Tóth Lőrinc	69
351, 383, 387, 393, 394, 395, 477, 485		Török János	416
Szigligeti Ede	267, 428	Török József	354
Szigeti József	427, 428	Törs Kálmán — Törs Tibor 435—445-ig	
Szilágyi Dezső 75, 100, 111, 195, 216, 267,		Trefort Ágoston 73, 105, 108, 364, 374, 450	
271, 273, 348, 387, 403, 467, 477, 484,		Treitschke	79
Szilágyi Sándor	243	Turgenyev Iván	7, 381
Szinyei Merse Amália	68	Turner	46
Szinyei Merse László	68	Turi Béla	432
Szinyei Merse Félix	68	Türr István	271
Szinyei Pál	68		
Szifányi Bernáth	416	Ugron Gábor id. — ifj. Ugron	
Szladits Károly	501	Gábor	447—451-ig,
Sztojka Imréné bárónő	325	75, 203, 216, 269, 387, 477	
Sztranyavszky Géza —		Ugron János	217
Sztranyavszky Sándor 395—404-ig		Ujházy Ábrahám	407
Sztrókay	484	Ujházy László	406, 408
Szunyogh Lóránd	417	Ujházy Paulina	406
Szunyogh Albert	77	Ulászló	321
Szurmay Sándor báró	26, 27, 250		
Szüllő Géza	245	Vachot	69
		Vass Elek vitéz	163, 164
Tarczy Lajos	55	Vass József	394
Tarkovich József	416		

	Oldal		Oldal
Vay Ádám gróf	14	Wesselényi Miklós báró	413
Vágó Pál	265	William Taff	123
Várady Gábor	69	Wilson	360
Vázsonyi Vilmos — Vázsonyi		Wlassics Antal —	
János 453—462-ig, 41, 42, 449, 450	450	br. Wlassics Gyula 477—489-ig, 450	450
Verebély Tibor	338	Wlassics Gyula báró —	
Victoria Eugénia hercegnő	285	ifj. báró Wlassics Gyula 491—496-ig	491—496-ig
Victor Hugó	57	Wolff Károly —	
Vilmos császár II.	27, 285	ifj. Wolff Károly	497—505-ig
Viczay Héder gróf	224	Wolff János	500
Visy Imre	441	Wolff Vincze	500
Vuk Gyula	248	Zádor György	55
Vuk Mihály	248	Zákány vitéz	346
Wagner	79	Zelenski László gróf	507—517-ig
Walter Rózsi	495	Zichy Nándor gr. 119, 127, 128, 129, 130	119, 127, 128, 129, 130
Warchalovszky	34	Zichy Rezső gróf	38
Weitzel Anna Mária	166	Zichy Gyula gróf	121
Wekerle Sándor — ifj. Wekerle		Zichy János gróf	495
Sándor	463—476-ig,	Zichy Aladár gróf	516, 204
18, 75, 111, 112, 138, 146, 164,	18, 75, 111, 112, 138, 146, 164,	Zimmermann Lajos	343
193, 207, 208, 223, 227, 243, 269,	193, 207, 208, 223, 227, 243, 269,	Zrinyi Miklós	306
336, 395, 449, 450, 477, 485, 516	336, 395, 449, 450, 477, 485, 516	Zsitvay Tibor	255
Werner Gyula	273	Zsivora György	514

TARTALOMJEGYZÉK

	Oldal
Előszó. Irta: Dr. vitéz József Ferenc Főherceg Ő Királyi fensége	5
Bevezetés. Irta: Dr. Sipőcz Jenő, Budapest székes- főváros néhai főpolgármestere	7, 8
A szerző előszava	9, 10, 11
A Kormányzó édesapja	13—20
Frigyes Főherceg — Albrecht Főherceg	21—29
József Főherceg — József Ferenc Főherceg	31—35
id. Andrássy Gyula — ifj. Andrássy Gyula	37—46
gróf Apponyi Albert — gróf Apponyi György	47—51
Balogh Gábor — Balogh Jenő	53—59
Baross Gábor — ifj. Baross Gábor	61—66
Berzeviczy Tivadar — Berzeviczy Albert	67—74
Beöthy Andor — Beöthy László	75—82
Bessenyey Bertalan — Bessenyey Zénó	83—90
gróf Bethlen István — gróf Bethlen András	91—96
id. Chorin Ferenc — ifj. Chorin Ferenc	97—104
gróf Csáky Albin — gróf Csáky Károly	105—114
gróf Csekonics Endre — gróf Csekonics Iván	115—125
gróf Esterházy Miklós Móricz — gróf Esterházy Móricz	127—133
báró Fejérváry Géza — báró Fejérváry Imre	135—151
gróf Festetics Sámuel — gróf Festetics Domokos	153—157
Gaál Gaszton — Gaál Olivér	159—162
Gömbös Gyula — vitéz Gömbös Gyula	163—170
Hegedüs Sándor — Hegedüs Lóránt	171—177
Herczog Ferenc — Herczeg Ferenc	179—190
Horánszky Nándor — Horánszky Lajos	191—199
Justh Gyula — Justh János	201—212
Kállay András — Kállay Miklós	213—221

id. gróf Khuen-Héderváry Károly — ifj. gróf Khuen-Héderváry Károly	223—231
báró Korányi Frigyes — báró Korányi Sándor	233—239
báró Láng Lajos — báró Láng Boldizsár	241—253
Lázár Benő — Lázár Andor	255—260
id. Lukács György — ifj. Lukács György	261—267
Mikszáth Kálmán — ifj. Mikszáth Kálmán	269—278
herceg Montenuovo Alfréd — herceg Montenuovo Nándor	283—291
Móricz Bálint — Móricz Zsigmond	293—301
Nagy Sándor — Nagy Emil	303—311
örgróf Pallavicini Ede — örgróf Pallavicini György	313—320
báró Perényi Zsigmond — báró Perényi Zsigmond	321—330
Polónyi Géza — Polónyi Dezső	331—343
Puky Gyula — Puky Endre	345—352
Raffay János — Dr. Raffay Sándor	353—361
Rakovszky István — Rakovszky Iván	363—370
Ravasz György — Dr. Ravasz László	371—380
Sipőcz László — Sipőcz Jenő	381—385
Széll Ignác — Széll József	387—394
Sztranyavszky Géza — Sztranyavszky Sándor	395—404
Tasnádi Nagy Gyula — Tasnádi Nagy András	405—411
Tisza Kálmán — gróf Tisza Lajos	413—421
Tóth Imre — Tóth László	423—434
Törs Kálmán — Törs Tibor	435—445
id. Ugron Gábor — ifj. Ugron Gábor	447—451
Vázsonyi Vilmos — Vázsonyi János	453—462
Wekerle Sándor — ifj. Wekerle Sándor	463—476
Wlassics Antal — báró Wlassics Gyula	477—489
báró Wlassics Gyula — ifj. báró Wlassics Gyula	491—496
Wolff Károly — ifj. Wolff Károly	497—505
gróf Zelenski László — gróf Zelenski Róbert	507—517
Névmutató	519—525

Ebből a könyvből
500 díszes kiállítású számozott példány készült
könyvgyűjtők számára.

Ez a könyv

számú példány.

